



Oude Verhalen

Ciel Angenent-Lansdorp

Oude Verhalen

Ciel Angenent Lansdorp

voor Jan

Copyright © 2002 Michiel Angenent

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook (bijvoorbeeld verspreiding via het Internet) zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Omslagfoto: Ciel ca. 2 jaar
Omslagontwerp, tekstontwerp en opmaak: Luuk ten Hoeve
Illustraties: Michiel Angenent & Luuk ten Hoeve

INHOUDSOPGAVE

ALEIDA	7
HET HUIS	12
JANTJE	17
DE HOED	20
ANNA	25
ALEIDA EN CHRISTIEN	31
KRUIDENIER	42
MARIETJE	47
AMERIKA	53
TERUG NAAR NEDERLAND	64
OPERA	72
EPILOOG	83
VERVOLG	96

ALEIDA

Het meisje liep door de lange oprijlaan naar het kasteel. Zij droeg haar Zondagse kleren: een zwarte sitsen rok en daarop een rode zijden blouse. De zware bruine vlechten had zij in een krans om haar hoofd gebonden in plaats van ze los te laten hangen en haar voeten staken in zwarte leren knooplaarsjes. Het was nog maar een goed jaar geleden dat zij haar lichtblauwe, neteldockse jurkje met de pofmouwtjes gedragen had, waaronder het kantje van de lange, witte, gesteven pijpjesbroek goed te zien was. Dat stond zo aardig. Het paste nu niet meer bij een meisje van al bijna veertien jaar, had haar moeder gezegd. Zij voelde de zomerwind langs haar wangen en voorhoofd strijken, maar zag de bomen niet, de hoge populieren, waaronder zij liep. Zij wist nog niet zoveel en zeker niet hoe haar leven worden zou. Dat was maar gelukkig ook. Helemaal wist zij niet dat de bomen waar zij nu onder liep er honderd jaar later nog zouden staan, maar dat het dorp, waar zij net vandaan kwam een toeristencentrum zou worden met campings en frituurkramen, waarvan je de vetlucht al op verre afstand kon ruiken; met hotels, waar de oudere, gezeten burgers hun intrek zouden nemen en zich zouden ergeren aan de langharige, in spijkerbroeken en truien geklede jeugd; met pensions voor jeugdige echtparen met kleine kinderen, die in de grote steden in flats woonden. Iedereen zou rust komen zoeken, maar de rust die er nu was, die stilte op deze warme zomermiddag, zou daar nooit meer zijn.

Zij liep te denken, hoe het toch kwam, dat zij nu weer naar het kasteel moest. Christien hoefde nooit naar het kasteel. Christien had leren naaien. Christien ging ook stiekem als het kermis was wel eens

kijken. Dat mocht helemaal niet. Vader was streng; zij waren immers geen boerenkinderen? Alleen de boeren gingen naar de kermis, waar dan flink gedronken werd en gevreeën. Vrijen was een woord, dat je maar diep weg moest duwen en de dingen die daarbij gebeurden nog dieper. Christien lachte veel met de meesterknecht. Hij was protestant. Zij waren katholiek. Daarom waren zij ook eerst naar de zustersschool gegaan.

Op een keer had vader de krant gepakt en gezegd: “Lezen jullie nu eens wat voor. Jullie zijn nu al twee jaar op school!”

Maar zij konden er niets van. Hoogstens een paar woordjes spellen. Vader was toen erg kwaad geworden, want dat kon hij. Hij had alle kinderen direct naar de gewone school gestuurd, waar een meester was. Toen konden zij binnen twee maanden lezen. Het was hun schuld niet geweest, want als de boerenkinderen moesten meehelpen bij het aardbeien plukken en later bij het schoven binden en het aardappelen rooien, moesten zij op school kousen breien. Die werden dan later door de zusters aan winkels verkocht. Aleida kon het dan ook heel goed. Later zou zij voor haar kleinkinderen veel kousen breien, die zeer fijn van steek waren alsof zij van de fabriek kwamen.

Vanmorgen had vader gezegd: “Aleida, vandaag moet jij naar het kasteel. Het jaar is weer voorbij. Je moet de rekeningen gaan presenteren.”

Alleen op het kasteel werd maar één keer in het jaar de rekening aangeboden, terwijl de mensen uit het dorp altijd direct betaalden. Deze keer moesten de laarsjes van de freules en de jachtrijlaarzen van de baron, die vader dit jaar gemaakt had, betaald worden. De barones deed niet meer mee aan de jachtpartijen. Ze was niet goed bij haar hoofd, zeiden de mensen. Vader mocht de laarzen snijden voor het kasteel. Hij was een échte schoenmaker, geen schoenlapper. Die was er ook wel: Jan Lap. Hij was eigenlijk een echte graaf, maar hij had alles verloren. Hoe dat kwam, wist zij niet. Toen er een kind geboren was bij de schoenlapper, had hij kaartjes laten drukken met:



Het kaartje was bovendien versierd met een kroontje. Hoe het jonkertje geheten had, wist zij niet meer, want hij was jong gestorven. De schoenlapper werd door iedereen Lap genoemd en was nu al oud, maar het verhaal van het geboortekaartje kende het hele dorp.

Háár vader sneed laarzen uit grote lappen leer. Aan goed leer was niet zo gemakkelijk te komen. Dat was niet zo eenvoudig. Moeder mocht de Jood niet, die met leer kwam. Hij kon wel mooi praten en vader liet zich dan overhalen om zijn leer te kopen. Dan zei moeder: "Jan, heb jij nu toch weer van die Jood gekocht. En ook vast weer te duur, je moet afdingen, dat is de manier."

Maar vader was geen koopman.

Het leer leek zo op het eerste gezicht wel mooi, maar er waren meer dan eens slechte stukken en dunne plakken in als je de huid openvouwde, of er was een lap van mindere kwaliteit tussen de andere in geschoven. Toch had de man een aardig gezicht. Hij had kleine, glinsterende ogen. Hij trok haar wel eens aan haar vlechten: "Zo, durske," zei hij dan. "Wat wil je hebben? Zoek maar eens uit! Een spiegelkje, een ringetje of een kettinkje?"

Want hij had allerlei snuisterijen bij zich, ofschoon die maar bijzaak waren. Het was heel aardig van hem, vond Aleida, dat hij haar zo maar voor niets iets gaf. Zij vermoedde niet, dat de man aan haar vader voldoende verdiend had om haar een spiegelkje ten geschenke te geven.

Zijn leer voor de zolen en hakken was wel goed. Dat kwam uit Siegen. Het lag een eind Duitsland in, nog achter Keulen. Er waren daar veel berkenbossen. Het zaagsel van de berkenstammen gebruikte men daar voor het looien. In grote bakken lag eerst een laag huiden, dan het houtzaagsel, dan weer een laag huiden, enzovoorts tot de bak vol was. Daarbovenop werden zware stenen gelegd. Door het ge-

wicht van die stenen werd het houtzaagsel in de huiden geperst en omdat berkenhout looizuur bevat, kon het leer zo gelooid worden.

Aleida had goed geluisterd, toen de Jood daarover verteld had.

Zij was nu vlakbij het kasteel gekomen. Langzaam liep zij de brede trap op, waar aan weerskanten de lemen, manshoge potten stonden met witte, en roodpaarse fuchsia's. Zij strekte haar hand uit naar de zware metalen trekbel. De klank galmde door het grote huis. Ze voelde een lichte kriebeling in haar maag, toen ze de stappen vanachter de grote, met ijzer beslagen deur hoorde. Liever had zij achterom willen gaan, het kleine poortje door, naar de keuken toe. Maar vader had gezegd: "Bel maar aan de grote voordeur."

Dat was dus zeker beter. De dreunende stappen kwamen dichterbij. De zware deur ging piepend open, maar niet helemaal. Een stijf gezicht boven een livrei keek op haar neer. Aleida hield het witte blaadje met de rekening omhoog. Een hand pakte het. Gelukkig, het was weer in orde. Nieuwsgierig loerde het meisje door de spleet, want binnenkomen was een grens overschrijden van een verboden gebied.

Nooit zou zij zo iets gedaan hebben. Maar haar ogen tuurden ingespannen vanuit het felle zonlicht naar de donkerte daarbinnen en probeerden iets te onderscheiden van het geheimzinnige dat zich daarbinnen afspeelde en waar de mensen zo over fluisterden. Toen opeens was het daar, een schreeuwen en gillen en duidelijk hoorde zij: "Daar is het hoertje van mijn man, daar is het hoertje van mijn man."

Er sloeg een deur dicht en alles was stil. En toen stond daar weer de in livrei gestoken huisknecht met zijn als het ware uit hout gesneden kop voor haar. De mondhoeken trokken iets naar boven, hij lachte, een klein beetje maar.

Een gouden tientje en zes zilveren rijksdaalders werden in haar hand uitgeteld. Zij stopte ze in haar knipbeurs, die zij uit de zak van haar onderrok had gehaald en ging langzaam de trappen af door de oprijlaan naar het dorp terug. Ze dacht na of ze, wat ze gehoord had, thuis zou vertellen aan haar moeder of aan Christien, haar tweelingzusje. Aan haar vader zeker nooit. Of moest het verborgen blijven, als een geheim zoals alles wat bij het kasteel hoorde? Het kasteel, waarvan een deel honderd jaar later een muziekschool zou zijn en waar, in een andere vleugel, een schilder zou wonen.

HET HUIS

Het was een flink groot huis van rode baksteen met een leien dak. De luiken hadden dezelfde blauwgrijze kleur als het dak. Nu het zomer was, hadden zij geen functie voor de ramen. Maar tegen de herfst en vooral tegen de winter, als wind en regen om het huis joegen, hielden zij het beschut en warm. Want het huis stond alleen, zodat de storm er vrij spel had. Ervoor stonden twee grote kastanjebomen. Zij waren uitgebloeid en de kleine, stekelige, groene bolsters van de rijpende vruchten waren al te zien tussen de bladeren. De ene kant van het huis was ingericht als werkplaats, die ver doorliep tot in de tuin. In de werkplaats lag en stond het schoenmakersgereedschap: allerlei messen, leesten, de els, het pekdraad en op een tafel de stukken leer, varkens-, runder-, en kalfsleer. Veel leer was er niet, want de baas kon niet erg veel inkopen. Hij had geen kapitaal, maar de verdiensten waren niet slecht, als er tenminste betaald werd. In de werkplaats zaten baas Erst met de meesterknecht en nog vier knechten. Baas Erst sneed de vormen van de laarzen en de schoenen uit de huiden, de meesterknecht naaide en vormde ze, de knechts klopten zolen en hakken eronder en maakten het binnenwerk erin. Zij zetten ook de knoopjes aan de laarzen en de haken en ogen aan de schoenen. De leerjongen, die er ook rondliep, zette de laarzen in het vet en poetste de schoenen. Het gehamer en geklop maakte veel la-

waai. Het stof wolkte voortdurend met vlagen door de zonnestralen, die door de ramen vielen. Baas Erst hoestte veel.

De tuin was groot, minstens vijfmaal de lengte van het huis. Er stonden struiken met rode en zwarte bessen en ook een pruimenboom, vol gele pruimen. En dan was er de moestuin, met de rode, witte en groene kool, de sla, stokbonen en aardappelen. Aan het einde van de tuin, waar de wei van boer Dries begon, stond het varkenshok met het ene varken, dat vetgemest werd om in november geslacht te worden. De witte en bruine kippen, die flink legden, liepen overal rond te scharrelen. Vrouw Erst zorgde met Aleida en Anna samen voor de moestuin, de kippen en het varken. Eens toen zij de zwarte bessen op brandewijn had gezet, had zij de schillen, die na het zeven overgebleven waren, aan de kippen gegeven. Die liepen toen, tollend op hun poten, kakelend door elkaar. Dat was een leuk gezicht, die dronken kippen. Leuker dan dronken mannen, want die waren om bang van te worden. Als je er een tegenkwam, dan moest je maar gauw achter een boom gaan staan, zodat hij je niet kon zien, en wachten tot hij voorbij was.

Er lag een brede, lange gang van muisgrijze plavuizen tussen het woonhuis en de werkplaats. Aleida moest die elke dag vegen en twee maal per week schrobben. Zij bond dan de blauwe boezelaar over haar witte schort en schrobde de groene zeepklodders tot witte schuimbellen. Lekker fris was dat. De gang moest steeds netjes zijn voor de klanten die de schoenen en laarzen kwamen passen. Aleida had geen hekel aan het ruwe werk.

"Werken was gezond," zei haar moeder, "Net als water drinken. Daar houd je klare oogjes van." Zij en Christien waren een tweeling. Ze kwamen na Marie, die bij grootmoeder hielp. Grootmoeder woonde in de buurt van Kampen. Moeder zei, dat zij een rijke boerin was. Marie hoefde ook niet het hele zware werk te doen, maar grootmoeder zag heel slecht. Als ze wilde zien hoe laat het was, moest ze op de stoel gaan staan en haar ogen vlak bij de wijzers van de klok brengen. Aleida dacht dat zij wel sterker dan Christien was. Er was nooit over gesproken. Het was vanzelf zo gegaan dat Christien naaide voor thuis en voor de winkels en dat zij ook het huis schoonhield.

Maar nu zou er over een week kermis zijn. Ze hadden er 's avonds over gepraat. Misschien, als ze het allemaal heel beleefd vroegen, zouden de oudsten eventjes naar de kermis mogen gaan kijken. Maar ze zouden eerst afwachten of vader wel goed geluimd was. De pastoor had van tevoren al gepreekt, want er gebeurden veel dingen, waarover je niet mocht praten en ook niet denken. De pastoor wist dat allemaal uit de biechtstoel. Christien zei, dat er negen maanden na de kermis altijd veel kinderen geboren werden. Maar dat ging hun eigenlijk niet aan. Zij waren fatsoenlijke mensen. "Zoiets gebeurde bij hen niet," zei Christien.

De kermis was gekomen. De draaimolen stond al op. Het donkerbruine paard trok de molen rond met de bont geschilderde, houten poppen. Het orgel speelde van hupfalderië, hulpfaldera, heisa, heisa, falderaldera. De man met de bruine beer aan de ketting liet hem dansen en bidden. Er was een poffertjes- en wafelenkraam en een kraam met gekleurd suikergoed en zoute en zure haring in vaatjes. Het

was heerlijk, maar 's avonds nog het allerheerlijkst. Iets geheimzinnigs was er dan. Het licht uit de grote lantaarn op het marktplaatsje en de vetpotjes, die overal stonden, gaf grillige schaduwen. Net als de figuren die Kees, de knecht die bij hen in de kost was, knipte en dan op het witte laken als schimmen liet verschijnen tijdens de lange winteravonden! Mooi vertellen kon hij er ook bij. En soms zong hij er ook bij: "Mijn vrouw is ziek, mijn vrouw is ziek, ik ga de dokter halen." En dan zag je op het laken een vrouw in bed liggen met haar muts op en de dokter komen met zijn hoge hoed op. Al die poppetjes had hij uit stijf papier geknipt. Knap was dat. Misschien mochten zij toch even kijken vanavond. Christien en zij en Anna, maar die was pas twaalf. En toen ze 's avonds aan tafel stonden (zij leken nu wat groter dan vader en moeder, want die zaten), en de kamemelkse pap met stroop werd opgeschept, dorsten zij beter iets te zeggen en viel de vraag, die ze bij zichzelf al wel tien keer gesteld hadden, maar nog niet hardop hadden durven zeggen: "Mogen wij vanavond eventjes gaan kijken, vader?"

Het klonk als een wonder, toen vader zei: "Wil jij naar de kermis, Christien en jij ook Aleida, en jij dan, Anna?" En toen vroeg hij het ook aan het jongere zusje, Fientje, en aan broer Jan. En allemaal zeiden ze: "Ja, graag vader."

Ze gingen, zo vlug ze maar konden, naar boven om hun goeie kleren aan te trekken. Daar waren ze zo mee klaar, want de tijd was kostbaar. En daar stonden ze dan, de vijf kinderen, en keken vader aan. Toen begon vader te lachen, te lachen dat het schaterde. Hij nam de spanriem en sloeg, terwijl hij zong: "En de trap maar op, en de trap maar op, en de trap maar op naar bed." Maar hij sloeg niet echt. Hij sloeg maar op de trap, want hij was een goede vader.

Hij was ook erg zuinig en gaf het goede geld nooit aan veel vermaak uit. In Arnhem moest er iets zijn wat erg grappig was. Er waren er in het dorp al veel geweest, die het gezien en meegemaakt hadden. De bedriegertjes noemden ze het. Je liep rustig te wandelen en ineens kwamen er waterstralen uit de grond. De man, die de mensen rondleidde, draaide aan een kraantje, net als je vlak boven de gaatjes stond. Als je niet, als de bliksem opzij sprong, had je een natte broek. Vader had allang eens naar zijn ouders willen gaan, die in Arnhem woonden. Maar er was steeds iets tussen gekomen, omdat er zoveel te doen was. Het was op een mooie dag in augustus dat het er toch van kwam. En de kinderen, die flink konden lopen, mochten mee. Als zij dan toch in Arnhem waren, konden zij meteen eens naar die grappige bedriegertjes gaan.

Ze gingen al vroeg op stap. Het was immers een heel eind lopen. Hun dorp lag aan de Duitse grens en vandaar naar Arnhem was het wel vier tot vijf uur lopen, als je er tenminste flink de pas in zette. Het was gelukkig niet zo warm. Langs de weg, die zij moesten lopen, stonden namelijk niet overal bomen, die schaduw gaven. Ze liepen langs de korenvelden. Het koren was al goed rijp en de korenbloemen, de margrietten en de klaprozen bloeiden. Grappig, net de kleuren van de vlag: rood, wit en blauw. Als je er een krans van vlocht, had je al een versiering voor koninginndag, maar het was jammer dat de klaprozen zo gauw slap werden. Toen ze nog zo klein waren dat ze alleen met hun hoofd boven het koren uitstaken, liepen ze daar 's avonds, voor ze naar bed moesten, doorheen. Ze hadden

dan alleen hun hemdje en, als er mensen langs kwamen, bukten zij zich vlug, zodat niemand hen zag. Maar soms moest Christien of Anna heel hard niezen en dan werden zij gesnapt.

In de weilanden waar zij nu liepen, waren de koeien al gemolken. Het rook er naar koeienmest. Dat was wel niet zo'n lekkere lucht, maar de mest wat nodig voor de planten. Als er geen mest in de moestuin kwam, dan kregen zij ook geen mooie groenten. Ze waren met zijn vijfjes, vader en Jan liepen voorop. Dan kwamen Christien, Anna en Alcida. Jan was vaders lieveling, dat kon je heel goed merken. Hij was de enige jongen en bovendien vaders naamgenoot. Vader sprak met hem of hij veel ouder was dan de meisjes. Jan zou later in de schoenmakerij komen. Daarom werkte vader ook hard, ofschoon hij dikwijls zo erg moest hoesten, dat hij niet met het werk verder kon en eventjes naar buiten moest gaan om frisse lucht te happen. Maar vandaag had de meesterknecht, die nu al vijf jaar bij hen was, gezegd: "Kom baas Erst, ga maar eens vort, het werk lukt best." En ook moeder had gezegd:

"Jan, het zal je goed doen om er eens een dagje op uit te gaan, de frisse lucht in. Je moet toch ook eens je ouders bezoeken."

Het was nu al elf uur. Ze moesten nog met de veerpont over, maar dan zouden ze er zo zijn. Vader zou eerst bij de bedriegertjes gaan informeren bij 'park Sonsbeek' en dan zouden ze naar de grootouders gaan, die achter 'Muis Sacrum' woonden.

"Blijven jullie hier maar wachten," zei vader en stapte flink naar de portier. De kinderen hoorden niet wat er werd gezegd, maar zagen vader met zijn hoofd schudden en de portier zijn schouders ophalen. Daar kwam vader terug: "Een kwartje, het is te gek, één kwartje, dat is samen vijf kwartjes! Kom wij gaan weerom." Heel, heel jammer was het. Vader zei nog: "Het is niet dat ik het niet kan betalen, maar ik wil het niet betalen. Het is te gek."

Bij de grootouders was het fijn. Ze mochten zo lang uitrusten als ze wilden. En grootmoeder had gestoofde paling. Later kregen ze chocolademelk met stroopwafels en vader een glaasje jenever. Toen ze teruggingen, dachten ze nog wel even dat het spijtig was dat ze nu niets tegen de andere kinderen over de bedriegertjes konden vertellen, vooral omdat ze er zo heel dicht bij waren geweest.

JANTJE

Moeder was de laatste tijd erg dik geworden, vooral haar buik. Marie was ook thuis gekomen en toen de rieten mand weer van boven was gehaald, wisten de kinderen al dat de ooievaar weer op het dak had gezeten. Aleida had de wieg moeten afstoffen. Er hingen zelfs spinnenwebben in. Daarna werd hij met water en zeep grondig schoongeborsteld en buiten in de zon te drogen gezet. Moeder en Christien hadden nieuwe stof uitgezocht om de wieg te bekleden. Het was witte zijde met rode stippeltjes. Het was voor grootmoeder Woltink uit Kampen wel erg lastig, dat Marie nu naar huis moest. Er was wel een ander meisje voor Marie in de plaats gekomen, maar die was niet zo handig en wist de juiste plaats van de dingen nog niet. Maar Marie had toch al een vrijer. Willem Janssen heette hij. Het zou niet zo lang meer duren, of grootmoeder zou haar helemaal kwijt zijn. Marie had Aleida een leuk verhaal verteld over grootmoeder. Eens aten ze rijstebrij. Marie had de pap voor hen allemaal opgeschept, toen grootmoeder met de bruine suiker kwam en vroeg: "Wie wil er een schep zand? Kom maar hier met de pap." Iedereen kreeg een flinke schep. "Bah, vrouw Woltink, bah, grootmoeder, het is écht zand." En dat was het ook. Zo slecht zag grootmoeder.

Het kindje zou nu bijna komen. Iedere morgen kwam broer Dries' z'n vrouw vragen, als ze aan het hek stond en de melk van de pas gemolken koeien overschonk in de melkkan van vrouw Erst: "Hoe

staat het ermee, buurvrouw?" "Nog amper een weekje" zei moeder en zij had het goed geraden. Het was een koude novemberochtend, toen Bartholomeus geboren werd. Het was een flinke, gezonde jongen. Er moest hard gestookt worden, want de ijsbloemen stonden op de ramen en bovendien had Jantje de mazelen, en dat kwam erg slecht uit. Het was immers toch al erg druk met al die kraamvisite. De meisjes waren de hele dag in de weer en de baker bracht, ondanks dat zij voor moeder en het broertje zorgde, ook veel drukte mee. Dan moest zij warm water voor de kruiken, dan weer schone lakens. En ze commandeerde de meisjes als een sergeant-majoor. Neen, ze zouden blij zijn, als moeder weer op was en de dikke baker met haar flodderneus weer verdwenen zou zijn. Ze hadden best gezien, dat de baker stilletjes snoepte van de bessen op brandewijn, als zij in de kast moest zijn.

Jantje verveelde zich. Hij was niet gewend de hele dag in bed te liggen en nu hij geen koorts meer had, voelde hij zich kiplekker. Niemand keek trouwens naar hem om. Ze hadden het allemaal veel te druk met moeder en Bartje en de baker en al die vreemde mensen, die op visite kwamen. Ooms en tantes, die hij nog nooit gezien had, waren erbij. Ze hadden peperkook uit Groningen meegebracht, want daar kwamen zij vandaan, en ze hadden even de koppen om de hoek van het kamertje gestoken en gezegd: "Word maar weer vlug beter Jantje," en waren dan weer gegaan.

Het sneeuwde en dat was wel leuk, want het was dikke sneeuw, die liggen bleef. Buiten leek het op de kaart, die ze verleden winter met kerstmis gekregen hadden, maar die was ook nog glimmend geweest met goud erop. Het sneeuwde maar door. Er bleven vlokken op het raam kleven. Jan sloeg het dekbed van zich af en gleed uit bed. Hij wiebelde op zijn benen en met een slingerangetje ging hij naar het raam om eens goed een sneeuwvlokje te bekijken, maar zo heel goed kon hij het toch niet zien door de brede vensterbank, die voor het raam was. Hij trok het laatje van de wastafel open. Neen, niets, een leeg luciferdoosje, een witte, benen kam en wat haarspelden. Waar zou het vergrootglas zijn? Het was toch wel erg koud! Hij kroop zijn warme bed weer in en ging met zijn handen onder het hoofd liggen denken, wat hij zou gaan doen. Ik ga wat sneeuw halen in het luciferdoosje en dan doe ik het erin, heel los. Dan ga ik heel goed de vlokken bekijken, maak er een balletje van, en eet het lekker op. Dat deed hij ook.

's Avonds had Jantje weer hoge koorts. "Jan voelt zo heet aan," zei Christien, "als de mazelen maar niet naar binnen zijn geslagen." Maar dat was onmogelijk, want Jan had steeds onder de wol gelegen. Wie kon er iets vermoeden van een luciferdoosje vol sneeuw, dat Jan gehaald had. Bij het schoonmaken van het kamertje, vonden ze tussen het matras en de beddenplank een luciferdoosje. Blijkbaar was dat ertussen gegleden. Maar toen was Jantje al begraven.

Later vertelde Alcida: "Nog nooit had ik mijn vader zien huilen, maar toen hilde hij."

DE HOED

De hoed was van glimmend, zwart gelakt stro en opzij ervan hing een tak met prachtige rode namaakkersen. Ze waren niet allemaal donkerrood. Sommige waren zelfs wat roze en sommige zelfs groenwit, maar dat zorgde er juist voor dat het net echte kersen leken. Alleen aan de blaadjes kon je zien, dat ze op een hoed thuishoorden, want die waren van donkergroene stof gemaakt. Het was in één woord een pracht van een hoed. De andere hoeden vielen er gewoonweg in het niet bij. Het was een hoed om 's zondags mee naar de kerk te gaan. Hij zou haar vast heel mooi staan. Ze dacht eens heel goed na. Ze kreeg nu geld. Vader had haar plechtig toegezegd, dat ze voortaan geld zou krijgen voor het werken thuis. Dat geld zou vader voor haar sparen en zij kreeg er ook wat van om voor haarzelf iets te kopen, maar wel in overleg met moeder. Haar ondergoed zou moeder bekostigen, maar haar bovenkleding, zoals een japon of een hoed, moest zij zelf betalen en samen met moeder uitzoeken. En niet het geld besteden aan strikjes en kwikjes of andere beuzelarijen. Dat was vanzelfsprekend.

Aleida stond maar voor de vensterruit van de hoedenzaak. Ze durfde echt niet alleen naar binnen te gaan. Trouwens zij moest het eerst aan moeder vragen. Moeder vond het echter vlug goed. Zij zou Christien niets vertellen. Christien zag er altijd veel chiquer uit dan zij. Dat kwam, doordat ze veel van de mode afwist en haar oude kleren volgens de laatste mode veranderde. Ze hield wel eens een stukje

stof over van het goed dat zij voor de winkels vernaaid had. En zo vermaakte zij haar oude japonnen door er nieuwe mouwen in te zetten of er een andere kraag op te maken. Dan was zij weer volgens de laatste mode gekleed. Zij naaide nu ook voor de burgemeestersvrouw en de vrouw van de notaris.

Toch was Christien niet knap. Haar haar was wat lichter dan dat van Aleida en haar neus was een beetje scheef. Ze was er als klein meisje eens op gevallen, toen zij aan het glijden waren. Door die val was er ook een stuk van haar voortanden afgebroken. Als ze lachte, was dat niet zo'n erg mooi gezicht. Ze leek dan een beetje op een heks. Daarom trok ze haar bovenlip meestal over haar tanden. Als ze er-aan dacht, hield ze haar hand voor haar mond, wanneer zij lachte. Ook waren Aleida's ogen mooier, groter en ook donkerder. Dat had zij zelf gezien, toen ze samen met de gezichten naast elkaar in de spiegel hadden gekeken. Christien had haar kwaad opzij geduwd en gezegd: "Och jij. Jij ziet eruit als een boerin zo stijf. En die dikke rode wangen zijn ook al zo boers."

Ja, dat was wel waar. Haar wangen waren rood, net als haar handen. 's Winters waren die ruw en pijnlijk gesprongen. Dat kwam door het werken buiten. Christien had een bleek gezicht en fijne, witte juffertjeshandjes. Haar besluit stond vast. Die hoed zou zij kopen. Thuis zei moeder dat Aleida de hoed maar alleen moest gaan kopen. Ze moest dan wel gauw weerom komen, want de sperziebonen moesten nodig geplukt. Dan zouden zij ze morgen kunnen inmaken. De hoed was van dichtbij nog veel mooier dan achter de ruit. Hij stond haar zo chic dat de juffrouw van de winkel haar handen in elkaar sloeg en vol bewondering zei: "Maar juffrouw, u lijkt er wel een freule mee."

Het was wel veel geld, maar moeder had het goedgevonden. Zo vaak kocht Aleida niet iets en eens een enkele keer een heel mooi stuk. Dat vond moeder wel goed. Ze moest nu wel weer wat langer wachten met het kopen van die dikke, gouden ketting, waarvoor zij al zo lang aan het sparen was. Vader had haar het idee van een gouden sieraad aan de hand gedaan. Goud blijft altijd zijn waarde behouden en een zwaar gouden ketting geeft een persoon ook een zeker aanzien: "Je moet nooit namaak dragen. Al is het weinig wat je draagt, laat het altijd echt zijn!" En het hoefde nu niet direct een halssketting te zijn. Een mooie ring met een diamant of een andere echte steen of een gouden broche bezet met pareltjes, was natuurlijk ook goed.

Ze had nu al een aardig sommetje bij elkaar gespaard. Dat was niet alleen van het geld dat ze thuis verdiende. Ze ging ook wel eens uit helpen, als er een bruiloft was of een doopfeest. Met een trouwerij duurde het soms wel drie dagen dat zij helpen moest. Van heinde en ver kwamen familieleden en andere genodigden met hun sjezen. Voor een dagje loonde zo'n lange tocht niet. Aleida had een paar vlugge handen en was netjes en helder met werken en dat was heel wat waard. Zij werd daarom veel gevraagd en verdiende zo nogal eens een gulden bij. Maar voor een massief gouden halssketting waren heel wat guldens nodig.

De hoed lag in de kartonnen doos, die ze erbij had gekregen, omdat het zo'n dure hoed was. Hij lag op wit, zijden papier. Iedereen had hem bewonderd. Zelfs vader had niet kunnen nalaten vol bewon-

dering te kijken, ofschoon hij het wel een luxe uitgave vond. Op zijn vraag, hoeveel de hoed gekost had, had Aleida maar de helft van het eigenlijke bedrag genoemd en dat had vader nog veel gevonden.

Het was zondag. De klokken luidden voor de hoogmis. Het was een gewone zondag, maar een mooie heldere voorjaarsmorgen. Het zonnetje was al lekker warm. De seringgen hadden dikke knoppen en de tulpen waren volop in bloei. Het was een feestelijke lentedag. Nu was het ogenblik gekomen. Voorzichtig werd de hoed uit de doos getild, héél voorzichtig om de mooie tak met kersen niet te knakken.

Voor de spiegel zette Aleida hem op. Meteen schoot het versje door haar heen: "Wie dikwijls in de spiegel ziet en zich met schoonheid vleit, die kent de ware schoonheid niet, maar haakt naar ijdelheid."

Hé, waarom moest ze daar nu aan denken. Ze keek in de spiegel. De kersen hingen net een klein eindje over de rand van de hoed. Met een glanzende, zwarte lakstrik was de tak aan de hoed bevestigd. Het was een vrolijk gezicht. Aleida werd helemaal blij en warm van binnen. Ze had haar lange, grijze tailleur aan, die over haar enkels kwam. De witte kanten blouse stak mooi af tegen het donkergrijs van de revers. Ze had de zilveren, Zeeuwse knoopspeld op de hoge halssluiting van de blouse gestoken. Die knoopspeld had ze op haar 18e verjaardag, tegelijk met de zwartfluwelen tas met zilveren beugel, gekregen. Die hoorden dus bij elkaar gedragen te worden. Een paar zwarte, garen handschoenen voltooiden haar toilet.

Aleida bekeek zich nog eens van top tot teen in de ruiten van de winkels op het dorpsplein. Het was inderdaad chic. Ze was tevreden; heel tevreden zelfs. Ze liep niet vlug, zoals haar gewoonte was, maar met ingehouden pas, en stak het plein over naar de kerk. Het was al vrij druk. Voor de zijdeur van de kerk groepten de jongens en mannen bij elkaar. De grote deuren stonden wijd open. Dan hoefden de mensen niet te dringen, want de hoogmis was altijd heel vol.

Het zilver van de knoopspeld en de beugeltas ving de zonnestralen en kaatste ze weer terug en de ogen van de kerkgangers werden door die schittering getrokken en zagen zo ook Aleida en de hoed. Dat was ook het geval met Gort, de oudste zoon van de bakker. Hij zag Aleida al uit de verte, en toen hij zo dichtbij was dat zij hem kon verstaan, zei hij nogal luid, terwijl hij met een dikke wijsvinger naar de prachtige tak met rode kersen wees: "Zo, deern, hè je de kersen al riep?"

Het drong eerst nog niet direct tot Aleida door, maar toen voelde ze het bloed naar haar wangen stromen. Zoiets! Ze had van alles verwacht, maar dan alleen lofuitingen als: "Wat chic, Aleida, hoe kom jij aan zo'n pracht van een hoed?" En misschien had ze wel verwacht dat Bertus, die zo vaak naar haar keek - dat had ze heus wel gemerkt - vol bewondering gezegd zou hebben: "Wat staat jou dat mooi, Aleida."

Niets van dat alles. De woorden dreunden door haar heen: "Zo, deern, hè je de kersen al riep? Hè je de kersen al riep?" De tranen sprongen haar in de ogen. Ze keek schichtig opzij of nog iemand anders het gehoord had en schoof verslagen met gebogen hoofd in plaats van trots rechtop, zoals ze zich had voorgesteld, de zijbeuk van de kerk in. Ze hoorde niet veel van de preek en verlangde naar het einde van de mis. Het was haar of iedereen in de kerk naar de kersentak keek.

Thuis legde ze de hoed in de doos zonder hem in het zijden papier te wikkelen en keek er niet meer naar om. Toen Anna 19 jaar was en voor een doktersbezoek naar Arnhem moest droeg ze de zwarte hoed met een blauwsatijnen lint. Maar de tak met kersen was er niet meer op.

ANNA

Het begon met Anna. Het was het mooiste meisje van alle zusjes Erst. Van nature was Anna een wat ongedurig persoontje. Ze kon niet lang stil zitten, had last van driftbuien, en kon, hoewel ze anderen graag plaagde, er zelf helemaal niet tegen. Neen, een makkelijk meegaand kind was het niet. Maar nu leek het wel of na vaders dood de band, die Anna's onrustige gedachten samengehouden had, als een elastiek gesprongen was. Het was vaders macht en gezag geweest, die haar, het schichtige, wilde veulen, in toom hadden kunnen houden. Anna keek schuin vanuit haar ooghoeken naar haar vader, wanneer hij haar zijn wil oplegde, alsof ze zeggen wilde: "Wacht maar eens af, mijn tijd komt nog."

Anna had ook de "regels" nog niet. Ze was toch al bijna twintig jaar en dat was ver over de normale leeftijd. De andere meisjes waren allemaal op de juiste tijd begonnen. Wel had Christien, vlak voordat zij het voor het eerst zou worden en het haast bestierf van de buikpijn tot flauwvallens toe, op raad van de vroedvrouw de hele namiddag op een warme stoof gezeten met haar voeten in warm, zout water en toen was het goddank los gekomen. Het was een belangrijke dag geweest. Ze hadden er 's avonds zelfs een glaasje op gedronken, want nu was Christien net als Alcida en Marie een vrouw geworden.

Marie was ondertussen allang getrouwd. Ze heette nu vrouw Jansen. Willem en Marie hadden de boerderij van grootmoeder Woltink gepacht onder voorwaarde dat grootmoeder in de boerderij zou

mogen blijven tot zij stierf. Zij was een hele lieve zachte vrouw die hun geen haarbreed in de weg legde en zich niet voorstond op haar rijkdom. Marie en Willem Jansen hadden het goed getroffen. Het zat erin dat de boerderij later door hen gekocht zou kunnen worden, want de pacht was heel laag, zodat ze goed konden sparen. Grootmoeder was nog heel gezond en goed bij haar verstand, al kon ze niets meer zien. Het was voor Marie en Willem niet zo erg, als wanneer ze bedlegerig was geweest of kinds.

Toen Aleida voor het eerst ongesteld was geworden -dat was twee maanden eerder dan Christien- had ze niet precies geweten wat het nu eigenlijk inhield en wat er in haar lichaam plaatsvond. Het had in elk geval iets met kinderen krijgen te maken, maar zoiets vroeg je natuurlijk niet, zelfs niet aan moeder. Later, als je getrouwd was, zou je daar wel achter komen. En later was altijd nog vroeg genoeg. Had Aleida de buurvrouw niet eens horen zeggen: "Vroeg rijp, vroeg rot, vroeg wijs, vroeg zot?" De buurvrouw had het toen gehad over Annemie, de dochter van de slager die als tweede meisje naar een deftig huis in Den Haag was gegaan.

Bij Anna kwam het maar niet door, ondanks warme stoven, zout water, voetbaden en kamillebaden. De dokter schreef ook nog pillen voor, maar die hielpen niet. Op bepaalde dagen in de maand begon Anna vreselijk lastig te worden. Ze deed wat ze wilde. Naarmate het heilig gezag dat ze voor haar vader had gehad, groter was geweest, des te geringer was dat nu voor haar moeder. Alleen een mannelijke stem kon haar tot bedaren brengen en dan moest het nog een barse, donkere stem zijn ook.

Anna rende, als zij zo was, van boven, helemaal van zolder, naar beneden in één ruk de gang door, schreeuwend en roepend en met een grote doek zwaaiend: "Stof, stof, stof." Ze veegde in het voorbij rennen met de stofdoek langs schilderijtjes, die langs de trap hingen, langs de leuning, de deuren en de kasten. Als ze uitgerend was, kroop ze op een stoel, haar benen onder zich getrokken. Ze nam daar de grote, pluche leunstoel voor en moeder liet haar daar stilletjes zitten, bang dat ze anders weer onrustig werd. Ze keek vanuit haar ooghoeken de mensen, die in de kamer waren, stuk voor stuk aan, alsof ze wilde zeggen: "Pas op, als je me iets durft te doen of wat onvriendelijks tegen me durft te zeggen!" En iedereen ontweek haar dan ook. Op een avond had ze weer de kolder in haar kop gekregen en rende om het huis heen, gillend en schreeuwend. Niemand durfde haar beet te pakken. Tot Daan, de meesterknecht, die haar vaders schoenmakerij na diens dood bestuurde, haar greep en naar binnen droeg. Zij was ineens gekalmceerd, keek verbaasd naar de donkerharige man en riep: "O, het is het Joudje; het is het Joudje maar." Dat was de bijnaam van de meesterknecht. Het hele dorp noemde hem zo. De meeste dorpsbewoners hadden wel een bijnaam. Soms werd die meer gebruikt dan hun eigenlijke naam. Ze moesten allemaal lachen, toen Anna dat riep, hoewel het eigenlijk een zaak was waar helemaal niet om te lachen viel. Zo kon het ook niet met haar verder gaan. Het was wel een grote schande dat zij, de familie Erst, nu het onderwerp van gesprek waren in het dorp.

Op een warme zomernamiddag, net zo'n dag als toen Aleida naar het kasteel was gegaan en daar die schreeuw gehoord had van de niet meer bij zinnen zijnde vrouw, ging nu haar moeder met Anna, ook een die niet wijs was, naar Arnhem naar de dokter, verbonden aan het krankzinnigengesticht. De

dorpsdokter had moeder aangeraden dit te doen, toen bleek dat zijn middelen Anna niet konden helpen. Ze zaten thuis vol angstige spanning te wachten wat er daar in Arnhem over Anna beslist zou worden.

Moeder kwam alleen terug: "Ze blijft drie maanden daar ter observatie. Zo kunnen ze er nog niets van zeggen." Het zou dus afwachten worden. Om de veertien dagen mocht er iemand op bezoek komen, anders was het te onrustig voor de patiënt. Na drie maanden kwam Anna weer thuis, als een hopeloos geval. Het was niet ernstig genoeg om levenslang opgesloten te worden. Alleen bepaalde dagen was Anna niet goed. De dokter had moeder ook de verschijnselen genoemd die bij Anna dan optraden en waar ze dus op moest letten. Zij werd dan onrustig en sliep 's nachts niet. Er werden haar dan slaapmiddelen toegediend totdat de moeilijke dagen voorbij waren. Maar door die slaaptabletten werd Anna's geest mistig en zo sufte zij haar jonge leven verder.

De schoenmakerij liep goed. Er kwam steeds meer vraag naar de schoenen van Erst, zelfs uit de wat verder gelegen plaatsen. Degenen, die bij Erst nieuwe schoenen hadden laten aanmeten, lieten ze aan familie en kennissen zien. De vorm en de modellen waren echt iets bijzonders.

Je zou kunnen zeggen dat hij niet alleen een vakman was, maar op zijn gebied een kunstenaar. Het waren niet alleen de kopers, die daar voordeel van hadden, maar ook de knechts. Die leerden het vak grondig, vooral Daan, de meesterknecht. Hij leerde al de fijne kneepjes van het schoenmaken en omdat hij heel ijverig was en het hem niet kon schelen een uurtje vroeger te beginnen of later op te houden met werken, was hij, na een aantal jaren, een net zo goede schoenmaker als de baas zelf. En als deze zich niet goed voelde en het bed moest houden, wat de laatste tijd nogal eens gebeurde, dan zorgde Daan dat alles in de werkplaats goed verliep. Hij was nu ook helemaal in de kost gekomen in plaats van de oude Kees die naar Amsterdam vertrokken was en daar bij zijn zuster woonde, die een winkeltje in garen en band had. Kees kon het werk in de schoenmakerij niet meer aan. Hij had last gekregen van reumatiek. Van zijn spaarcenten en de verdiensten van het winkeltje konden zij er saampjes net van komen.

Van de schoenen, die bij baas Erst gemaakt werden, was elk paar iets apart. Zelfs voor de moeilijkste voeten waren er schoenen. En dat was niet zo eenvoudig. Er moest gepast en gemeten worden. Eerst werd er een proefschoen gemaakt. De moeilijke of ongelukkige voet mocht geen pijn of last met lopen hebben, want als dat het geval was, dan was de baas niet tevreden en werkte hij net zo lang, tot de drager zei: "Zo loop ik beter dan zonder schoenen." Maar dat kostte dan ook veel tijd. Vader was dus een wat je nu orthopedisch schoenmaker zou noemen, maar dat woord kende men toen nog niet. Hij hield erg veel van zijn vak, al leek het of zijn allergrootste werklust wel wat verminderd was na de dood van Jantje. Maar dat kon ook aan zijn slechte gezondheidstoestand liggen. Toen hij helemaal niet meer op kon staan, omdat hij te moe en te uitgeput was van het vreselijke hoesten -hij moest zelfs zo erg hoesten, dat zijn zakdoek, die hij voor zijn mond hield, helemaal rood was van het bloed, dat hij

uit zijn longen hoestte - toen wilde hij toch nog de laarsjes voor een van de freules van het kasteel snijden.

Aleida kon zich dat later heel scherp voor de geest halen: haar vader, gesteund in de kussens, bezig met het snijden van een paar laarsjes van zacht, donkerrood leer.

Lang duurde het daarna niet meer met hem en met zijn dood kwam er een hele ommekeer in het tot nu toe zo rustige leventje van moeder Erst en haar kinderen. Vader was heel streng geweest, misschien wel te streng, maar zelf was hij ook altijd vol plichtsbetrachting geweest. Iemand, die zichzelf nauwelijks iets prettigs of iets, wat naar luxe zweemde, gunde en dat ook voor vrouw en kinderen niet nodig had gevonden.



- Aleida Erst -

ALEIDA EN CHRISTIEN

Vanuit Brabant en Gelderland, ja overal eigenlijk vanuit die gebieden waar boeren woonden, was er een trek begonnen naar Amerika. Het was een gevolg geweest van de goldrush. De mannen op zoek naar het goud, dat in de Amerikaanse grond verborgen lag, vormden nederzettingen. Daar ontstond behoefte aan bakkers, slaggers en allerlei ambachtslieden, kortom aan mensen, die hun vak verstonden. Want al hadden de goudzoekers zich provisorisch aardig kunnen redden, toen zij gezinnen probeerden te stichten - er was nog steeds een groot tekort aan vrouwen - moest het burgerlijk leven toch geordend worden, zodat iedereen in het vakje kwam te zitten, waar hij thuishoorde.

De Hollandse boerenvrouwen waren zeer bedreven in het boter en kaas maken en wie die eenmaal geproefd had, wenste ze steeds weer te eten. Het bleek, dat er meer geld mee te verdienen viel dan met het zoeken naar goud.

De boeren konden het land voor bijna niets krijgen en zo werden ze rijk. En als ze dat niet werden, dan hadden zij toch een goed bestaan, al moesten zij hard werken. Steeds meer boeren trokken naar Amerika. De familie van vrouw Erst, wier moeder een Woltink van boerenstam was, was naar het merengebied van Michigan getrokken. Zij schreven trouw met kerstmis naar de familie in Holland: "Hoe gaat het jullie? Met ons is het best." In deze brieven waren, als blijkt van het hun goed gaan, altijd weer

flinke bedragen aan dollarbiljetten gedaan. Maar na de dood van vader schreven zij dringender dan anders: "Kom toch over, Hanna, je kunt hier met je kinderen een nieuw leven beginnen." Het was of zij daar ver weg in Amerika het ongeluk dat over het gezin Erst zou komen, voorvoeld hadden.

Moeder was in het beantwoorden van de brieven net zo kort. Het was meestal: "Het is met ons goed. Wij zijn hier allen gezond." Dat was in het begin. Later schreef ze: "Met Jan gaat het niet zo best, hij hoest veel." Trouw werden over en weer bidprentjes en trouwfoto's gestuurd. Dus ook van Jantje en van vader Erst. Over Anna had moeder nog niet geschreven.

Financieel ging het na vaders dood toch goed met de schoenmakerij, maar vrouw Erst die in alles de wil gevolgd had van haar autoritaire man en zich nooit had bemoeid met het bedrijf, wist op stukken na niet welke rekeningen er liepen, wat er ge- en verkocht was. De meesterknecht, die altijd aan de baas rekenschap en verantwoording had moeten afleggen voor alles tot aan het kleinste stukje draad toe, kon de weelde van het volledig eigen baas zijn niet verdragen en maakte eerst weinig, daarna veel gebruik van de onwetendheid van vrouw Erst door rekeningen te innen voor zijn eigen zak en door knoerijen met het inkopen van leer. Want al had de baas tijdens zijn ziekte aan hem de leiding overgelaten, toch was dat maar in schijn geweest. Nauwlettend had hij tot zijn laatste levensdagen toe alles wat hij onder zijn gezag meende te moeten rekenen, in het oog gehouden. De meesterknecht had de wil van zijn baas steeds duidelijk gevoeld en nooit iets durven doen, wat daartegen indruiste.

Steeds meer geld had hij voor zichzelf nodig en wanneer vrouw Erst, die langzamerhand toch wat begon te vermoeden, inzage van de boeken wilde, had hij steeds een uitvlucht bij de hand. Dan waren de boeken nog niet bijgewerkt, dan had hij net geen tijd die avond. Op haar vraag hoe het kwam dat zij minder geld uit de zaak voor het huishouden ontving dan vroeger, terwijl zij toch zag dat er veel klanten in en uit liepen, had hij ook zijn antwoord klaar: "Er moest veel nieuws aangeschaft worden. De baas had veel te lang met het oude gereedschap gedaan. Ook was het leer weer duurder geworden." Het leek heel aannemelijk en moeder was weer een tijdje tevredengesteld.

's Zondags en op feestdagen ging de meesterknecht steeds fijner gekleed. Hij droeg zelfs een paarsen dasspeld op zijn brede, zijden das en een hoge, stijve, witte boord met omgeslagen punten prijkte op een grijs, satijnen vest. Ook had hij een wandelstok met zilveren knop gekocht. Hij was een echte heer aan het worden. Christien zag er trouwens ook fijn uit met haar ruiten mantelkostuum met cape en haar hoed met struisvogelveren.

Aleida had een stil vermoeden, maar Aleida had het op het ogenblik veel te druk met zichzelf. Aleida was verliefd. En niet zo'n klein beetje. Ze was allang thuis weg. Haar jongste zusje, Fientje, een kleine blozende dikkerd met een grappig, rond gezichtje, waarin een wipneus het eerst opviel, had haar plaats volledig ingenomen en Aleida had gevonden dat het haar tijd was om het huis uit te gaan en ergens een plaats te gaan zoeken, waar zij gebruikt kon worden en waar zij voor zichzelf kon zorgen en niet meer tot haar moeders last kwam.

Dat lukte vlot. In Arnhem had zij al een goede naam. Dat kwam doordat de ouders van baas Erst daar gewoond hadden en deze waren bij de mensen uit de buurt zeer in aanzien geweest. Zo had Aleida gauw een betrekking gevonden. Ze kwam bij notaris Van Woudenberg. En niet als dienstmeid. Neen het was echt iets meer. Het was haar taak voor de kinderen te zorgen. Dat begon al 's morgens vroeg. Het dienstmeisje, want dat was er ook, wekte Aleida, nadat zij eerst de grote potkachel in de keuken had aangemaakt. Dan kwamen de kachels in de kinderkamer en de woonkamer aan de beurt. Die uit de salon werd pas 's middags aangemaakt voor het bezoek. Meestal liet Dina de kachels 's nachts doorsmeulen, zodat zij ze 's morgens maar op hoefde te rakelen met de pook en er een paar houtjes op te gooien om het vuur weer te laten vlammen. Dat was makkelijk en ook voordelig. Aleida riep de kinderen en kleepte de jongste aan. Ze moest vijf kinderen verzorgen van drie tot twaalf jaar en dat was niet mis, want al waren ze nu niet bepaald ongezeglijk, ze waren druk en veel minder gehoorzaam dan Aleida zelf en haar broer of zusjes, -Anna dan uitgezonderd.

Ze ontbeet met hen dan in de kinderkamer, die behaaglijk warm was. De twee jongsten aten haver-moutpap. Er was veel lekkers op de ontbijttafel, zoals gestampte anijsmuisjes, chocolade hagelslag, appelstroop, bruine suiker, jam en kaas. Maar geen vleeswaren. Aleida had in het begin, toen ze pas bij de notarisfamilie in betrekking was, erg genoten van de luxe, die zij als kind nooit gewend was geweest. Zij was er eerder dan ze gedacht had aan gewoon. Ze merkte, dat de producten die ze thuis aten verser en eigenlijk lekkerder smaakten dan de verfijnde dingen in de stad. De eieren bijvoorbeeld waren niet te vergelijken met die van thuis en ook de ham van hun eigen varken was veel geuriger en fijner van smaak. Mevrouw proefde dat heel goed, anders vroeg ze niet of Aleida weer eens wat eieren of van die eigengemaakte jam wilde meenemen. Dan voelde Aleida zich, wanneer mevrouw dat vroeg. Vol trots nam ze van thuis de mooiste eieren mee en de lekkerste jam.

Als Aleida ontbeten had met de kinderen, bracht ze ze naar school. De twee oudste jongens van tien en twaalf jaar gingen alleen. De jongste, een allerliefst meisje met witblonde krulletjes en een paar stralende, donkerblauwe ogen was pas drie jaar en dus te jong om naar school te gaan. Meestal was ze in haar nachtponnetje, als Aleida wegging met de schoolgaande kinderen. Ze stond dan voor het raam, dat aan de straat lag, haar broertjes en zusjes na te wuiven en drukte kusjes op het glas. Dina hield haar vast met één hand op haar ruggetje.

Mevrouw was in verwachting en bleef meestal tot een uur of half elf boven. Zij voelde zich 's morgens nooit zo lekker en moest erg veel overgeven. Tegen de middag knapte ze meestal wel weer op. Ze ging na de lunch, zoals de dokter haar ook aangeraden had, een eindje wandelen met het lieve, blonde Lientje en daarna wat rusten. Maar 's avonds was het weer mis en stond ze over de toiletemmer gebogen te braken dat Aleida het hart in het lijf omdraaide. Maar er was één troost. Na drie maanden was haar misselijkheid over. Dat was bij de andere kinderen tenminste ook zo geweest. Aleida had echt medelijden met haar. Háár moeder had zich voor zover Aleida zich kon herinneren nooit zo ellendig gevoeld, wanneer het met haar zo gesteld was.

Aleida vond het heel prettig bij de notaris. Het werk was niet zwaar. Veel minder zwaar dan bij haar thuis. Zij kon zich steeds netjes kleden, want oude kleren speciaal voor schrob en poetswerk hoefde zij nu niet meer te dragen.

En toen, het was op een middag in september, zo'n mooie nazomerse dag -want Aleida heeft die dag altijd heel goed onthouden- werd er gebeld. Er stond een jongeman op de stoep. Het was heel toevallig dat Aleida open deed, want dat was Dina's taak. Het was een hele knappe man, goed en stevig gebouwd met donkere ogen in een fris, blozend gezicht. Hij nam zijn hoed af en vroeg: "Mevrouw, kan ik u even spreken?" Aleida's ijdelheid was door dat "Mevrouw" wel gestreeld, maar zij vertelde hem toch dat zij mevrouw niet was en dat deze op het ogenblik aan het rusten was. "Ach, dat spijt me, ik wilde mevrouw juist een paar nieuwe stoffen laten zien, die ik heb aangekregen voor het komend winterseizoen." Ter verklaring voegde hij eraan toe: "Ja, gewoonlijk komt mijn vader hier in Arnhem zijn cliëntèle bezoeken, maar ik ben dit jaar in de zaak gekomen en heb zijn taak overgenomen. Hij blijft liever thuis om daar de zaken te behartigen, want nu hij wat ouder is, is het bezoeken afleggen voor hem wat vermoeiend. Daarom maakte ik ook die vergissing en zag u voor mevrouw aan." "Komt u even binnen meneer," zei Aleida, die vond dat zij niet zolang met hem op de stoep kon staan praten. Hij was toch geen gewone venter of koopman.

"Janssen is mijn naam, Andries Janssen. Misschien wilt u een paar stoffen zien?" Hij maakte uitnodigend zijn koffer open. Ja, dat wilde Aleida best. Hij haalde een prachtige, donkergroene, fluwelen lap te voorschijn, hield hem over zijn arm, liet de zon erover spelen, en drapeerde hem toen gracieus om Aleida's schouders. De jongeman bewoog zich gemakkelijk. Het gebaar waarmee hij de zachte, soepele stof om Aleida heen legde, had iets teders. Een gebaar dat Aleida van de jongens die ze kende of gekend had, nooit had gezien. Die waren lomp en bot. Zij voelde zich door zijn behandeling iets méér worden dan een eenvoudig dorpsmeisje.

"Juffrouw," zei Andries Janssen, "die lap krijgt u van mij voor de helft van de prijs. Het is een coupon en voor uw lengte gaat er net een japonnetje uit met lange mouwen."

Aleida's ogen straalden en het waren die ogen die Andries' hart in vlam zetten. Die Septembermiddag werd Aleida's lot bezegeld en haar hele verdere leven werd door het kopen van die lap groen fluwelen stof bepaald.

Een paar dagen later werd er weer gebeld, en daar stond de stof-verkoopman. Hij vroeg aan het dienstmeisje dat nu open deed of die juffrouw die de groen fluwelen lap van hem gekocht had, thuis was. Aleida had zijn stem gehoord en kwam vlug aanlopen. "Hij had," zo zei hij, "toen hij 's avonds thuis kwam, gedacht dat zij voor op dat japonnetje misschien garnering nodig had, bijvoorbeeld knopen of zwart fluweel." Die had hij ook. Bovendien had hij een heel goede naaister die haar vak verstond, maar Aleida zei dat haar zuster ook heel goed naaide, maar als ze knopen nodig had of garnering, dat ze die dan wel van hem kopen wilde. Hij vroeg haar of ze al een idee had voor een model. "Nee, dat had ze nog niet." Hij liet haar een plaat zien die hij uit een Parijs modeblad gescheurd had.

In de hal van het notarishuis stonden Andries Janssen en Aleida Erst samen te turen op het model van het modeblad, terwijl ze ieder voor zich dat model en het hele japonnetje steeds minder belangrijk begonnen te vinden, maar de aanwezigheid van elkaar steeds meer. Er werd geroepen:

"Dina, is Aleida daar?"

"Ja, mevrouw, ik kom."

Mevrouw kwam de trap al af. "O, ik zie het al. U bent de zoon van Janssen. U lijkt sprekend op hem. U bent een paar dagen geleden met de stoffen geweest en juffrouw Aleida heeft zo'n prachtige lap van u gekocht. Jammer, dat ik aan het rusten was."

"O, mevrouw, dat is geen bezwaar. Ik kom graag terug. Zegt u maar wanneer het u schikt."

Er werd de volgende week afgesproken, op dezelfde tijd. En de volgende week was Aleida met mevrouw present. Terwijl mevrouw rustig stoffen uitzocht, dronk Andries Janssen een kopje thee mee, want Aleida had gezorgd dat zij net de thee klaar had toen Andries aanbelde. Ze serveerde de thee keurig op het zilveren blad en mevrouw vroeg aan Aleida welke stoffen zij het mooist vond. Ze voegde er fluisterend aan toe of die haar in haar toestand niet te zwaar zouden maken.

Aleida ging met Andries Janssen uit en hij vroeg haar of het japonnetje al klaar was. 'Zondag doe ik het aan,' zei Aleida. "Maandag ga ik terug naar Assen," vertelde hij, "maar toch zou ik wel graag eens zien hoe het geworden is." Aleida bloosde en zei: "Zondag ga ik met de kinderen in Musis Sacrum wandelen. Er speelt dan een militaire kapel in de muziektent." Andries zei lachend: "Het is goed dat ik dat weet." Zo groeide, vlugger dan zij gedacht hadden, de band die Andries en Aleida hun hele leven zou binden, meer in tegen- dan in voorspoed.

Toen kwam de dag dat Aleida Andries thuis aan haar moeder en zusjes voorstelde. Vol trots liep zij gearmd met hem door het dorp. De toppen van haar gehandschoende vingers kwamen even uit de holtten van zijn licht gebogen arm kijken. Ze voelde meer dan ze zag, de bewonderende blikken van de vrouwen op Andries rusten. Ze voelde de smaad die haar vroeger aangedaan was, toen men haar uitgelachen had om haar hoed met kersen, nu volkomen uitgewist door haar wandeling met haar knappe, goed geklede aanstaande. Andries won thuis alle harten voor zich. Hij maakte grapjes met de zusjes en stoeide met de jongens en had een heerlijke taart gekocht bij de duurste bakker van het dorp. Het was een dag om nooit te vergeten.

Toen zag Aleida dat haar vermoeden waar was. Christien zag vreemd wit en had dezelfde verschijnselen als mevrouw Van Woudenberg. Op een avond betrapte Aleida haar. Christien zat kokhalzend op het bed. Ze probeerde wel te doen alsof haar niets mankeerde, al hield ze de zakdoek voor haar mond. Ze schrok toen Aleida haar op de man af vroeg hoe het met haar gesteld was en begon te huilen of ze nooit meer op zou houden. Het was ontzettend. Christien had met Daan, de meesterknecht, geslapen. Christien was zwanger. Moeder wist nog van niets. Ze was nu ongeveer twee maanden, vertelde ze. Ze had er met hem nog niet over gesproken. Aleida wist niet wat te beginnen met haar tweelingzusje, te-

gen wie ze altijd opgekeken had en die zoveel meer wist en kon dan zij. Christien die zo goed kon dansen en naaien en er als een dametje uitzag. Verslagen zaten ze beiden op hun tweepersoons meisjesbed. Aleida had het hart niet te durven vragen hoe ze zoiets had kunnen doen, terwijl ze nog niet getrouwd was. Want al hield Aleida nog zoveel van Andries, nooit, nee nooit zou ze zover gaan. En om tot zoiets te komen, dan waren er toch al dingen gebeurd, die je niet mocht doen dan alleen wanneer je getrouwd was en misschien dan ook nog niet eens. Aleida had bij mevrouw Van Woudenberg een boek zien staan. Het heette het zesde en negende gebod. Daar had ze stiekem wel eens in gebladerd. Ze had gelezen dat het huwelijk een instelling was om het de tot zonden geneigde mensen wat lichter te maken. Zei Paulus niet: "Het is beter te trouwen dan te branden?" Het huwelijk was er voor het nageslacht en het plezier dat je er bij beleefde was de vergoeding voor al de zorgen die je kreeg als je een gezin stichtte. Het genot was slechts bijzaak en moest steeds bijzaak blijven. Aleida had graag verder willen lezen, maar ze had iemand horen aankomen en vlug het boek weer in de kast gezet.

Eigenlijk hield Christien niet eens zoveel van Daan, het Jeurje, maar nu moest ze wel met hem trouwen. Ze had het leuk gevonden om met hem uit te gaan. Ze gingen dan de grens over, Duitsland in. Daar kon je plezier maken en ook fijn dansen. Christien hield van dansen en Daan ook, al mocht hij dat niet van zijn familie. Die waren fel op al dat lichtzinnige gedoe tegen. Daan had graag dat zij er even chic uitzag als hij. Daarom kreeg Christien wel eens geld van hem, zodat zij wat meer aan haar kleding kon besteden. Dat had Aleida al vermoed.

In Duitsland hoefden ze niet bang te zijn voor het geklets van het dorp, waar zo weinig te beleven viel. Wanneer ze van zo'n uitje thuiskwamen, waren ze vrolijk en uitgelaten. Ze hadden misschien wel wat teveel gedronken en zo kwam van het een het ander, maar dat het zover had kunnen komen, begreep Christien nu ook niet eens meer.

Aleida besloot de taak op zich te nemen het aan moeder te zeggen, maar dan moest Christien het aan Daan vertellen. Diezelfde avond kreeg vrouw Erst het hele verhaal van Aleida te horen. Zij had haar moeder, ofschoon het al laat was, beneden gevonden, nog bezig met het opruimen van het glaswerk. Aleida had niet kunnen wachten tot de volgende morgen. Zij vond de avond beter geschikt voor het vertellen van zulke vertrouwelijke zaken dan de koude, nuchtere ochtend. Voor vrouw Erst kwam het bericht, hoewel ze schrok, toch niet zo onverwacht naar het Aleida toescheen. Ze zuchtte alleen en voegde met een intens moe gebaar haar gezicht aan de theedock af. Ze had haar best gedaan om Christien en Andries goed te ontvangen. Dit bericht hoorde toch niet thuis aan het einde van deze feestelijke dag. Ze was trouwens veel te moe om nu een oplossing te vinden. Aleida was blij dat ze van het geheim verlost was en ging opgelucht naar Christien in de slaapkamer terug.

De dagen gingen voorbij. Aleida was alweer terug in Arnhem. Ze had Andries niets van de schande verteld. Dat kon ze altijd nog doen. Hij kwam het vroeg genoeg te weten. Moeder had haar geschreven. Aan trouwen viel niet te denken. Daan was protestant en nog wel heel fijn. De familie was fel op een huwelijk tegen. Wat moest er gebeuren?

Toen kwamen moeder Erst de brieven van haar zusters in gedachten, waarin ze zo hoog opgaven van het vrije en weinig bekrompen leven in Amerika. En al waren de brieven steeds heel kort, toch was dat heel duidelijk. Schreven ze niet: "Wij hebben hier een fine new hause gebauwd?" Dan kwam er een brief waarin stond: "Lieve Hanna, koop voor jouw Christmas iets moois." En ingesloten was een biljet van tien dollar. Ook schreven zij: "Will you come here? We betalen de passage." Wat kon ze beter doen dan met haar kinderen het grote water over te steken en naar haar familie te gaan om een nieuw leven te beginnen, dat voor haar niet zolang meer zou zijn, maar haar kinderen nog alle mogelijke kansen bood?

Vol verdriet en bitterheid dacht zij aan het dorp, waar zij leefde temidden van deze mensen, bij wie ze eerst geacht was geweest en door wie ze nu medelijdend werd behandeld en door sommige werd beroddeld net als de bewoners van het kasteel. Ze had daar zelf ook aan meegedaan, misschien wel uit jaloezie en uit leedvermaak, bedenkend dat deftige en rijke mensen, die boven haar stonden in rang en stand, niet in alles te benijden hoefden zijn. Zij had niet geweten hoe het kon zijn beroddeld te worden, en hoe vol venijn zo'n vriendelijk, rustig dorp was met zijn nette, schoon geschrobde straatjes met heldere, witte gordijntjes voor de ruiten die blonken als spiegels. Daar was opeens een gerucht. Waar het vandaan kwam en wie begonnen was het door te geven, wist niemand. De zondaar of zondares had toch zo zijn best gedaan om de misstap verborgen te houden. Het gerucht liep snel en zoals een besmettelijke ziekte een heel dorp kan aantasten, zo werden de tongen der dorpingen als het ware vergiftigd door de roddel en laster. Scherp werd er opgelet en de zondaar was gauw gevonden. Had men niet de gendarmes binnen zien gaan bij de barbier en hadden ze diens zoon meegenomen? Hij was zeker degene die die inbraak gepleegd had bij boer Dries!

Hadden de vrouwen niet een speciale opmerkingsgave om te zien hoe bleek het nieuw gehuwde meisje was over wie gefluisterd werd dat ze intieme omgang had en was zij ook al niet zwaarder geworden van voren?

Ook Christien zou als zondares gebrandmerkt worden. Nu was er alleen nog maar een vermoeden. Dat hoopte vrouw Erst tenminste. Er moest toch iets gevonden worden om haar voor een openlijke schande te behoeden. En elke maand was er een. Er restten er nu nog maar vier. Ook Aleida, terug in Arnhem, dacht veel een Christien. Zou zij niet een oplossing kunnen vinden en wel zo dat er zo min mogelijk ruchtbaarheid aan de zaak kwam en haar zusje niet al teveel te lijden kreeg aan de gevolgen van de zonden die ze bedreven had?

Hoe heel anders ging het bij de notaris toe. De kinderen wachtten vol ongeduld op het nieuwe kindje. De notaris was vol zorg voor zijn vrouw en verwende haar met bloemen. Hij vroeg waar of ze nu eens trek in had en bracht het dezelfde dag voor haar mee. Hij verbood de kinderen, wanneer ze volgens hem te druk waren voor zijn vrouw, ofschoon ze hem verzekerde dat zij er best tegen kon.

De wieg stond klaar Een prachtwieg van donker mahoniehout. Hij was met de hand gemaakt en zou voor de vijfde keer dienst doen! Hij was met roze zijde bekleed. Tule gordijnen in dezelfde kleur hingen vanaf het hemeltje langs de wieg af.

Aleida stond voor de mooie wieg en keek peinzend voor zich uit, denkend aan Christien en aan het verschil dat er zou zijn tussen de twee geboortedagen. Haar keel werd dik en ze moest slikken om haar tranen tegen te houden. Ze was anders niet zo huilerig uitgevallen. Van die flauwe onzin had ze nooit gehouden. Maar de tranen kwamen en rolden over haar wangen. Ze kon ze niet meer tegen houden en toen kon het haar ook niet meer schelen. Ze hilde met haar hoofd tegen het mahoniehouten hemeltje van de wieg.

Was het nu weer nodig dat de deur openging en Mina, de werkster, binnenkwam met het stofdoekmandje onder haar arm? Mina keek stomverbaasd naar Aleida: "Heb je mot met Andries?," vroeg ze op haar ruw-hartelijke toon. Aleida slikte en schudde van nee. Ze kon Mina toch niet in vertrouwen nemen? Mina haalde haar schouders op en ging weg. Ze kon nu toch niet de kamer gaan stoffen. Ze zou strakjes wel terugkomen. Wat die Aleida had? Ze zou het toch eens aan mevrouw vertellen. Dat deed ze dan ook en zo kwam mevrouw Van Woudenberg het hele verhaal te weten. Het was wel na lang aandringen dat Aleida ertoe kwam haar het verhaal te vertellen. Mevrouw zat lang na te denken, haar handen over haar opbollende schoot gevouwen. Ook zij dacht aan de twee geboorten die zo verschillend zouden zijn. Het ene kind vol blijdschap verwacht; het andere ongewenst. Toen kwam er een idee bij haar op. Zij zou er met haar man over praten. Mevrouw was niet iemand die haar personeel beschouwde als een verlengstuk van haar gereedschap. Aleida mocht zij graag. Hoe goed had ze haar niet door de moeilijke zwangerschapsmaanden heen geholpen. De kinderen had ze rustig weten te houden, zodat zij 's morgens nog wat kon slapen. Het bed was steeds heerlijk warm, doordat Aleida er voor zorgde dat de beddenpan er goed heet in werd gelegd. Ze liep haar met melk en fruit achterna. Allemaal van die kleinigheden die van zo'n grote waarde waren, wanneer je je niet goed voelde. Ze begreep wat er in Aleida omging als zij de toestand van haar zusje met die van haar mevrouw vergeleek. Waar had die mevrouw het aan verdiend dat zij, met liefde en zorg omringd, haar kind zou krijgen, en het meisje, zwanger geworden door haar domme onwetendheid en ongehuwd gebleven door het vooroordeel van haar familie, alleen zou zijn. Hoogstens zou ze gesteund worden door wat medelijden van haar moeder en zusjes, dat toch wel vermengd zou zijn met wrok vanwege de schande die zij over de familienaam gebracht had.

De notarisvrouw dacht dat zij Christien wel zou kunnen helpen door haar uit haar geboortedorp weg te halen en bij zich in dienst te nemen. Er was nog heel wat verstelgoed. Christien kon bovendien, nu de winter op komst was, wat warme jurkjes voor de meisjes naaien. Zij zou haar dan kost en inwoning geven en een kleine vergoeding. Christien zou ook een uitstekende min kunnen zijn, want het kind zelf voeden werd in de kring, waar mevrouw Van Woudenberg toe behoorde, nu eenmaal niet gedaan. En met deze regeling zouden zowel mevrouw als Christien goed af zijn.

De notaris vond het een uitstekend idee en zo kwam Christien in hetzelfde gezin als Aleida, maar dan als naaister. Zij zat, vanwege de rommel, op een apart kamertje. Er was jammer genoeg geen kachel, maar ze had een warme stoof voor haar voeten. En warme voeten was toch het voornaamste. Ze versterkte het linnengoed, stopte de damasten servetten zo fijn, dat het niet te zien was en naaide wollen jurkjes voor de meisjes. Aleida bracht haar ook nog tussen de maaltijden door een warme kop soep of chocola. Als het etenstijd was ging ze naar de keuken. Het was daar heerlijk warm.

Het eten dat Dina kookte was goed. Aleida, Christien en Dina aten niet hetzelfde als de mensen binnen. Ook de werkster en de tuinman, als die er waren, (zij kwamen maar drie keer in de week) aten in de keuken met hen mee. Dat was ook veel beter. Mevrouw had hun dat uitgelegd. Als zij als eenvoudige mensen die buitensporige dingen zoals hors d'oeuvre of reerug zouden eten, dan zouden zij, wanneer ze weer in hun oude omgeving waren, de gewone burgerpot niet meer kunnen waarderen. De kinderen tot twaalf jaar aten met Aleida in de kinderkamer ook het eenvoudige eten. Alleen 's zondags mochten de twee oudste jongens met vader en moeder mee dineren. Zo verstreken de dagen.

Op zekere dag was Christien verdwenen uit het notarishuis. De kinderen vroegen Aleida waar ze naar toe was. En Aleida vertelde dat ze ziek was en misschien wel twee weken rust moest houden. Maar dan kwam ze zeker weer terug. Na een kleine veertien dagen was Christien inderdaad weer terug en nam ze haar gewone plaats op het naaikamertje weer in. Het werk was in die tijd aardig gegroeid. Er werd haar niets gevraagd.

Aleida wist dat ze bij de zusters in het klooster bevallen was. Het kind, een jongetje, was er nog, maar zou zo gauw mogelijk naar een tehuis gebracht worden, als er een plaats vrij was. Het leek het beste maar nergens met Christien over te praten. Het was allemaal goed verlopen en hoe eerder de zaak vergeten was des te beter was het. Als mevrouw haar kind nu gauw kreeg, dan kon Christien als min dienst doen en had ze geen kans op ontsteking van haar borsten die nu gekolfd moesten worden.

Gelukkig liet de baby niet meer op zich wachten. De kraamkamer was vol bloemen. Allerlei lekkers: gebak, bonbons en confituren werden aan het notarishuis afgeleverd. Er was een reusachtige taart bij, versierd met een ooievaar van marsepein. Hij hield een chocolade korfje met daarin een roze, suikeren baby'tje in zijn snavel. De notarisvrouw kreeg van haar man een zesde diamant in haar gouden medaillon gezet. Bij de geboorte van haar eerste kind had zij het medaillon van hem gekregen met één diamant erin. Bij de komst van ieder kind had hij er een nieuwe diamant bij laten zetten.

Het kind, een teer jongetje, was zeker niet in leven gebleven als het met de fles gevoed had moeten worden. Maar Christien was een goede min. Met de dag zag men het kereltje groeien en steviger worden. Maar het kind van Christien stierf aan een voedselstoomis en - ofschoon ze het niet openlijk wilde bekennen - tot opluchting van de familie Erst.



- Aleida Erst en Andries Jansen -

KRUIDENIER

Aleida woonde met Andries, na hun trouwdag, in Arnhem. Hun achterkleinkinderen zouden de trouwfoto op de schoorsteenmantel bij hun grootmoeder zien staan. Vol verbazing zouden zij kijken naar Aleida in het zwart met een hooggesloten hals, een Biedermeier boeketje in de hand. Naast Andries, - ook in het zwart met een voet vooruit gestoken. Allebei een starre, fondantzoete glimlach op het gezicht. De foto was zó sterk door de fotograaf geretoucheerd, dat er niets menselijks meer op de gezichten te lezen viel. Het leken twee wassen poppen.

Andries had zich na een flinke ruzie met zijn vader uit de stoffenhandel teruggetrokken. Net als Aleida's vader had de oude Janssen alles in eigen hand willen houden. Hij had zijn zoon geen vrijheid gelaten om zelf eens een initiatief te nemen. Hij had hem zelfs voorgeschreven hoe hij met de klanten om moest gaan. En dat was iets dat Andries veel beter wist en ook kon dan zijn stuurse, stroeve vader. Andries wond de klanten om zijn vinger door zijn charme en vrolijkheid, maar hij was niet serieus en onbetrouwbaar als het afspraken betrof.

Zo verloor hij de klanten, die hij eerst door zijn prettig optreden gewonnen had. Het was trouwens steeds zo met hem geweest. Andries had waarschijnlijk de aard van zijn grootvader van moederskant die uit Maastricht kwam. Er werd verteld dat deze in het café bier zat te drinken, toen zijn vrouw op

sterven lag. Het bericht van haar dood vernam hij in het café. Het kon natuurlijk best zijn dat hij zijn verdriet bij een glas bier wilde verdrinken.

De vader van Andries hield hem steeds die grootvader als een slecht voorbeeld voor, wanneer Andries zich weer eens niet aan zijn afspraken gehouden had of gewoon vergeten was dat hij een afspraak gemaakt had. Alleen toen hij Aleida veroveren wilde, was hij meer dan op tijd geweest en had hij haar zelfs geen minuut laten wachten.

Voordat Andries in de zaak van zijn vader was gekomen, had hij een heel goede betrekking gehad bij twee oude dames, die een fijne chocolaterie hadden. Zij waren beiden ongetrouwd en hadden veel op met de vrolijke aardige jongen. De zaak was in Amsterdam. 's Zondags ging Andries naar huis, naar Assen. Niet elke week, maar zo'n twee keer in de maand. Het was al een paar keer gebeurd dat Andries 's maandags niet op tijd terug was. Hij maakte er een grapje over en in het begin lachten de dametjes crom. Maar toen het een gewoonte werd en Andries nooit 's maandags op het afgesproken uur in de zaak was, begon het hen te vervelen. Ze zeiden boos: "Nu moet het uit zijn en anders kun je gaan, al zou het ons spijten. Wij hadden eraan gedacht jou later de zaak te geven als we te oud zijn. Wij gaan dan boven wonen en jij zou het benedenhuis krijgen. We willen niet dat de zaak verloopt en als je er zo weinig voor over hebt dat je niet eens 's maandags op tijd hier bent, dan durven we het met jou niet aan. Het is nu absoluut de laatste keer geweest." Na deze reprimande had Andries dan ook het vaste voornemen gemaakt tijdig op te staan - ook al was het zondagavond laat geworden. Maar als hij eenmaal in Assen was en een paar glazen bier met zijn vrienden gedronken had, was hij zijn goede voornemens glad vergeten. Het was weer hetzelfde liedje. Met alle gevolgen van dien, 's maandags. Al zijn verontschuldiging ten spijt en in welke bochten hij zich ook wrong, de dametjes waren niet te vermurwen. Het was uit, afgelopen, en het bleef zo.

Dit had Andries niet verwacht. Hij had zich al zo goed als zeker eigenaar van de mooie chocolaterie gewaand. Wat moest hij nu beginnen? Ten einde raad besloot hij zijn vader te vragen of hij bij hem in de stoffenzaak mocht komen. De oude Janssen kon eigenlijk best hulp gebruiken. Maar hij kende zijn zoon goed en had er niet zoveel fiducia in dat hij aan hem een goede, degelijke kracht kon hebben, maar hij zou het met hem proberen. En zo kwam Andries in de stoffenzaak, waar hij nu inmiddels ook weer uit was. Aleida kwam er heel langzaam achter wat Andries voor een man was. Zijzelf, degelijk en streng opgevoed, had geen moment gedacht dat Andries anders dan haar vader zou zijn wat betrouwbaarheid betrof. Wel had zij ervaren dat hij veel hartelijker, spontaner en guller voor haar was dan zij ooit voor mogelijk had gehouden dat een man voor haar zou kunnen zijn. Zij was door deze eigenschappen zo verblind geweest dat zij op de andere nauwelijks gelet had.

Toen zij gingen trouwen, had Aleida een aardig sommetje op haar spaarbankboekje staan. Gulden voor gulden had zij het gespaard. De gouden halsketting, een prachtige camee, en een gouden dameshorloge met lange, dunne ketting waren ook haar bezit. Zij was er des te trotser op, omdat zij het met zoveel moeite bij elkaar gespaard had. Aleida was heel verbaasd en ook geschrokken, toen Andries

haar vertelde dat hij uit zijn vaders zaak was gestapt. "Als mij geen vrijheid van handelen is toegestaan en ik precies met de klanten moet omgaan, zoals mijn vader mij dat voorschrijft, dan heb ik geen zin in die hele stoffenhandel."

Hij had er heel luchthartig over gepraat en toen Aleida hem benauwd vroeg, waarmee hij nu dan dacht zijn geld te verdienen, lachte hij, klopte haar geruststellend op de schouder en zei:

"Ik heb allang iets anders. Iets, meisje, waar jij van op zult kijken en erg mee in je schik zult zijn. Het wordt een goudmijntje. Je weet dat ik in Amsterdam bij die oude dametjes een hele zaak moest leiden. En met succes! Dacht je dan dat ik een zaak, die van mijzelf is, niet zou kunnen drijven? Ik weet alles van suikerwaren, kockjes en fijne bonbons af. Ligt het dan niet voor de hand dat ik dus in die branche voor ons tweetjes mijn boterham wel verdienen kan en een met nog wat erop ook?"

Aleida, vol vertrouwen en meegesleept door zijn enthousiasme, luisterde met aandacht. Hij was al in bespreking geweest met een groot kruideniersbedrijf, dat een zetbaas nodig had. Thee, koffie en grutterswaren zou hij evengoed kunnen verkopen als chocola en suikerwerken. Aleida dacht dat dat toch wel weer wat anders was, maar, ja, zij had er helemaal geen verstand van. Als het nu nog schoenen waren!

Andries was ondertussen alweer verder met zijn verhaal. De zaak was in Arnhem. Zij konden daar dus blijven wonen, maar moesten dan wel verhuizen naar een andere wijk. Aleida kon de klanten bedienen in de winkel en hij kon aan huis bij de mensen gaan horen en bezorgen. Het kwam prachtig uit dat ze in Arnhem zoveel mensen kenden. Ja, hun kostje was gekocht!

Wel moest er wat handgeld zijn en dat was er toch ook? Had Aleida niet een aardig sommetje op haar spaarbankboekje staan? Andries had zelf ook wel wat geld. Als de zaak niet goed zou gaan en er met verlies gewerkt zou worden, dan was het niet redelijk de eigenaar van het bedrijf dat verlies alleen te laten dragen. Bovendien stimuleerde het geven van het handgeld de zetbaas om hard te werken, zodat hij het handgeld zo gauw mogelijk terug kon verdienen. Zo had de directeur het Andries verteld en zo vertelde Andries het terug aan Aleida.

Vrouw Erst maakte zich na Aleida's bruiloft, die wel gezellig, maar nu niet direct met pracht en praal gevierd was, klaar voor de grote overtocht naar Amerika. De meesterknecht nam de schoenmakerij over. Hij trouwde veel later - al was het dan niet met Christien. En zijn zoon, die zich onder deskundige leiding van zijn vader in het vak bekwaamd had, vestigde zich in Amsterdam, waar hij een van de bekendste schoenzaken had.

Aleida stond vol trots achter de nieuwe toonbank. De grote bakken achter haar waren goed gevuld met suiker, griesmeel, rijst, bonen, erwten, ja met alles wat er in een goede, degelijke kruidenierswinkel aan grutterswaren hoort te zijn. De koperen weegschalen, de gewichten in het houten blok, waren blinkend gepoetst. De glazen stopflessen zaten vol ulevellen, kandijkklontjes, kaneelballetjes en ge-

streepte zuurtjes. Er waren geen fijne kockjes, banket of bonbons. Alleen wat droge biscuits en vanillewafeltjes in vierkante, blikken trommels en grote blokken bittere chocolade om chocolademelk van te maken. In zo'n stuk zaten acht blokjes en ieder blokje was voldoende voor twee flinke koppen chocola. Je kookte de melk en liet er dan een blokje in smelten. Aleida deed dat voor Andries, als hij moe en koud thuis kwam van zijn bezorgwijk.

Aleida voelde zich net een klein meisje dat aan het winkeltje spelen was. Maar toch was het ernst, nu er moest worden verdiend. En er werd ook verdiend. Het was alleen nog niet zo veel. De loop naar de winkel zat er nog niet zo in. Ze moesten het in hoofdzaak hebben van de uitbreng klanten, de mensen in de grote huizen die flink wat bestelden. De dienstmeisjes vonden het wel gemakkelijk als de kruidenier de boodschappen bracht en zichzelf er dus niet mee hoefden te sjouwen.

MARIETJE

Andries was een vrolijke baas. Hij zong graag en hield van grapjes. Op verjaardagen moest hij meestal voordragen. Ook bij grotere feesten, zoals op bruiloften en echte partijen. De gasten en ook de familieleden riepen dan: "Kom Andries zing nog eens dat lied van "Laura." En Andries liet zich nooit lang bidden. Het kwam wel eens voor dat hij midden in een couplet bleef steken en dan moest iedereen lachen en Andries nog het hardst. Aleida vond het helemaal niet leuk en schaamde zich voor haar man. Als het goed en vlot ging en Andries bij het publiek de gevoelige snaar wist te treffen, ja, dan keek Aleida verliefd naar haar knappe man. Want knap, dat was hij, met zijn mooie rechte figuur. Hij zag er altijd keurig verzorgd uit, zijn snor bijgepunkt, zijn haar nooit in de war. Toch was hij geen fat. Zijn bruine ogen in zijn vrolijke gezicht konden soms ondanks de grappen, die hij maakte, wat weemoedig kijken. Dat had Aleida nooit opgemerkt. Maar daar zou ze later nog wel achter komen.

Ze hadden het goed samen. Andries kon het heel gezellig in huis maken. Hij had de meubels uitgezocht, een ronde mahoniehouten tafel en een penantkastje, ook van mahonie, met uitgesneden bladmotieven langs de poten. Dat penantkastje had Andries gezien bij een opkoper in een tweedehands meubelzaakje. Hij had het meteen gekocht. De opkoper had gezegd: "Daar he je een koopie an. 't Is een stuk antiek uit een failliete boedel." Dat het antiek en mooi was, dat had Andries allang gezien. Vol

trots liet hij Aleida zijn aankoop bewonderen. De gordijnen die hij had uitgezocht waren van zwaar, donkerrood velours, dezelfde kleur als het trijp van de stoelzittingen. Een Mariabeeld, een afbeelding van Maria van Lourdes, stond onder een glazen stolp. Ja, Andries had het huis ingericht. Dat ging Aleida niet zo goed af. Zij was niet creatief. Zij hield de boel goed schoon. Dat was ze zo ook thuis gewend te doen en een 'burgerpot' kon ze heel lekker koken.

Aleida was direct zwanger. Ze had het niet eens zo gauw in de gaten. Op de kop af negen maanden en tien dagen na hun trouwdag werd hun eerste en enige kind, een meisje, Marietje, geboren. De bevalling kwam eerder dan Aleida verwacht had. Gelukkig was Andries thuis. Aleida was nog niet klaar met de uitzet. Het kindje was ruim een maand te vroeg, de luiers moesten nog gewassen worden. Aleida vond de stof te hard en het was frisser om ze te wassen. Ze hadden zo lang in de winkel gelegen.

Andries zette twee stoelen tegen elkaar en daarop de rieten wasmand. Hij pakte twee lakens uit de kast en scheurde er luiers van. Aleida lag in bed te kijken. "Die Andries is toch een handige jongen," dacht ze, maar die handige jongen zou nog wel een paar benauwde uurtjes krijgen. Toen Aleida de eerste weeën kreeg dacht hij net als zijn vrouw: "O, dat duurt nog wel even voor het zo ver is. Bij de eerste duurt het altijd langer." Het was eerder zover dan ze vermoed hadden. Omdat hij wel wist dat Aleida Gods water over Gods akker liet lopen als het haarzelf betrof, had hij een boekje gekocht, waarin alles stond over zwangerschappen en hoe te handelen bij bevallingen, wanneer er geen dokter was. Het boekje heette 'De Ooievaar.' Maar het zou blijken dat de theorie heel wat anders was dan de praktijk. De weeën werden heviger en volgden elkaar steeds sneller op. Toen, na vier persweeën was het kind er. Maar wat nu? De vroedvrouw moest komen. Andries durfde zijn vrouw niet lang alleen te laten. Hij trok hard aan de bel van de burel. De buurjongen, meestal nogal sloom, maar overtuigd door Andries dat er haast bij was, holde om de vroedvrouw te halen. Die was gelukkig thuis en zo vlug als zij kon, ging zij mee. Ze mompelde: "Nu al. Is het er nu al!" Inderdaad, Marietje was er, maar de navelstreng had Andries niet durven afbinden. Zenuwachtig had hij de komst van de vroedvrouw afgewacht, die overigens alle bewondering had voor zijn kordate optreden. "Je hebt het goed gedaan, Janssen," zei ze. Het boekje 'De Ooievaar' lag open op de tafel. De vroedvrouw, door iedereen tante Bep genoemd, deed wat er nog gedaan moest worden. "Pak die handdoek eens, Janssen," zei ze en gaf de inmiddels gewassen Marietje aan haar vader, die de grote handdoek open hield. Hij gaf zijn dochttertje, na haar eventjes zachtjes tegen zich aangedrukt te hebben, aan Aleida, die moe, maar heel gelukkig, met Marietje naast zich, in de grote handdoek gerold, lag uit te rusten. De bevalling was toch een zwaar karwei geweest. Aleida had er lichter over gedacht. Ze had al haar kracht verbruikt. Wat was ze dankbaar voor het wassen en verzorgen door tante Bep. Had die niet wat raar gekeken dat ze nog niet alles klaar had gehad voor Marietje, of verbeeldde ze zich dat maar?

Andries had intussen koffie gezet en de geur alleen al deed hem goed. Na samen met de vroedvrouw een sterke kop koffie gedronken te hebben met een plak koek er bij, vertrok zij. Bij de deur draaide ze zich om en zei: "Morgen of overmorgen kom ik nog wel even kijken hoe het met je vrouw gaat. Had je

nog om de baker gedacht?" Nee, daar had hij niet zo gauw aan gedacht. Andries ging naar buiten. Dat kon nu wel even. Aleida was in slaap gevallen. De nageboorte had hij in kranten gepakt en in een juten zak gestopt.

Goddank, dat die vroedvrouw was geweest. Hij had niet geweten wat hij had moeten beginnen. Stiekem naar alle kanten kijkend, of iemand hem misschien zou kunnen betrappen, gooide hij de zak in de gracht en ging opgelucht naar huis. Onderweg dacht hij hoe het moest met de baker, maar het geluk was met hem, want op precies dezelfde tijd als bij hen was aan de overkant een tweeling geboren. De baker hield de twee kleine wichtjes voor het raam om ze de burens te laten zien. Andries haastte zich naar de wasmand en hield zijn Marietje vol trots ook voor het raam. De baker knikte en Andries wenkte haar dat ze moest komen. Wat ze even later dan ook deed.

Hij vertelde haar in geuren en kleuren hoe de bevalling was gegaan. "Je was er wat al te vlot bij, vrouw Janssen," zei de baker lachend tegen Aleida. "Nou moet ik voor drie borelinkskes zorgen, maar deze hier is steviger dan de twee van je overbuurvrouw" zei ze, terwijl ze zich over de wasmand boog. De baker keek met kennersblik of alles in orde was bij de zojuist ontwaakte kraamvrouw. Ze gaf Andries nog wat aanwijzingen en beloofde dat ze bij hen zou komen, om Aleida en Marietje verder te verzorgen. Ze moest immers toch naar de overkant voor de tweeling. Het zou niet veel tijd kosten. Hoogstens een uur of twee in de morgen. "Maak je over de centen maar geen zorgen, Janssen! Het zal je de kop niet kosten. Nee ik hoef geen koffie. Geef die maar aan je vrouw, ze heeft het wel verdiend." En weg was ze. Nou, die kop koffie kreeg Aleida dan ook en nog een paar lekkere boterhammen met flink boter en een dikke plak ham er op. Ze vond het wel wat zwaar en at er centje van.

Na een week was ze alweer op de been. Ze voedde Marietje zelf. Dat kostte veel tijd en in de winkel moest ze ook zijn. Ze voelde zich lange tijd slap. Er werd een bedje gekocht, want een wieg zou een onverstandige uitgave zijn. Daar was het kind zo uitgegroeid. Mooie kleertjes had Aleida gekregen. Ze waren al wel gedragen, want ze waren afkomstig van het kind van de notarisvrouw, dat een jaar met Marietje scheelde. Het waren prachtige kanten jurkjes en mutsjes. De hemdjes waren van fijn batist en er waren ook nog wat geborduurde lakentjes en sloopjes bij. Aleida dacht, dat die spulletjes Marietje veel mooier zouden staan dan het kind van de notarisvrouw. Zij had haar wel eens gezien in het wandelwagentje, voortgeduwd door de kinderjuf, als zij met Andries, die Marietje op de arm droeg, in het park Muis Sacrum wandelde. Ze vond het een lelijk mormel. Aleida miste haar moeder en haar zusjes. Ze had hun zo graag haar kindje laten zien en ze hadden wellicht ook wel een handje geholpen, al was het maar op de winkel passen.

Andries was stapelgek op zijn dochttertje en dat was niet ten onrechte, want het was een beeld van een meisje, met haar donkere krullen en grote bruine ogen. Het was een aanvallig kind. Hij verwende haar dan ook schandelijk en gaf haar in alles haar zin.

Met de winkel ging het niet al te best. Andries en Aleida hadden er meer van verwacht. Misschien zou het beter gegaan zijn als Andries een andere aard had gehad: wat preciezer en serieuzer in geldzaken. Hij was slordig in het noteren van in- en uitgaven. De eigenaar van de zaak kwam wel eens onverwacht de winkel van zijn zetbaas binnenlopen. Hij had al lang gemerkt dat de winst achteruit liep en vroeg Andries hoe dat kwam. Andries was op zijn tenen getrapt en beledigd. Over de aanblik, die de winkel bood, was de baas heel tevreden. Kraak en kraakhelder zag het er uit. Je kon van de vloer eten. Je kon je in de winkelruit spiegelen en de ronde koperen deksels van de bussen thee en koffie fonkelden als zonnetjes. Dat was het werk van Aleida. Het was jammer, dat zij niet in staat was om Andries met zachte dwang wat beter te leiden.

Ook kon ze hem, wat het gelduitgaven betreft, niet onder de duim houden of controleren. Ze vond dat Andries een gat in zijn hand had. Ondanks dat was ze toch heel goedgelovig in de dingen, die Andries haar voorspiegelde. O, ja, ze werd wel eens boos, als Andries heel laat thuis kwam van het boodschappen rondbrengen. Hij had dan een kennis getroffen en was met hem meegelopen naar diens huis. Hij had daar een 'afzakkertje' gedronken, gezellig wat gekletst en de tijd vergeten. Aleida had zich op zitten winden en was aan het mopperen over het goede eten dat stond te verpieteren. Met een licht verwijt in haar stem, vroeg zij waarom hij zo laat thuis kwam. Het verwijt was licht, want ze wist nooit zo goed waar ze met Andries aan toe was. Hij kon opeens erg opvliegen en vreselijk kwaad worden, soms om een kleinigheid. Ze wist nu ook niet hoe hij zou reageren, maar hij lachte en maakte er een grapje over. Die kennis had een leuk verhaal verteld. Dat moest Aleida nu toch eens horen. Maar daar had ze helemaal geen zin in. Met een strak gezicht schepte ze Andries de aardappels en groente op zijn bord. De aardappels waren al wat aangebakken en de groente was geslonken. Gelukkig waren de gehaktballen nog mooi bruin gebleven. 's Avonds vertelde Andries toch nog het verhaal dat hij kwijt wilde. "Moet je horen, Aleida," zei hij. Aleida luisterde maar half. Ze had nog steeds van binnen een wat boos en verdrietig gevoel. "Je kent toch wel die Piet? Ja, die schoenmaker. Je hebt daar wel eens je schoenen gebracht." "Ja," dat wist Aleida. "Nou, die Piet had mot met een vent. Zij kwamen elkaar tegen, vlakbij het huis van Jan Kroon, die me dat dus vertelde. En die vent begint me toch tegen Piet te schelden en Piet natuurlijk terug aan het schelden. Neemt die vent een paardevijg van de straat op en smijt die Piet in zijn gezicht. De paardenpoep liep van Piets gezicht. Nou weet je hoe Piet slist. Hij kijkt naar de lui, die - tuk op een geintje - aan kwamen lopen en roept nijdig: 'Ik ga naar de plissie en 'k laat 't ssitil so ssitten.'" Toen Jan Kroon me dat vertelde, heb ik me een ongeluk gelachen."

Aleida vond het maar raar en vies. Zoiets deed je toch niet! Ze vond het ordinair. Het schoon dat mannen die dingen vaak lollig vonden. Het waren soms net kleine kinderen. Die hadden er ook zo'n plezier in om vieze woorden te zeggen. Dan rolden ze om van het lachen. Dat was net zo flauw en kinderachtig als het smijten met paardenpoep.

Het gebeurde steeds vaker dat Andries zijn afspraken vergat en te laat thuis kwam. Aleida zat dan met het eten te wachten. Op zekere dag kwam hij ook weer ver na etenstijd thuis. Hij rook naar een

borrel. Gewoonlijk aten ze na halfzeven en toen was het acht uur. Aleida zei niets, maar zette de rode kool met bloedworst met een harde klap op de tafel. Andries laadde zijn bord flink vol en proefde. "Aangebrand!," riep hij. "Moet je ook maar niet zo laat komen," zei Aleida vinnig. Andries pakte zijn bord en kwakte het tegen het plafond. De rode kool hing in donkerrode slierten naar beneden en viel toen langzaam op de tafel. Aleida wist niet hoe ze het had. Ze stond gewoon perplex. Stomverbaasd stond ze van het plafond naar het tafelkleed te kijken. Haar verbazing ging over in kwaadheid en toen in minachting. Dat Andries zich zo liet gaan. Hij was net een klein kind, dat een pak slaag verdiende.

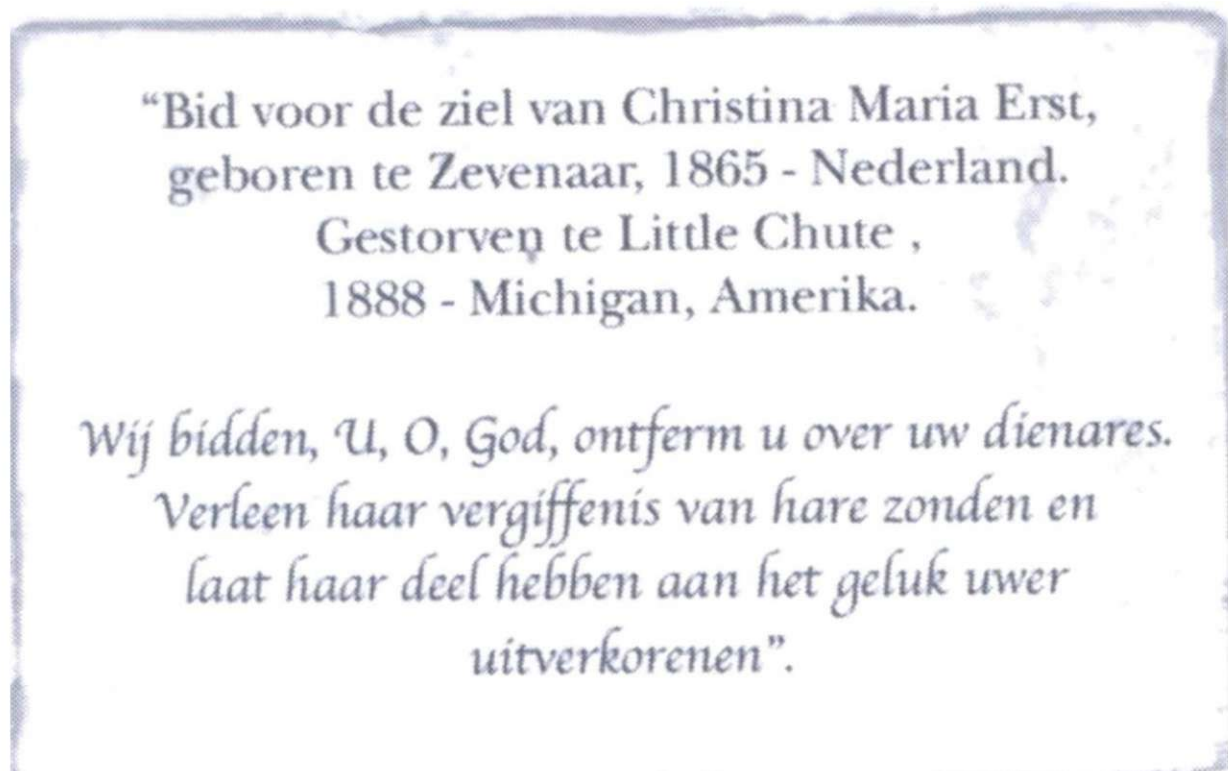
Dit voorval werd door Aleida niet gauw vergeten. Hierdoor was ook een stukje van haar liefde voor Andries afgebrokkeld. En dat zou meer gebeuren, want zijn driftbuien zouden steeds regelmatig voorkomen, afgewisseld met buien van neerslachtigheid.

AMERIKA

Er kwam een brief uit Little Chute, het dorpje in de staat Michigan, waar vrouw Erst woonde. Aleida's moeder had uit de schaarse brieven, die ze uit Arnhem kreeg, begrepen dat het met de winkel niet goed ging en ook, dat Andries niet altijd even makkelijk was om mee om te gaan. Ze schreef dat Aleida en Andries misschien het beste de zaak maar weer aan de eigenaar moesten teruggeven en naar de familie in Amerika komen. Fientje was al gauw getrouwd na hun komst in Little Chute. Ze had heel wat vrijers kunnen krijgen. Ze was niet eens zo'n mooi meisje. De mannen, die als vrije jongens hun geluk in Amerika waren gaan zoeken, hadden niet veel keus. Veel vrouwen waren er niet, maar wel heel wat geïmmigreerde mannen. In de brief die haar moeder geschreven had, las Aleida dat er genoeg werk was, zoals op de *mill* (papierfabriek). Het was een vrij lange brief geweest.

Meestal kreeg ze zo tweemaal per jaar post uit Little Chute, -met Kerstmis en met haar verjaardag. Er stond dan steeds hetzelfde in: "Hoe gaat het met jullie? Met ons gaat het goed." In een van de brieven was over Christiens dood geschreven. Ze was gestorven aan de tyfus, die ze waarschijnlijk had opgelopen in een strandstoel in Scheveningen tijdens de vakantie met de notarisfamilie. Verschillende passagiers hadden ook tyfus gekregen tijdens de overtocht naar Amerika, bijvoorbeeld Tien en Mina.

Maar die waren hersteld. Er was ook een bidprentje bij ingesloten met de tekst:



Het was dit jaar een koude winter en als bijzonderheid werd vermeld dat oom Dirk en tante Jans op bezoek waren geweest. Een goed beeld van dat stukje Amerika, waar haar familie woonde, hadden noch Aleida noch Andries.

Voor Andries was het vlug bekeken. “Natuurlijk doen we het, de winkel hangt me toch al lang de keel uit.” Hij pakte Aleida bij haar handen en draaide met haar rond, terwijl hij zong “Wij gaan naar Amerika, Amerika, Amerika, en ik word miljonair.” Echt enthousiast was Aleida niet. Ze weifelde. Uit Arnhem weg te gaan, dat was al moeilijk en uit Nederland helemaal. Maar ja, Mina en Willem zou ze misschien nooit meer terugzien en ook haar jongste broer, Phillip, niet. Nou ja, die leefde zijn eigen leven. Wat hij precies deed voor de kost wist ze niet. Hij handelde zo'n beetje in van alles. Hij kende goed Engels. Hij had het geleerd als *liftboy* in Detroit en woonde nu in Canada.

Naar Amerika, zo'n onbekend land. Ze had het gevoel of ze een grote sprong moest maken en niet wist waar ze terecht zou komen. Hoe zou het met Andries daar gaan? Zou het op die *mill* wel bevalen? Maar haar moeder en Fientje waren er ook nog en ze verlangde er erg naar ze terug te zien en te spreken.

Wat voor man zou Fientje hebben? Al deze gedachten speelden door haar hoofd. Als ze eenmaal in Amerika waren, zou het dan beter met hen gaan dan hier? Haar moeder had toch ook de oversteek ge-

waagd met haar kinderen en zij had vast geen spijt gehad dat ze gegaan was. Anders had ze toch niet geschreven dat Andries en zij ook maar moesten komen. Andries holde zijn benen uit zijn lijf om zo gauw mogelijk te kunnen vertrekken. Hij zorgde voor een nieuwe zetbaas, die de hele winkel op zijn kop zette en alles anders indeelde. Andries boekte de overtocht voor hun drieën. Het was een hele koude dag in december, toen ze aan boord gingen van de vrachtboot met passagiersaccommodatie. Voor de kleine Marie, die nu negen jaar werd, was de boot als een sprookje. Ze mochten bij de kapitein aan tafel zitten. Er kwam een prachtige grote kersttaart op tafel, want een paar dagen later zou het 25 december zijn. Boven op die taart stond een suikeren engel. Hij droeg een rood, zijden lint om zijn middel. "Happy Christmas" stond er op. Marietje, moest er maar steeds naar kijken. De taart was helemaal wit van de slagroom en marsepein. De suikerengel was voor Marietje! "Of ze die wel wilde hebben?" vroeg de kapitein. Marietje knikte. De kapitein pakte hem voorzichtig van de taart. Het was haast niet te geloven, dat ze die kreeg. Opeten zou ze hem nooit van haar leven, maar heel goed bewaren.

Het was nu niet de beste tijd voor een overtocht. Het weer werd ruw en de golven waren hoog. Het schip slingerde. De glazen en borden schoven over de tafel heen en weer. De kapitein werd kwaad en zei iets tegen een van de mannen in uniform, die naast hem zat. Die ging van tafel en even later was het schuiven van de borden en glazen afgelopen.

Aleida was zeeziek. Ze zag groenwit en voelde zich ellendig. Andries en Marietje hadden er geen last van. Ze speelden ganzenbord en Andries las Marietje verhaaltjes voor. Ze hadden wat spelletjes en boeken meegenomen op de reis. De passagiers, die ook aan de tafel met de kapitein zaten te eten, waren heel aardig, vond Marietje. De mensen, die tussendeaks zaten, schreeuwden en vochten soms. Daar was ze bang voor. Ze mochten niet aan dek komen. Toch gebeurde dat wel eens. Marietje was nieuwsgierig. Ze wilde wel eens een kijkje nemen, daar tussendeaks. Ze stond al halverwege op de trap naar beneden, toen een kerel haar tussen haar benen pakte. Ze rende de trap weer op en vertelde het aan haar moeder en die vertelde het toen aan de kapitein.

Toen ze van boord kwamen lag er een dikke sneeuwlaag. Ze moesten met de trein nog heel lang reizen, want ze waren nu pas in New York. Het was een vervelende reis. Weilanden en nog eens weilanden en af en toe eens een boerderij, meer zag Marietje niet. Aleida sliep veel in de trein. Ze was nog slap van het braken dat ze gedaan had, toen ze zo zeeziek was, maar de misselijkheid was gelukkig over. Ze had zelfs best wel weer trek. Andries had kleine, ronde broodjes gekocht en wat ham en kaas. De thermosfles, die ze uit Arnhem hadden meegenomen, had hij laten vullen in een kraampje op de kade, waar ze allerlei etenswaren en dranken verkochten. Met handen en voeten en in het beste Engels dat hij kende, had hij zich verstaanbaar kunnen maken. Aleida sliep. Haar hoofd tegen de houten wand van de treincoupé. Een grote neger stapte de coupé binnen, waar Marietje en Aleida zaten. Aleida sliep nog steeds. Andries was gaan lopen in de gang. "Om zich wat te vertreden," zoals hij zei. Hij keek nieuwsgierig de coupés in. Het was een bonte verzameling van allerlei nationaliteiten en rassen, men-

sen met witte, bruine en zwarte gezichten. Andries hoorde allerlei talen door elkaar. Ook ving hij flarden Nederlands op. Dat gaf een vertrouwd gevoel.

“Missie, missie, candy, candy.” De neger hield een grote doos met stukken fondant onder Marietjes neus. Ze pakte een groot stuk en stak het in haar mond. Aleida werd wakker en deed haar ogen open. Slaapdronken als ze was kon ze de situatie nog niet goed overzien. Ze zag een grote bruine hand voor haar ogen heen en weer zwaaien. “Money, miss, money.”

“Wat, money, waarvoor?” riep Aleida. Toen zag ze Marietjes volle mond en de doos met candy op haar schoot. “No,” zei ze, “no.” Dat kind dacht dat het een traktatie was. “Money, money!” schreeuwde de neger. Er ontstond tumult in de coupé. Met handen en voeten probeerde Aleida aan de mensen, die bij haar zaten, uit te leggen wat er gebeurd was, maar die hadden dat al lang gezien en begrepen. Eén van hen gaf de neger een halve dollar. Hij liep kwaad mopperend met zijn aangebroken doos candy weg. Toen Andries terug kwam, kreeg hij het hele verhaal in geuren en kleuren te horen.

Ze moesten nog een paar keer overstappen. Opeens stopte de trein. Andries riep: “We zijn er!” Er was geen station. Ze stapten uit de trein zó de sneeuw in. Marietje zakte er tot haar knieën in. Er stonden drie mannen in dikke pelsjassen en hoge laarzen te wachten, bontmutsen op het hoofd. Dat waren de ooms. Eén van hen was de man van tante Fientje. “Hello, hoe liek het jou hier?” Er stond een grote slee met twee paarden ervoor. Marie werd in de slee getild en bedolven onder een stel warme dekens. Twee ooms klommen op de bok. Andries, Aleida en de man van Fien, zaten in de ar. Daar gingen ze. Aleida dacht: “Wat een avontuur!” Marietje, diep weggedoken in de dekens, fantaseerde over het nieuwe wat zou gaan komen. Zouden er wolven zijn? Of misschien wel beren! Ze zou ook naar school moeten. Hoe zou dat gaan? Ook met de slee? Ze zou ook Engels moeten leren. En zou ze hier vriendinnetjes krijgen? Zo fantaserend dommelde ze in en viel in slaap. Met een ruk hield de slee stil. Ze schrok wakker. Ze werd uit de slee getild en wankelde op haar benen.

Het was gaan sneeuwen. De sneeuw striemde in haar gezicht. O, wat was het koud. Ze kon amper iets zien. Aleida pakte haar bij de hand en ging met haar het huis binnen dat voor hen bestemd was. De familie had er voor gezorgd. Het was een houten huis en bestond uit een groot vertrek, dat tevens als keuken dienst deed. Er waren nog twee kamers. De een wat groter dan de ander. Dat waren de slaapkamers. Het was een huis zonder verdiepingen; met alleen een vliering. De kamer was schaars gemeubeld. Een grote keukenkast met wat servies er in voor niet meer dan vier personen. Een houten tafel met vier stoelen er omheen. Op het kolenfornuis stond een grote, koperen ketel en wat potten en pannen.

Tijdens de rit was er niet veel gesproken. Het was er trouwens te koud voor. Bovendien waren de mannen niet van het spraakzaamste soort, maar ze hadden voor de mensen uit Arnhem zo goed mogelijk gezorgd. De ooms wezen Andries waar het hout lag om het fornuis te stoken. Ze zeiden: “Good bye.” en reden met de arreslee weg.

Andries, Aleida en Marie stonden in de grote kamer alles zo'n beetje te bekijken. Andries wilde net

naar buiten gaan om het hout uit de schuur te halen om het fornuis aan te steken, toen er op de deur gebonsd werd. Er werd een half varken naar binnen gesmeten en even later kwam er een vrouw, die de naaste buurvrouw bleek te zijn, met eieren, boter en brood. "You bent toch vrouw Janssen? Hebben jullie een good reis gehad? It sal wel lukken here." Aleida stond haar verbaasd aan te kijken. "I ga weer," zei de vrouw, "maar I kom nog wel eens terug. Als je need? Ik live daar." Ze wees met uitgestrekte hand naar een huis dat op zo'n honderd meter afstand van dat van hen lag. Het was door de sneeuwvlokken niet duidelijk te zien.

Andries, handig als hij was, had intussen, na het fornuis aangemaakt te hebben, gauw een paar karbonaadjes van het varken afgesneden. Met de warmte kwam er wat gezelligheid in de kamer. Het vlees rook heerlijk, want Andries had de pan op het hete fornuis gezet. Een klont boter, gesmolten tot een bruine jus, maakte het vlees goudbruin van kleur. Marie had opeens erge honger. Aleida sneed brood. Het was de eerste maaltijd in hun huis in Little Chute.

Voor Marie was het leven in Little Chute zo iets bijzonders en heerlijks, dat ze er later steeds over vertelde. Het eerste woordje dat ze leerde, was "push." Een groepje kinderen uit het dorp stond op een heuvel. Ondanks de felle kou waren ze niet binnen te houden geweest. Ze waren met hun sleetjes naar de heuvel gekomen, die een helling had tot aan de rivier Fox. Een ideale plaats om met je slee de heuvel af te roetsjen en dan zo op het gladde ijs van de rivier een heel eind verder tot stilstand te komen. Marietje, die genoeg had van het binnen zitten, had het geschreeuw en gelach gehoord en was naar buiten gelopen. Ze zag de kinderen met hun sleetjes de heuvel afglijden. "Mag ik ook gaan, moe?" "Als je je jas aandoet en je muts opzet. En doe een das om. Je wanten liggen hier." Marietje had geen slee. Ze luisterde naar wat ze riepen. Tussen het gelach en geschreeuw door hoorde ze steeds hetzelfde woord: 'push'. Aarzelend ging ze naar het groepje toe. Een paar meisjes kende ze van gezicht. Er was nog een plaatsje open op een slee. Een jongen stak zijn hand uit. Die pakte ze en voordat ze het eigenlijk goed beseftte, zat ze al achter op de grote slee. "Push," riep het meisje, dat voor haar zat en daar gingen ze in volle vaart tot voorbij het midden van de Foxrivier. Ondanks dat zij een 'greenhen' was (want zo werden de nieuwkomers altijd betiteld), was ze in het groepje opgenomen.

Een van de meisjes moest dezelfde kant op naar huis. Ann heette ze. Ze had haar handen in een grote mof die van zwart bont was. Haar moeder was een jaar geleden gestorven. Ann woonde niet zo ver van Marietje vandaan. Ze werden vriendinnen. Ann kon al veel in het huishouden. Ze kon koken en 'appel-pie' maken en popcorn roosteren. Ze hield het huisje schoon, dat veel kleiner was dan waar Marietje met haar vader en moeder in woonde. Op een dag wilde Marie Ann gaan halen om samen te gaan spelen. Ze keek en keek, maar zag Anns huisje niet. Ze liep een eindje terug, maar er was geen huisje te zien. Marie snapte er niets van. Ze stormde naar binnen: "Moeder, moeder, het huis van Ann is weg! Hoe kan dat nou?" "Had je dan niet gezien, dat het een huis op wielen was?" zei Aleida. "Ze zijn vannacht blijkbaar vertrokken." "Ja," zei Andries, "ik wist het. Het werk was voor hem hier afgelopen. Nu trekken ze weer verderop. Hij repareerde sloten en ook potten en pannen, die lek waren. Al-

les zo'n beetje wat van ijzer was. Er was voor hem hier niets meer te verdienen.” Zo raakte Marietje haar vriendinnetje, Ann, kwijt. “Wat gek, dat Ann mij niks gezegd heeft over dat weggaan. Misschien heeft ze het niet eens zelf geweten,” dacht Marietje.

De school was gelukkig niet zo ver weg. Hij lag midden in het dorp, vlak naast de kerk. Ze moest van voren af aan beginnen. Ze kwam in de eerste klas, terwijl ze toch al tien jaar was. Maar ja, er was niets aan te doen. Ze moest eerst het Engelse alfabet leren. Het schrijven was wel hetzelfde als het Nederlands, maar de uitspraak was heel anders. De a was e, b klonk als bie, c als sie en de w dat was dobbeljoe. Dat kon ze maar niet onthouden. De schooljuffrouw was heel streng. Ze droeg een lange, grijze rok tot op haar enkels en een smetteloos witte, zijden blouse. Aan een knoopsgat van die blouse zat een slotje van een lang, gouden kettinkje, dat in het borstzakje verdween. “Wat zou er aan dat kettinkje zitten? Dat zou ik wel eens willen weten,” dacht Marietje. Het bleek een klein gouden horloge te zijn, dat de schooljuffrouw met een rukje aan het kettinkje uit het borstzakje trok. “Ja, Marietje, zeg maar eens op,” zei de juf in het Engels. Marie wist wat dat betekende en ze begon: “Ee, Bie, Cie,” maar toen ze bij de w kwam, wist ze wéér niet dat dat dobbeljoe is. “Kom maar eens hier!” riep de juffrouw kwaad. “Leg je hand maar eens op de lessenaar.” Marie wist wel niet precies wat de juffrouw zei, maar ze begreep het maar al te goed. Met de aanwijsstok sloeg de juffrouw op het handje, dat op de lessenaar lag. Het deed niet alleen erge pijn, maar de schande daar te staan en niet te weten dat de w dobbeljoe is, was haast nog erger. Marie moest huilen. Gelukkig was de school gauw uit. Ze holde naar huis. Aan tafel zag Aleida het opgezwollen handje en Marie vertelde huilend waarom de juffrouw op haar hand geslagen had. Aleida was verontwaardigd. Marie ging naar een andere school die verder weg lag.

Er waren mensen in het dorp, die ook in de richting van die school moesten. Zij wilden Marie die winter wel meenemen in hun slee en als het zomer was of in het voorjaar kon ze ook mee in de kar met het paard ervoor. Dat was toch zeker veel leuker dan lopen door de sneeuw. Marie stak stiekem thuis in de gang haar tong uit tegen de juffrouw en dacht: “Dat gekke mens.” Op de nieuwe school zat ze in de klas bij mister Butcher. Die was heel wat aardiger dan de Miss. Hij noemde haar ‘pretty girl’. Ze vroeg haar vader wat ‘pretty’ precies betekende. Andries zei lachend: “Dat weet je best wel. Je vraagt naar de bekende weg. Wil je dat zo graag nog eens horen?”

Aleida was, vlak nadat ze uit Little Chute waren aangekomen, met Marie haar moeder gaan opzoeken, die bij haar jongste dochter Fien woonde. Fien was intussen getrouwd. Zij was een lelijk meisje, maar vrouwen waren schaars. Vrouw Erst zag er goed uit. Alleen was ze zo slechtiend geworden dat ze op een stoel moest gaan staan om op de hangklok te kijken. Ze hielp wat mee in het huishouden en naaide en verstelde voor mensen uit het dorp, maar niet zo mooi als Christien vroeger gedaan had. “Wat was het toch jammer dat het zo slecht met Christien gegaan was,” dacht vrouw Erst. “Waarom had haar mooie knappe dochter de tyfuskoorts niet overleefd?.” De tyfus, die ook Fien en Phillip, tijdens de overtocht hadden gekregen. Zij waren er goed doorheen gekomen, maar Christien was te ver-

zwakt geweest. Ze had het niet gehaald. Vrouw Erst was er naderhand stellig van overtuigd dat Christien de tyfus had opgelopen in een strandstoel in Scheveningen, toen ze op vakantie was met de familie Van Woudenberg. Phillip en Fien waren toen ook door haar aangestoken. Uit een brief van haar moeder, gesteld in korte zinnen, had Aleida de dood van Christien vernomen. Die dood werd tot een verdriet, dat haar hele leven duurde. Op tachtigjarige leeftijd en dement geworden, riep ze steeds Christiens naam en huilde om het verlies van haar tweelingzusje.

Zo gingen de maanden voorbij. De winter was streng geweest. De Foxrivier was nog steeds bevroren. Andries had grote blokken ijs uit de rivier moeten zagen. Een werkje dat hem helemaal niet was bevallen. Later, toen hij op de papermill kwam, werd het ook geen succes. Hij was er gauw weer weg. Het had maar twee maanden geduurd. Andries had heimwee en verlangde terug naar Holland, naar de gezellige drukte. Hier was het van de vroege morgen tot de late avond werken, werken, werken. Het leek of de mensen in dit grote land niets liever deden.

“Ik ga terug naar Holland,” zei hij op een avond tegen Aleida. “Ik heb genoeg geld voor de overtocht. Ik ga naar Amsterdam. Daar wil ik weer in de stoffenhandel gaan. Je zult zien dat ik over een jaartje genoeg geld heb overgespaard, om jullie overtocht te betalen.” Aleida geloofde hem. Ze had al lang gemerkt dat het Andries erg tegengevallen was in Amerika. Ze zuchtte. Er zat niets anders op dan dat hij terugging. Zij moest zich maar zien te redden.

En zo vertrok Andries op een mooie voorjaarsmorgen met de boot naar Amsterdam. In het begin miste Marietje haar vader. Zij miste zijn liedjes, zijn grapjes en vooral zijn liefkozingen, want haar moeder was wat afstandelijker. Maar Marie kon op haar rekenen en dat was bij pa niet altijd het geval. Hij beloofde veel, maar wat hij beloofde, gebeurde vaak niet. Hij vergat het gewoon.

Daar zaten Marie en Aleida nu met hun tweetjes. Wat was het leeg en stil! Andries had voor een week of twee geld achtergelaten. Aleida zou zich wel weten te redden en dat was ook zo. Ze ging naar Fien, die natuurlijk wist van Andries' vertrek. “Er is werk genoeg Aleida,” zei Fien, “Vrouw Hansen moet bevallen. Ga vragen of je kunt helpen. Ze hebben nog drie kinderen en je weet: mannenhanden staan verkeerd voor het huishouden.” Aleida ging eens kijken hoe het er voor stond. Zuchtend en steunend stond vrouw Hansen voor het fornuis. “Het zal niet lang meer duren, denk ik zo. Het trekt al in mijn rug. Morgen komt de vroedvrouw kijken. Als jij voor mijn baas en de drie kinderen wil zorgen, als ik in het kraambed lig, dan krijg je een goeie cent van me. Marie mag meekomen. We hebben plaats zat. Er is nog een bedstee over. Daar kunnen jullie met zijn tweeën makkelijk in.” Dat was dus afgesproken. Twee dagen later kwam Aleida met Marie op de boerderij van Hansen. De boerderij was groot en goed onderhouden. Aleida moest er vroeg uit, want er was veel te doen: de drie kinderen aankleden, pap koken, boterhammen maken voor Marie en de twee oudsten van Hansen, die op school overbleven. Aleida liet vrouw Hansen nog wat slapen. Die zou het straks niet zo makkelijk krijgen, want de vroedvrouw dacht, dat het een tweeling zou worden.

Zo werkte Aleida op de boerderij van Hansen, verdiende een aardige cent en de kost was vrij.

De vroedvrouw had gelijk gekregen. Het werd een tweeling. Twee kleine, brullende jongetjes, vuurrood van het schreeuwen en kerngezond. Marie kon haar ogen er niet van afhouden. Wat klein waren ze en wat een kleine voetjes, met die teentjes als garnaaltjes. Het voeden van de twee jongetjes was ook heel interessant voor Marie. De twee baby'tjes lagen ieder aan een borst. Dat was een grappig en mooi gezicht.

Aleida bleef nog een paar weken totdat vrouw Hansen haar werk weer zelf aankon. Af en toe kwamen Marie en haar moeder nog eens kijken en ja, het zou Aleida niet zijn, als ze niet meteen een handje meehielp, al was ze nu dan ook visite.

Toen bekend werd hoe 'veerdig' ze was als hulp kon ze bijna niet aan de vraag om te komen helpen, voldoen. Ze vond het fijn wat om handen te hebben, dan hoefde ze niet zo aan Andries te denken. Hoe zou het hem gaan? Ze miste hem erg. Er kwam sporadisch een brief. Hij schreef dat het hem goed ging. De zaken die hij ondernam, lukten steeds en het zou niet lang meer duren, dan konden Aleida en Marie naar Holland komen. Na twee maanden kwam er weer een brief met dezelfde inhoud. Toen hielden de brieven op. Vrouw Hansen, die inmiddels een goede vriendin van Aleida geworden was, vond dat ze maar niet meer op Andries moest rekenen. Er waren genoeg mannen hier, van wie ze wist dat ze graag Aleida als vrouw zouden willen.

Ook Fien, Aleida's zuster had dezelfde mening: "Blijf toch hier, mens. Wat moet je nou in Amsterdam? Wij kennen Andries. Veel beloven en weinig geven. Je wordt dood ongelukkig en Marie ook als je teruggaat. Het blijft met Andries altijd sappelen." Maar Aleida dacht: "Ik heb trouw beloofd tot in den dood." Daar houd ik mij aan, al zijn er nog zoveel mannen, die me willen en die ik ook wel zou willen als Andries er niet was." Hoewel, écht verliefd was ze toch niet.

Er gebeurde in het dorp iets waaruit bleek dat Aleida een gezond en nuchter verstand had. Een vrouw van Indiaanse afkomst had een jongetje, een ventje van vijf jaar. Het kind was flink ziek, had hoge koorts en ijde, waarbij het vreemde woorden schreeuwde. Geen van de dorpingen wilde het kind verzorgen. Ook de moeder niet. Zij dacht, toen al haar indiaanse kruiden geen beterschap gaven, dat de ziekte van haar kind wel eens het gevolg van het boze oog, of misschien van de duivel zelf zou kunnen zijn.

Dit verhaal vond gretig aftrek bij de dorpingen. Iedereen wist de vrouw te zeggen wat ze moest doen. "Je moet om het bedje van je kind brandende kaarsen zetten en het kind met wijwater besprengen," zei de een. "Laat de pastoor komen om bezweringsgebeden te zeggen," zei een ander. "Als je het kussentje van je kind openmaakt en de veertjes liggen in een krans onder zijn hoofdje, dan kun je er zeker van zijn, dat het kind behekt is." De angstige vrouw wist op het laatst niet meer welke van de raadgevingen ze moest opvolgen. Ze deed wat haar het beste leek. Zij nam het hoofdkussentje knipte het open, maar zorgde dat de veren niet door elkaar konden komen.

Ze keek en ja, tot haar ontzetting hadden de veertjes een kransje gevormd. Het was waar, haar kind

was bezeten of behekst. “Wat een bijgeloof, wat een onzin,” dacht Aleida. “Natuurlijk liggen de veertjes door het zweten in een kransje onder zijn hoofdje.” Ze zag zichzelf weer als meisje van een jaar of twaalf. Wat was ze toen bang geweest voor de weerwolf met zijn rood gloeiende ogen en grote scherpe tanden, als ze ‘s avonds in het donker achter in de tuin tussen de twee hoge dennenbomen door, het hek dicht moest doen. Ze wist nu beter. De weerwolf had nooit bestaan. Ze haalde haar schouders dan ook op toen vrouw Jaspers van de bakker in geuren en kleuren nog eens over het kransje van veren aan het vertellen ging. “Geloof je het niet?” vroeg vrouw Jaspers. “Nee, bijgeloof,” zei Aleida. Gepikeerd draaide vrouw Jaspers zich om en ging naar binnen.

Voor de deur van de Indiaanse stond het groepje vrouwen nog steeds druk te praten. Aleida liep naar het huisje en klopte op de deur, die op een kier openging. “Ik wil je jongetje wel eens zien, vind je dat goed?” De vrouw knikte.

Er werd geroepen: “Niet doen, Aleida, ze zijn de dokter halen.” “Dat kan nog lang duren,” zei Aleida en ging naar binnen. Het was er donker. Toen Aleida wat meer kon zien en het kindje op een stromatras zag liggen, nam ze haar schone zakdoek uit haar zak, maakte hem nat in de waterbak, bette het voorhoofdje en verfriste gezichtje en handjes. Ze verzorgde het jongetje, zoals ze Marietje gedaan had, toen ze ziek was en koorts had. Ze bleef nog een poosje en zei tegen de moeder, die schuw naar haar keek: “Je moet hem wat gekookt water geven, anders droogt hij uit, net als een plant, wacht maar, de dokter zal wel komen met medicijn.” En die kwam dan ook na twee en een half uur. Na een week speelde het donkere jongetje met de andere kinderen weer buiten.

Het was een mooie warme dag in april, de keukendeur stond open. Aleida sloeg net een ei stuk op de rand van de stenen kom, waarin ze meel voor pannenkoekbeslag had gedaan, toen ze buiten een zware mannenstem hoorde en daar tussen door het hoge stemmetje van haar dochtertje en ook nog een ander stemmetje. Het was de tijd, dat Marie uit school kwam. Aleida keek nieuwsgierig naar buiten.

Daar stapte een grote man naar binnen met aan elke hand een meisje en een daarvan was Marietje. Aleida wist niet wat te zeggen. Ze had de lege dop van het ei nog in haar hand.

“Dag juffrouw,” zei de man “ik ben Piet Adams en dit,” hij wees op het meisje naast hem, dat een zwart fluwelen cape droeg en twee rode strikken in haar vlechten had, “is mijn dochtertje Rika.”

Marietje ratelde er vlug tussendoor: “Ja, moeder ik mag wel eens meerijsen met de kar. Rika zit ook op mijn school, niet in dezelfde klas, dat heb ik toch verteld.” “Ja,” dat was waar herinnerde Aleida zich. Zij kende Rika wel uit de verhalen van Marietje, maar over haar vader had ze nooit iets gehoord.

“Ik ben hier nog niet zo lang,” zei de man. “Veel Brabanders zijn geëmigreerd. Mijn vrouw en ik hoorden, dat het hen goed ging, dus dachten wij: Amerika is het beloofde land. Ik ben toen hier begonnen met een handel in huishoudelijke artikelen, zoals borstels, dweilen, matten, vegers en al dat soort spul. Ik heb een kar met een paard gekocht en trok door de dorpen hier in de omgeving rond.

De verdiensten waren aardig, maar mijn vrouw heeft hier niet kunnen aarden, ze wilde steeds terug

en heeft zichzelf wat aangedaan.” Dit laatste werd met een blik op de meisjes fluisterend gezegd. Aleida was met stomheid geslagen. Wat moest ze met die man? Maar die ging rustig door. “Kijk, juffrouw Marietje heeft me zoveel over U verteld, dat ik wel eens met haar moeder kennis wilde maken. Ik woon nu voor vast hier in Little Chute. Rika moet naar school en al dat trekken van dorp naar dorp is niks voor zo’n kind. Ze heeft nooit een vast vriendinnetje. Nu heb ik een winkel gehuurd om mijn spullen te verkopen. Ik haal Rika vaak van school en dan pik ik gelijk Marietje op. Zodoende ziet U me hier.” Toen moest Aleida lachen. Wat een kerel! Hij zag er best leuk uit: een verweerd gezicht, een beetje grof, dat wel, maar dik krullend haar en levendige bruine ogen.

Het was leuk weer eens een man te zien, die haar beviel. Aleida had voor Marie en zichzelf de tafel al gedekt. Er stonden twee bekers met afgekoelde chocolademelk. Marietje was daar dol op. “He moeder, mag Rika ook een boterham mee eten?” “Dat wil je wel, hé, Rika?” “Nee,” zei Piet Adams “nu niet. We gaan weg, maar we komen weer wechom, als dat mag van je moeder.” Aleida wist niet wat ze moest zeggen. Anders was ze toch ook niet op haar mondje gevallen. Ze zei dus niets, de man lachte.

“Nou, goeie dag juffrouw, dag Marie. Zie ik je morgen weer?” Ja hoor, we wachten wel bij de boerderij met het groene hek.

Daar gingen Rika en Marie vanuit school naar toe. Ze keken dan naar de pauwen, die tussen de ganzen en kippen deftig rond stapten. Ze riepen om het hardst. “Pauw, pauw, laat eens zien hoe mooi je bent.” Soms lukte het dat een mannetje zijn staart wijd uitspreidde. De pauwenooogveren schitterden groen, goud en blauw, vooral als er zon was, maar ook zonder die zon vonden de twee meisjes het een prachtig gezicht. Rika had gezegd, dat ze daar wachtten voortaan. Haar vader was heel bang geweest en daarom ook flink boos, toen hij hen eens gemist had bij de school. Hij had ze niet kunnen zien, want de boerderij lag opzij, iets verder van de school af en ook nog achter hoog opgeschoten struiken. Hij had ze ook niet gehoord door het gekakel van de beesten.

De deur ging met een klap dicht. Aleida zag nog steeds het lachende gezicht van de man voor zich. Een warm gevoel trok door haar heen. Ze voelde zich opeens erg alleen.

De volgende morgen stond de kom met beslag nog op het aanrecht, de lege eierschil ernaast.

TERUG NAAR NEDERLAND

Amsterdam leek voor Andries, na het kleine Little Chute met zijn verspreide huizen en vooral de stilte s' avonds, een stad vol beloften. Hij voelde zich weer thuis. De drukte, de winkels met de mooie etalages en al de mensen, die als mieren door elkaar liepen, maar toch zeker waren van de plaats, waar ze moesten zijn. Amsterdam, een stad naar zijn hart. Hij zou het hier wel maken. Hier zou hij slagen en met Aleida en Marie, naar wie hij nu alweer erg verlangde, een nieuw bestaan vinden. En dat moest ook een goed bestaan zijn. Dat wilde hij en dat zou hem lukken.

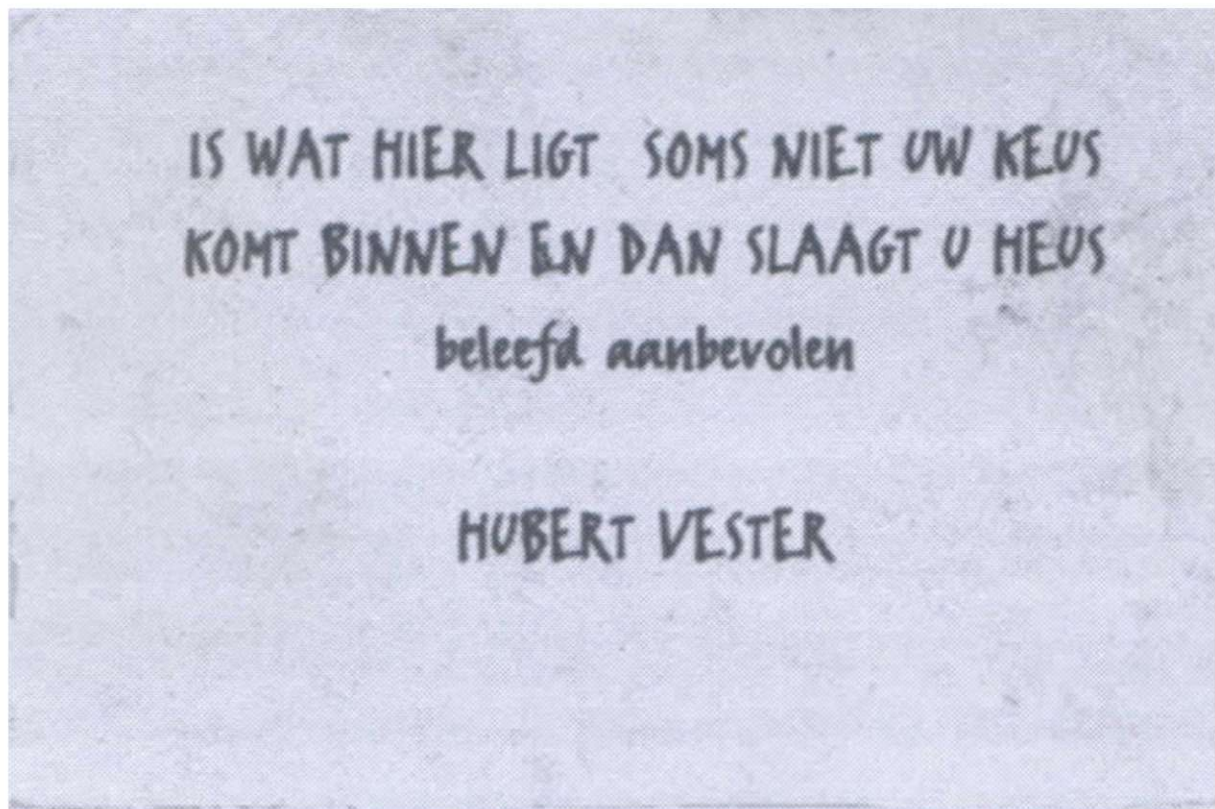
Hij had tijdens zijn terugreis naar Holland een plan bedacht, dat volgens hem volop kans van slagen had. Hij herinnerde zich een hele goede vriend van zijn vader, die in de stoffenbranche zat. Het was een kundig en ervaren man. Andries' vader had veel waarde gehecht aan zijn oordeel wat betreft de kwaliteit van de stoffen, de prijs van aan- en verkoop, en wat belangrijk was: hij wist met zijn klanten om te gaan. De heer Willemse, zo heette hij, kende de smaak van de klanten en wist precies wat ze wensten. Andries wist van zichzelf dat ook hij feeling had om met mensen om te gaan; iets wat zijn vader volledig miste. Hij zou naar het huis van de heer Willemse gaan, hij was er trouwens met zijn vader vaker geweest, toen hij nog in de stoffenhandel zat. Hij zou nog wel in hetzelfde huis wonen, dacht Andries, want hij was vijftien jaar jonger dan Andries' vader. Hij wilde niet meer denken over

het mislukken van het samenwerken met zijn vader. Dat was verleden tijd.

Op de Keizersgracht vond hij het huis, dat hij direct herkende. Maar het bleek, dat er andere mensen in woonden. Die wisten niet waar de vorige bewoner naar toe was verhuisd. Andries had zoiets niet verwacht. Wat nu? Verloren liep hij door Amsterdam. Hij had vast gerekend op de hulp van zijn vaders vriend, en verwacht de eerste dagen bij hem een gastvrij onderdak te vinden en, wat nog het belangrijkste was, werk. Mistroostig liep hij door de straten. Hij vond het nu te vol en te druk. Er was markt op het Waterlooplein. Hij rook de lucht van fruit, vis en vanille door elkaar. In de Weesperstraat bleef hij voor de Joodse bakkerij staan, die hij zich herinnerde van vroeger. Door de warme broodgeur liep hem het water in de mond. Een honger dat hij had! Hé ja, een gemberbolus en wat maanzaad broodjes, die hij in de winkel zou laten smeren. Als hij eerst maar eens wat in zijn maag had, dan zou hij wel verder zien. Hij stapte de winkel binnen. De oude baas stond nog achter de toonbank. "Jij bent Andries. Je lijkt op je vader. Het is lang geleden, dat ik je gezien heb."

Andries voelde zich wat ontroerd. Zijn eenzaamheid na de teleurstelling van de mislukte ontmoeting op de Keizersgracht ebde weg. De oude man vroeg vol belangstelling hoe het hem ging. Andries dacht aan het werk, dat hij in Amerika had moeten doen: ijs hakken uit de Foxriver, al was het dan ook maar zes weken geweest. Dat was toch niets voor hem. Daarna het werk op de papermill, wat benauwd en stoffig was het daar geweest. Gelukkig had hij de zware karrenvrachten dennen- en sparrenstammen niet hoeven uit te laden en van hun schors te ontdoen. Nee hij had bij de persen gestaan. Het kookproces was dan al achter de rug. De pers drukte het water uit de papierpap en die ging dan door de droogcilinders, die door stoom warm werden gemaakt. Daarom was het er benauwd en warm. De bakker zei: "Wat sta je nou te dromen?" Hij vroeg verder wat hij in Amerika had uitgevoerd. De zaak was intussen van leeg vol geworden. Voor een langer gesprek was geen tijd meer. Andries moest nog moeite doen om de winkel uit te komen. De bakkersvrouw riep hem met schelle stem nog na: "Hier op het end heb je een winkel in stoffen. Misschien is het wat voor je."

Andries liep er naar toe. Wie weet was het wat. Hij zou wel zien. Het was een gewoon huis, waarvan de twee ramen aan de straatkant tot één raam waren gemaakt en als etalage dienden. Er lagen een paar rollen zwarte en grijze wollen stoffen in, ook tweed en katoen. Er stond een kaart voor het raam met de tekst:



Andries deed de winkel deur open, een harde bel begon te rinkelen. Daarop kwam uit de zijdeur een kleine man van tegen de zestig. Hij had een stofjas aan. "Wat is er van uw dienst?" vroeg hij beleefd. Hij zag kennelijk in Andries een klant. "Ik heb verstand van stoffen en zoek in deze branche werk." De kleermaker keek Andries over zijn stalen bril eens aan: "Je hebt geluk. Ik heb geen knecht meer. Ik heb hem weg moeten doen. Hij hoestte erg. Een borstkwaal denk ik. Jammer, hij werkte best. Hij bracht de bestellingen weg, hield de winkel schoon en hielp me met de kostuums, b.v. knopen aanzetten of voeringen in naaien. Wat ook prettig was: een uurtje of wat overwerk vond hij niet erg. Je kan dus komen, maar je moet wel aanpakken! Ik geef m'n goeje geld niet aan nietsnuten." "Nou, dat klinkt niet al te vriendelijk, maar vooruit, ik zal wel zien. Ik heb werk," dacht Andries. Hij vroeg, wat hij zou verdienen. "Om te beginnen minder dan mijn knecht. Die had 50 cent in de week," zei de kleermaker. "Jij moet je nog waarmaken. Wat heb je eigenlijk zoal gedaan?" "Van alles. Ik heb bijvoorbeeld op de papermill gewerkt in Amerika." "Waarom ben je daar dan weg gegaan?" "Och, ik had het daar wel gezien, er is per slot maar één Amsterdam." "Ja, dat is waar. We voelen ons hier best thuis, hè vrouw. Nou mazzel tof, jongen."

Het ging gelukkig goed. Andries deed al het hem opgedragen werk, en dat was niet mis. Hij kwam iedere avond doodop in zijn kosthuis aan bij de weduwe Boerwinkel, die blij was met haar nette commensaal.

Hubert Vester vertrouwde zijn bediende steeds belangrijker werk toe. Voor het schoonhouden van de winkel en voor het wegbrengen van bestellingen had hij een knechtje van vijftien jaar aangenomen,

een manusje voor alles, zodat Andries meer tijd had om zich met de kleermakerij te bemoeien. Het was een feit. Hij had het met hem getroffen: Andries was creatief en had leuke nieuwe mode ideeën.

Er kwamen steeds meer klanten, ook uit de betere buurt. Kleermaker Vester werd bekend. De zaken gingen zo goed, dat er uitgebreid moest worden. Naast de winkel kwam een huis vrij. Na veel wikken en wegen werd het als woonhuis gekocht, waar de baas met zijn vrouw introk. “Andries, jij kan ook bij ons komen wonen. Het huis is groot genoeg.” Andries bedankte hem voor het aanbod, maar dacht “Ik ben niet gek. Dan zit ik altijd vast aan de zaak. Het is best bij juffrouw Boerwinkel. Ze kookt heerlijk en verzorgt me alsof ik haar zoon ben.”

De kleermakerij werd mooi opgeknapt, opnieuw geverfd, er kwam een nieuwe winkeldeur, een beschaafdere bel, de oude naaimachine werd vervangen door een gloednieuwe met meer mogelijkheden en de kaart met de tekst voor het raam werd weggehaald. Andries' werk werd nu het inkopen, praten met de importeurs, textielfabrieken bezoeken om op de hoogte te zijn van de nieuwste collecties stoffen. Hij deed dit werk graag, kon zelf zijn dag indelen en zijn eigen keus bepalen. Hij voelde zich vrij-er.

Het echte kleermakersvak lag hem niet zo. Modellen ontwerpen en tekenen was leuk, maar dat binnen zitten in de stoffige ruimte, daar had hij genoeg van. Zou hij niet in staat zijn voor zichzelf te beginnen als inkoper? “Vast wel,” dacht hij, “dat kwam nog wel, maar voorlopig niet.” Hij verdiende aardig. Geld voor de terugkomst van Aleida en Marie moest er zijn, ook een huis, het zou wel een etage worden, en meubels, die een beetje leken op die hij, toen ze trouwden, voor hun beidjes had uitgezocht. Dan zou Aleida zich thuis voelen. Schandalig, wat had hij weinig geschreven, maar toch veel aan hen gedacht. Misschien waren zijn weinige brieven niet eens aangekomen. Hij had het ook erg druk steeds. Een schrijver was hij nooit geweest. Maar als hij vrij was ging hij liever naar dat leuke cafeetje, waar aardige lui kwamen om samen een biertje mee te drinken, -een mens moet toch wat hebben.

Toen kwam er, na een kleine twee jaar, een brief uit Amsterdam in Little Chute, bestemd voor juffrouw A. Janssen, met geld voor de overtocht. Zo'n dikke brief had Aleida nog nooit gehad. Zij was heel erg blij. Marietje niet, die wist niet of het wel zoveel fijner in Amsterdam zou zijn dan hier. Ze had zoveel vriendjes en vriendinnetjes gekregen. Je kon overal spelen en dat kon vast niet in de stad. Ze was nu zo goed gewend hier.

Maar Aleida was erg blij om Andries weer bij zich te hebben. Het was toch moeilijk geweest een onbestorven weduwe te zijn. Ze hield nog altijd van Andries. Hij was zo vrolijk, zo knap om te zien, en vrijen kon hij, dat was heerlijk. Zijn zorgeloosheid en het niet nakomen van zijn beloften waren vergeeten bij het weten hem gauw weer bij zich te hebben en te kunnen voelen. Zo vertrokken Aleida en Marie, de eerste vol blijdschap, maar de tweede verdrietig om het verlies van haar vriendjes en vriendinnetjes en ook met wat angstige nieuwsgierigheid naar hoe het in Holland zou zijn.

Andries had een aardige etage op de Oudezijds Voorburgwal gehuurd. Hij had een mahoniehouten

buffet gekocht, vier stoelen met rood pluche bekleed en een ronde tafel, ook van mahonie; verder pannen, serviesgoed, van alles wat, zodat ze zich de eerste tijd konden redden. Het was voor een krats geweest in een tweedehands zaak. Beddengoed had hij niet durven nemen uit angst voor ongedierte. Daar moest Aleida maar voor zorgen, die was precies in die dingen. Dus was het linnengoed nieuw.

Bij het eerste weerzien na die jaren was Aleida, ondanks dat ze blij was Andries weer te zien, wat teleurgesteld. Ze had hem in haar gedachten voor veel groter en knapper gehouden. Hij lachte wel en tilde Marie hoog op, maar zijn ogen keken niet meer zoals vroeger. Er zat iets droevigs in. Aleida kon eigenlijk niet zeggen wat ze zag.

De overgang van het kleine dorp Little Chute naar het drukke Amsterdam viel Marie niet mee. Het ergste was de school. Ze kwam in de tweede klas te zitten tussen kinderen van zeven en acht jaar. "Ik ben toch niet achterlijk," dacht Marie boos. De zuster zei: "Als je niet meer van die erge fouten maakt in je taallesjes en je kent de tafels tot twintig goed uit je hoofd, mag je misschien wel een klas overslaan."

Andries was over deze manier van doen niet te spreken. Hij stapte kwaad naar de school. De zuster, die tegenover de kinderen op een afstand was, streng en vaak humeurig, zag Andries met zijn dochtertje de school binnenkomen. Tot stomme verbazing van Marie veranderde het strenge, strakke gezicht totaal. Vriendelijk glimlachend kwam ze Andries tegemoet. Ja, ze begreep heel goed, dat het een teleurstelling was dat Marie in de tweede klas was terechtgekomen, maar het zou wel veranderen. Ze was van plan Marie wat extra lesjes te geven. Ze was niet dom, dat had ze wel gemerkt. Het viel ook niet mee zo'n verandering van het platte land in Amerika naar de beschaafde wereld. Andries' gaan naar de school was niet zonder resultaat geweest, dankzij zijn charme.

Na twee maanden ging Marie naar de vijfde klas. Die overgang bleek te groot. Ze redde het niet. Op het eind van het jaar ging ze van school. Aleida dacht dat het het beste zou zijn, als ze het naaivak zou leren. Dus ging Marie naar de avondcursus, die in December zou beginnen om te leren hoe met naald en draad om te gaan. Overdag hielp ze haar moeder en ging met Andries stoffen uitzoeken voor zijn handel, want hij was nu voor zichzelf begonnen. In de tijd van Juli tot December hielp ze haar moeder en mocht met haar vader mee om stoffen uit te zoeken. Want Andries vond, dat ze als toekomstige coupeuse verstand van verschillende stoffen moest hebben. Voor de gezelligheid ging ze wel eens mee, als Andries klanten bezocht. Zij bleef dan op veilige afstand, zodat ze haar niet zagen. Als haar vader een goede dag had en veel dure lappen had verkocht was hij heel vrolijk en bleef er voor haar soms een mooi lapje zij over voor een jurkje of een bloesje. Maar als het koud was, regende en waaide, ging de deur van het huis van de klant op een kiertje open en verscheen het hoofd van het witgeste dienstmeisje en werd er gezegd: "Op het ogenblik niets nodig, meneer Janssen." Marie bewonderde haar vader omdat hij dan toch vriendelijk en beleefd bleef. Zij zou dat niet kunnen. Als ze dan naar huis liepen, was haar vader stil en in zichzelf gekeerd. Dan was het fijn dat je een huis had. Zij ging naar binnen, in de schommelstoel zitten en keek de kamer eens rond. Wat had Pa het toch gezell-

lig ingericht. De gaslamp, bij het donkere regenachtige herfstweer al vroeg aangestoken, gaf een warme gloed aan de met roodpluche beklede stoelen en de fluwelen overgordijnen.

Marie liep naar het penantkastje. Ze trok de la open. Gelukkig lagen er nog wat kousjes in. Ze was vergeten nieuwe te kopen, zoals ze beloofd had. Zonder licht zouden ze in ieder geval niet komen te zitten. Morgen zou ze die kousjes dan maar halen.

Op de tafel lag het Kikerekie blaadje, dat iedere Vrijdag uitkwam. Ze spelde het altijd van voor naar achteren uit. Haar vader las de krant, en rookte een dure sigaar van tien cent. Ze zag haar moeder bezig, net als in Little Chute op het kolenfornuis chocolademelk te maken. Marie vond die hier veel lekkerder smaken dan daar. Een dik stuk bittere chocola werd in de hete melk gedompeld, een paar flinke lepels suiker er in en klaar was het. Ieder kreeg dan een volle beker met een brok amandelspeculaas er bij. Wat was het toch fijn, zo met zijn drietjes.

Het was intussen december geworden en de naaicursus was begonnen. Op die naailes was een meisje dat Suze Herenkop heette. Maar 'kop', dat zei je niet, was de mening van de naai-juffrouw. Suze werd dus Herenhoofd genoemd. Zij woonde met haar moeder een paar huizen van Marie vandaan. Suzes moeder had geen man. Haar dochter was dus een onecht kind. Suze zag er altijd prachtig uit, zo van de strijkplank noemde Aleida dat, inwendig wat jaloers. Het was ook een mooi meisje met zwarte pijpenkrullen, dansend om haar hoofd, en heel vrolijk.

Wat Marie op die naailes leerde, wist Aleida eigenlijk niet. Ze leefde in de veronderstelling, dat haar dochter een gedegen opleiding kreeg en een vakkundig coupeuse zou worden. Marie had absoluut geen zin in het vak en er ook geen aanleg voor, ze had alleen met Suze flinke gein, en och dat haakjes en oogjes aanzetten was wel vervelend werk, maar niet moeilijk. Het bespaarde de naaister in elk geval veel tijd, waarin ze nieuwe japonnen kon knippen en naaien. De twee meisjes waren daar nog niet aan toe. Het was nog maar de vraag of ze daar ooit aan toe zouden komen.

Op een avond kwamen Marie en Suze uit de naaischool, lacherig door het lange stilzitten. Een gaslantaarn brandde niet. Het was de avond waarop de mensen hun poeptonnen buiten moesten zetten. Er stond er een bij een gaslantaarn, maar die brandde niet. Gierend van het lachen botste Suze, die de met poep gevulde ton in het donker niet zag, er tegenaan. Zij greep de ton, steun zoekend met beide handen, aan de rand vast en die kiepte om, over haar heen.

Marie stond even verdwaasd te kijken en kon alleen maar "Oh" roepen. Haar lachen was verstomd. Ze keek rond om te zien of ze iets zag om Suze van de stinkende troep te ontdoen. Ja, daar lag een papiertje. Met het stukje papier tussen duim en wijsvinger geklemd kwam ze op Suze toe. Bij het zien van dat papiertje en het benepen hulpeloze gezicht van Marie, riep Suze, stikkend van de lach: "Gaweg! Ik stink, ik stink." Verbouwereerd liet Marie het papiertje vallen en liep ver achter de stinkende Suze aan naar huis.



- Marie, 17 jaar -

OPERA

In een pothuis, geleund tegen een ander huis en half onder, half boven de grond gebouwd, woonde een bootwerker met zijn vrouw en hun zesjarig zoontje, Thijssie. Het jongetje zag er doorschijnend en teer uit, met blauwe kringen onder zijn ogen. Marie en Suze kenden hem. Op zekere dag was het kind dood. De meeste mensen uit de buurt gingen naar de begrafenis. Na afloop van de kerkdienst stond er een groepje vrouwen bij elkaar, voor wie de plechtigheid op het kerkhof te veel tijd kostte. Het gesprek ging over de doodsoorzaak van het kind. Marie, nieuwsgierig als altijd, luisterde vol aandacht, geen woord ontging haar. "Kom Marie, we gaan. Het is laat genoeg," zei Aleida. Maar Marie had alles in haar oren geknoopt en vertelde met warme mond aan haar vriendinnetje, hoe het kwam dat Thijsje dood was gegaan. "Het is zijn ouders hun eigen schuld, hij zat altijd op de stoep, al was het nog zo koud. En veel te koud gekleed. Het is een straf van God, maar nu heeft hij het beter."

Een dag of wat later werd er bij Janssen hard aan de bel getrokken. Aleida, verschrikt door het harde geluid, dat doorklonk in de slaapkamer boven, trok aan het traptouw. Daar stond de bootwerker. "Wat is er man?" "Ik kom wel boven," zei de bootwerker dreigend. Aleida, zich van geen kwaad bewust, liet hem de trap opkomen. Woedend riep hij: "Verdomme mens, die vuile lasterpraat zal ik je betaald zetten. Je komt er bij mij zo niet af." Bedaar toch man, wat heb je toch?" "Onze schuld, onze schuld,

hè, dat Thijssie dood is. Jouw fijne dochter klept dat rond.” Hij maakte een gebaar of hij Aleida een opstopper wilde verkopen, maar bedacht zich toch. Aleida probeerde hem te kalmeren. “Dat zijn toch kletspraatjes van zo’n kind. Ze zal misschien iets hebben opgevangen en verkeerd begrepen. Je bent toch zeker te verstandig om je dat aan te trekken. Ga effe zitten, dan geef ik je een kop koffie.” “Ach juffrouw als u eens wist wat een verdriet we hebben gehad dat Thijssie het toch niet heb kunnen redden.” Hij vertelde het hele verhaal over het lange ziek zijn van zijn jongetje, het getob dat ze met hem gehad hadden. Alles hadden ze er aan gedaan om hem gezond te krijgen. Hij had naar Zandvoort aan Zee gemogen, samen met de bleekneusjes. Een hele maand. Het had niet geholpen.

Toen Marie thuis kwam, trof ze een boze moeder aan. “Je krijgt een flinke straf, meid, voor je geklets. Weet je wie vanmiddag op bezoek is geweest. De vader van Thijssie. Wat heb je rond geklept? Hij was woedend. Ik was echt bang voor hem. Hij stond met gebalde vuisten voor me. We gaan Zondag niet met je naar het Kalfje¹. Dat moet een goede leer voor je zijn.” Marie hilde: “Ik heb zelf gehoord dat die vrouwen bij de kerk tegen elkaar zeiden: Het is de ouders hun eigen schuld. Thijssie zat altijd op de koude stoep, zonder jas aan, daarom is hij dood gegaan.” “Je moet onderhand weten, wat je wel of niet kunt zeggen. Daar ben je nu toch groot genoeg voor.” Andries vond de straf erg zwaar en Aleida dacht achteraf dat de doorgestane angst voor de woedende, gespierde bootwerker mede de oorzaak was voor die grote straf.

Marie vond het leuk in Amsterdam het was er druk en gezellig. De grachten waren mooi. Ze lagen in ringen om de stad. Ja het was er prettig om te wonen, al was ze Amerika niet vergeten. ‘s Zomers gingen ze soms varen naar de Overtoom of naar het Kalfje. Ook naar de venters met hun straatroep luisterde ze graag, er was er één die in september kwam met warme “perit” (gekookt peren in de schil) en dan de visvrouw met ‘levendige’ garnalen. De joodse bakkers hadden op zondag hun winkels open. Dan rook het zo lekker naar vers brood. Ze verkochten maanzaadbroodjes, warme gemberbolussen en matses. Op zaterdag waren de joodse winkels dicht, dan was het sabbat. Marie was eens door een joods meisje, Judith, uitgenodigd bij een sabbatmaaltijd. Dat was heel bijzonder. De tafel was prachtig gedekt, met een glanzend wit tafellaken. ‘Damast’ heette dat. Er stonden zilveren kandelaars met kaarsen op de tafel en het servies was wit met een grote blauwe bloemenkrans op de borden en schalen. Marie vertelde thuis wat ze allemaal gegeten had. Het heette petcha, daar kreeg ze eerst een plakje van met een schijfje ei crop, en toen ‘gebratene’ vis met aardappelen, bietensla, ‘eingekochte’ pruimen met appelen En toe, cake en allerlei noten en koekjes. De hele tafel stond vol. Het was zo gezellig. De vader van Judith zei eerst een gebed. Hij ging er bij staan en daarna dronken ze allemaal wijn. “Jij ook,” zei Aleida ontzet. “Ja, maar een klein beetje, hoor.” “God, kind, wat stink je naar de knoflook,” zei Aleida, toen ze wat dichterbij Marie was gaan staan, snoof nog eens en zei hartgrondig: “Bah.” “En ik vond het toch heel gezellig en leuk. Jullie weten er niks van. Ik ga naar bed.” Boos gooide Marie de deur achter zich dicht. “Kom jij eens terug,” riep Andries kwaad, “dat gaat zo maar niet, brutale meid,

zo'n grote mond tegen je moeder opzetten. Zeg dat het je spijt en dan naar bed." Marie was nu bijna zestien jaar. Ze was een knap meisje geworden, met mooi, donkerbruin, krullend haar, bruine ogen, die als ze zenuwachtig was wat loensten. In de wandeling werd ze 'Mooi schoeltje' genoemd. Alcida en Andries zaten, toen Marie naar bed was, samen te overleggen wat ze verder met hun dochttertje moesten beginnen. Het werd tijd, dat ze nu iets zinnigs ging doen. Die opleiding op de avondnaaischool was niets geworden. Marie kon wel naar de huishoudschool gaan, maar het huishouden doen kon ze wel van haar moeder leren. Ineens zei Andries: "Ze heeft toch zo'n mooie stem. Ze mag op school altijd voorzingen. Ze kan best op de operaschool komen. Ik ga morgen naar Cato Esser en neem Marie mee."² Zo gingen ze samen de volgende morgen naar de operaschool. Ze stapten naar binnen en wachtten in de gang. Het duurde lang, voordat uit een kamer een juffrouw kwam, die vroeg, of ze soms juffrouw Esser wilden spreken. Andries zei "Ja graag." Marie knikte. "Ik zal eens kijken of het gelegen komt. Gaat U maar naar binnen," zei ze even later.

"Wat is de bedoeling van uw komst, meneer?" vroeg mejuffrouw Esser, die van de pianokruk opstond. "Is het mogelijk, dat mijn dochttertje, (hij legde zijn hand op Maries schouder) bij U een operaopleiding zou kunnen volgen." Cato nam haar lorgnet af en fronste haar wenkbrauwen. Ze nam Marie op van top tot teen. "Zing me maar eens wat voor kind." Ze ging weer aan de piano zitten. Marie zong een liedje, dat Andries haar geleerd had. Hij zong dat zelf ook dikwijls: "Ich weiss nicht was soll es bedeuten, dass ich so traurig bin." Omdat de zangpedagoge hoorde, dat de uitspraak van het Duits niet direct onberispelijk was, vroeg ze: "Wat heeft uw dochttertje voor opleiding?" Andries vertelde dat zij een achterstand had gehad op school, omdat zij een paar jaar in Amerika hadden gewoond. "Dat is jammer. Ze heeft een mooie stem. Ik moet er over nadenken en zal zien, of ik wat ik voor haar kan doen. U hoort nog van me." Daarmee was het gesprek afgelopen. Dolblij gingen Andries en Marie naar huis. "Je wordt vast een operaster, meid," zei Andries en dat geloofde hij waarachtig ook.

Na een week kwam er bericht dat Marie het op de operaschool mocht proberen. Ze kreeg les met andere meisjes, ouder dan zij. De meeste waren uit gegoede families, die het voor hun dochters een aardige tijdpassering vonden en veel geld voor de lessen betaalden. Zij waren veel ontwikkelder dan Marie, maar het voordeel, dat zij had, was dat ze goed toneel kon spelen (wat bij een operaopleiding heel belangrijk is). Bovendien had ze een mooie stem en zag er knap uit. Maar, o jee, die taallessen in het Frans, Engels en Duits! Zelfs middeleeuws moest ze lezen. Ze deed haar best en omdat zij aardig was, werd ze door de andere leerlingen geholpen, met de uitspraak en vertalingen.

De eerste uitvoering, de opera Hänsel und Gretel, werd voor Marie en ook voor Andries en Alcida een groot succes. Zij speelde Hänsel als travestie. "Jij was de beste. Jij zong en speelde het mooiste," zeiden de trotse ouders, die alleen op hun dochter gelet hadden. De kritiek in de kranten was welwillend. Er werden ook een paar woordjes over Hänsel in gezegd, zoals een aardige stem, geen groot vo-

¹ Een theeschenkerij met speeltuin

² Cato Esser was directrice en zangpedagoge van de operaschool in Amsterdam.

lume, maar die met veel oefening goed kon worden en een leuk speeltalent. Maar Marie werd door Aleida en Andries over het paard getild, waardoor ze weinig zelfkritiek kreeg en ook later weinig kritiek zou kunnen verdragen.

Wanneer er sprake was van een opera uitvoering, werd Maries foto vaak gebruikt op de voorpagina van de tekstboekjes. De operaschool kon blijven bestaan, doordat operaliefhebbers sponsors waren en ook door de leerlingen, die een flink lesgeld moesten betalen. De kostuums, die tijdens de opvoeringen werden gedragen, werden door de spelers zelf bekostigd. De stad Amsterdam gaf ook een bijdrage. Het was dus voor iedereen, die een aardige stem had en wat voor acteren voelde, mogelijk om na een klein toelatingsexamen aangenomen te worden. Cato Esser had voor Marie een uitzondering gemaakt. Het spelen en zingen kostte Marie geen moeite, maar ze was nogal eens gauw de tekst kwijt, wat haar zenuwachtig maakte. De opera liep alleen de zomermaanden. 's Winters was er niets te doen, daarom ging ze in een banketbakkerszaak achter de toonbank staan. De weeë lucht van de koekjes en gebakjes gaven haar op den duur een misselijkmakend gevoel. Na een maand nam ze ontslag. Toen probeerde ze het in een parfumeriezaak, maar gelukkig was het operaseizoen in zicht en ze was blij dat ze op kon zeggen. Zoals bekend was, nam Cato Esser graag veel leerlingen aan als ze goed konden betalen. Daarom was ze niet zo kritisch wat het muzikale talent betrof van diegene, die zich bij haar aanmeldde. Zo kwam er een jonge man uit een gegoede familie, die tot de operaschool wilde toegelaten worden. Zijn vader was officier bij de infanterie, met de rang van kapitein. Zijn moeder, de dochter van een vader, die rijk geworden was in de tinmijnen in Banka. Deze jongeman, Marius genaamd, was even in de dertig. Hij had na zijn gymnasiumopleiding een paar jaar wiskunde gestudeerd, maar had er mee op moeten houden. Er waren financiële moeilijkheden gekomen. Het was voornamelijk de schuld van zijn moeder, die heel goedgeefs was, waardoor er vaak een beroep op haar gedaan werd door particuliere en kerkelijke instanties, die daar misbruik van maakten, wetend dat zij een rijke vrouw was. Zo kwam het dat de kapitein de studie van zijn zoon niet meer kon betalen. Daarom ging Marius noodgedwongen wiskunde lessen geven in Zeist bij een adellijke familie, waarvan de zoon astmatisch was en de school niet kon bezoeken.

Later kreeg hij een baan als leraar op een kostschool in Amersfoort. Het waren geen gemakkelijke kereltjes, vaak verwende knapen van deftige families, die geen raad met ze wisten en de opvoeding overlieten aan een internaat met een streng regime. Wat Marius deed als de jongens lastig en tegen de draad waren (hun leeftijd was van 12 tot 18 jaar), was dat hij ze dan liet wandelen door de bossen of de Amersfoortse hei. Dat wandelen was meer exerceren, zoals zijn pa, de kapitein, wellicht met zijn twee zoons vroeger ook gedaan had. Na een uur of anderhalf begonnen de jongens al te klagen en te mopperen. "Mijnheer mijn voet doet pijn." "Mijnheer ik ben zo moe." Een ging er gewoon op de grond zitten en toen languit liggen. "Ik ga niet verder," riep hij "ik verdom het." "Kom, kom," zei Marius dan, "Stellen jullie je niet aan. Nog een uurtje. Ik ben nog lang niet moe. Jullie hebben toch altijd zoveel praats. Laat nu maar eens zien wat je kunt."

Inwendig had hij lol. Het was wat de Duitsers ‘schadefreude’ noemen. Maar het laten merken, deed hij niet. Dat zou voor hem met deze tien verwende, lastige kereltjes wel eens minder goed kunnen aflopen. Maar hij was een sportsman, had geroeid in de Amsterdamse studentenclub Nereus en had aan boksen gedaan. Over een tegen hem uit de hand gelopen knokpartij maakte hij zich helemaal geen zorgen. Na een half uur vond hij het welletjes en begon de terugtocht. Hij had genoten van de bossen en de hei, die met zijn paarse bloemetjes net met bloeien begonnen was. Een verademing na de duffe benauwde klaslokalen en niet te vergeten de slaapzalen, die stonken naar voeten en okselzweet. Ze waren op tijd terug voor het avondeten. Goddank moest het in de eetzaal stil zijn. Er werd door een van de docenten uit een stichtelijk boek voorgelezen, soms een stuk uit de bijbel. Marius dacht dat die paar uren in de frisse lucht voor de jongens beslist niet slecht waren geweest. Hij vond het een goede remedie tegen het gehang en het zich vervelen. Telkens als er een landerige stemming hing of er dreigde herrie ging hij flinke wandelingen met ze maken.

Marius kon met de jongens redelijk goed opschieten en had orde in de klassen. Bij andere leraren was het soms een bende en werden er fikse straffen uitgedeeld, zoals b.v. het weekend niet naar huis en op het strafkamertje stukken uit Ovidius vertalen -dat was voor de derde klassers- en Tacitus of Herodotus -voor de vijfde en zesde- met af en toe een half uurtje luchten op de cour. Deze strafmaatregel werd aan de ouders gemeld, die een uitgebreide brief kregen met de strafbare feiten van zoonlief.

Na twee jaar had Marius er schoon genoeg van. Hij werd pillendraaier bij zijn oom Andries, een broer van zijn vader, die er als arts ook een apotheek op na hield. Hij ontmoette vrienden uit zijn studententijd, met wie hij in een zangkoor had gezeten. Zij zeiden tegen hem: “Waar je nu mee bezigt bent! Dat is toch geen werk voor jou. Jij hebt goud in je keel, waarom wordt je geen zanger. Je bent een tenor en daar zijn er maar weinig van.” Marius had inderdaad een aardige stem. Gestreeld door dit compliment toog hij naar de school van juffrouw Cato Esser. Hij stond tegenover de magere, lange dame met het strenge gezicht, die muzikaal was en een goede docente, maar een zakenvrouw, die absoluut een opera school wilde. Ze kon voor de kleine rollen, geschikt voor de mindere talenten, wel wat leerlingen gebruiken. Marius werd toegelaten. Cato had gedacht, dat hij financieel flink wat zou kunnen bijdragen. Maar dat was mis. Ook het goud in zijn keel was niet zo puur als zijn vrienden hadden gezegd.

Marie zag Marius bij een repetitie van de opera Freischutz, waar hij in het jagerskoor zong. Ze vond hem knap om te zien, maar al oud. Hij leek een stugge, stijve man. Ze dacht dat hij een houten hand had, omdat hij die hand nooit bewoog en in een zwarte handschoen droeg. Later hoorde ze dat hij een abces aan duim en wijsvinger had. Marius had de eigenschap dat hij graag mensen hielp en heel zorgzaam was. Hij had het idee dat hij Marie, die hij erg lief vond, moest beschermen tegen de mannelijke artiesten. Daar zou wel eens reden voor kunnen zijn. Op een avond na een repetitie zag hij Marie weggaan. Ineens was ze weg. Dit gebeurde een paar keer: “Waar gaat u toch naar toe?” vroeg hij. “Naar huis, ik woon in het straatje achter de school” zei ze lachend.

Johanna, die ook in het koor zat, was verliefd op Marius. Het is vast van weerskanten, dacht Marie, want Johanna vroeg hem gewoon, toen Marius na een repetitie zijn jas aantrok. "Je brengt me toch zeker naar huis, hè." "Ik wilde, dat hij mij eens naar huis bracht, maar ik moet begrijpen," dacht ze, "dat hij mij wel aardig vindt. Maar naar huis brengen, doet hij natuurlijk zijn meisje. Misschien zijn ze wel verloofd, want zo gedraagt Johanna zich. Als je niet verloofd bent, ben je niet zo vrijpostig. Ik vind haar aanstellerig met haar complimentjes. "Wat heb je toch een heldere tenor, Marius. Dat jagerskostuum staat je zo goed." Bovendien weet hij, dat ik vlak bij school woon. Voor hem geen reden om me naar huis te brengen." Zo probeerde ze haar teleurstelling te verdoezelen.

's Avonds in de bedstee had Marie verteld: "Weet je, Aleida, ze drinken niet alleen bier, maar ook jenever, maar eerst eten ze stampot van snijbonen en witte bonen met veel worst en spek en dan doen ze, wie het meeste op kan. Moet je horen Aleida, het is echt waar hoor, toen moest een jongen in een kuil gezet worden, en de kuil gooiden ze vol met zand. Alleen zijn kop stak er nog bovenuit, want anders was zijn maag gebarsten." Toen begreep Aleida waarom vader zo streng was, en ze niet naar de kermis mochten. Toch was ze, al was het maar eens een keertje, graag gegaan.

In augustus 1909 belde de postbode bij Cato Esser aan en gaf een dikke brief af. "Ik moet dit persoonlijk aan U geven." Cato, nieuwsgierig, scheurde hem haastig open. Het was een brief uit Duitsland met het verzoek om in de plaatsen München-Gladbach, Reijdt en misschien Remcheid een opera-uitvoering te geven, het liefst in het voorjaar. Daar zou nog over gecorrespondeerd worden. De voorkeur ging uit naar opera's als Freischütz, Wilhelm Tell, Figaro of Zauberflöte. De keuze liet men aan Cato over.

Duitsers, op bezoek in Amsterdam, voor zaken of op vakantie, hadden een uitvoering van de operaschool gezien. Ze waren enthousiast geweest, hadden luid geapplaudisseerd en een staande ovatie gebracht. In de pauze had Cato zich aan de Duitse bezoekers als directrice voorgesteld en gezegd: "Het is misschien wel aardig om ook eens over de grens, bijvoorbeeld in de Rijnstreek, op te treden, als dat voor U financieel mogelijk is." Het was gelukt! Ze zong: "Wir kommen, wir kommen, im Frühling sind wir da." "Ik lijk wel gek om me zo aan te stellen. Ben ik zo gehecht en afhankelijk van de school? Ik moet toegeven dat het waar is. Misschien omdat ik geen man en kinderen heb. Nou ja, het kan me niet schelen. Ik vind het gewoon fijn dat ik succes heb gehad en ben benieuwd wat mijn leerlingen ervan zullen zeggen."

Die leerlingen zagen verwonderd de verandering in het gedrag van hun lerares. Was dit de afstandelijke, strenge Cato? Ze straalde gewoon van blijdschap over het Duitse aanbod. "We zullen eens laten zien, wat we presteren op zang en toneelgebied." Toen trok ze weer haar strenge gezicht, fronste haar wenkbrauwen en zei: "We repeteren de opera Freischütz, want die heb ik gekozen, Dinsdag van 's morgens negen tot half een en Donderdag 's middags van twee tot zes. Iedereen moet aanwezig zijn. Wie van de zangers verstek laat gaan, hoeft voortaan niet meer op een mooie rol te rekenen. Er komen

natuurlijk ook nog extra repetities voor het koor en het orkest. Iedereen zal wel zorgen er te zijn, want behalve de opera uitvoering, is er ons ook nog een boottochtje over de Rijn beloofd.” “Ja, zo’n reisje langs de Rijn, Rijn, Rijn, ja dat moet wel zalig zijn, zijn, zijn. Met een lekker glaasje bier, bier, bier,” begon het mannenkoor te zingen “Stoppen, stoppen. Spaar jullie stem. Tot morgen, kom op tijd.” En Cato ging naar huis.

Marie mocht Annchen spelen. Ze was er vol van en oefende thuis voor de grote spiegel van de linnenkast hoe ze het beste de Ännchen-figuur kon uitbeelden. “Ik moet in die rol kruipen en weten hoe haar gezichtsuitdrukking is in de situatie van troostend nichtje van Agathe. Ik denk dat dat wel zal gaan, maar die Duitse teksten onthouden en de juiste uitspraak ervan, dat is mijn zwakke punt. Ook moet ik goed op de claus letten.”

Andries en Alcida hadden andere zorgen. Dat hun dochter haar rol voortreffelijk zou vertolken, stond voor hen vast. De garderobe van Marie moest aangevuld worden. Ze moest er op de boot en in de hotels charmant uitzien, maar juist nu zaten ze wat krap. “Weet je wat?” zei Andries, “We gaan naar de Winkel van SINKEL op de Nieuwendijk.” Marie kende de winkel wel, maar trok er haar neus voor op. “We kopen twee rokken en twee blouses. Dan kun je die variëren. Een hoed en nieuwe schoenen moet je ook hebben,” ging Andries verder. Het is wel geen eerste klas zaak maar als je wat van stoffen weet en handig bent, kun je er best wat aardigs vinden. De winkel wordt dit jaar gesloten. Er is opruiming dus we kunnen wellicht een koopje halen.”

“Weet je hoe de winkel aan zijn naam kwam? In 1822, ik was nog niet geboren, is Anton Sinkel zijn winkel begonnen. Hij had succes, hij verkocht goed en had hele lage prijzen, maar je kon niet afdingen. Hij ging elk jaar naar de Leipziger Messe en kocht daar grote partijen stoffen in. Hij reed met zijn lege boldervagen met vier paarden ervoor naar Leipzig en kwam volgeladen weer terug. Later kon je er alles kopen: manufacturen, geneesmiddelen, petten, pijpen, kleding, kachels, te veel om op te noemen. De mensen die je bedienden waren allemaal aardig. O, ja.

Voor f. 2,75 kon je een pijnstillend halssnoer kopen, dat bestond uit olijfpitjes uit Jeruzalem aan een zijden draad. Je kreeg dan geen tandpijn en geen hoofdpijn. Een middel tegen kinkhoest kostte 8 gulden en voor 2 rijksdaalders kreeg je zoethoutstokken tegen kramp en jicht.”

Marie luisterde met een half oor. Om te laten merken dat ze de Winkel van Sinkel niks vond, zong ze stampend met haar voet op de maat van het liedje:

“In de winkel van SINKEL is alles te koop.
Daar kan men krijgen, mandjes met vijgen,
doosjes pommade, flesjes orgcade,
hoeden en petten en damescorsetten ,
drop om te snoepen en pillen om te
... poepen.”

Dit laatste woord vulde Andries aan. “Kom meid laten we eens gaan kijken, je hoeft er niets te kopen, als je niet iets leuks kan vinden. In die winkel zijn ze gewend dat de mensen gewoon eens komen neuzen.” “Vooruit dan maar. Weet je Pa, ik koop alleen iets als ik het echt mooi vind.” Onderweg vertelde Marie: “De zangeressen mogen van juffrouw Esser geen korsetten dragen. Borst en buik mochten ruimte hebben, dan kun je pas goed ademen en heb je een optimale klankkast. Ik ben trouwens nog niet aan een corset toe. Vindt U ook niet Pa?” Hij keek naar haar en dacht: “Als je geen zangeres was, zou je moeder je een corsetje aanraden,” maar hij zei niets.

Ze hadden mazzel gehad en kwamen thuis met twee lange rokken, de één van zwart wollen moiré met een brede strook gegarneerd met vijf rijen zwart en wit galon; de andere, een donkergroene wollen satijnen met koordranden van zwart fluweel; nog twee blouses, een rood satijnen en een champagnekleurige van Chincees krip, met geborduurde motieven, op zijden neteldock; en als klap op de vuurpijl: voor 's avonds een witte japon van voilestof, met opengewerkte motieven. Omdat er een klein foutje in één van de motieven zat, werd die voor een krats opgeruimd. Hij paste Marie goed in de breedte, alleen lengte en mouwen waren te lang. Maar dat was makkelijk te verhelpen. Andries zag nog een goudbruine hoed met voile, die precies paste bij Aleida's beige mantelkostuum, die hadden ze ook gekocht. “Nou, nou,” zei Aleida, “jullie hebben in de bus geblazen. Wat heeft dat allemaal wel gekost?” “Valt reuze mee, alles bij elkaar 86,95 gulden. Het was meer dan ik had willen uitgeven, maar het waren zulke koopjes, dat ik ze niet kon laten liggen. We moeten morgen alleen nog naar de Regulierbreedstraat, naar Het Amsterdamsch Schoenenmagazijn, voor een paar laarsjes.”

“Waarom ga je niet naar de schoenmaker om je bruine knooplaarsjes te laten opknappen die zijn nog best goed. Hij maakt ze als nieuw. We moeten echt uitkijken, dat we op het ogenblik niet teveel kosten maken.” “Ach, moeder je bent altijd bang dat we in de dalles komen.”

Andries was naar boven gelopen. Hij voelde een driftbui opkomen. Dat zuinige gedoe van Aleida, daar kon hij niet tegen. Het was voor Marie niet leuk dat haar moeder een domper op haar enthousiasme zette.

“God, wat kreeg hij een koppijn. Hoe kwam dat nou? Hij had zijn pillen steeds ingenomen.” Hij zette zijn bril af en gleed met zijn vingers over het litteken. Het was nog heel gevoelig. Hij had het gekregen door een harde stomp tegen zijn bril van die gek, terwijl hij rustig zat te lezen. Hij had er genoeg van gehad en zijn koffer gepakt. De psychiater, die hij in de gang tegenkwam, zei: “Gaat U naar huis,

mencer Janssen? Als ik U was, zou ik nog maar een weekje of drie hier blijven.” “Nee ik ga weg. Het is genoeg geweest.” Nu kwamen er weer die lichtflitsen voor zijn ogen. “Slapen, slapen, dat is het enige dat helpt.”

Beneden vroeg Marie aan haar moeder: “Wat heeft pa, dat hij ineens zo kwaad naar boven loopt en daar gewoon blijft zitten? Ik snap het niet, we hebben net zo gezellig samen gewinkeld. Misschien komt het, omdat U zei dat ik in plaats van nieuwe te kopen, mijn oude laarsjes maar moest laten opknappen. Hij is na die rustkuur toch niet meer overspannen en weer beter?”

Aleida keek naar Marie. “Pa had langer in Heel moeten blijven, dat had de psychiater hem aangeraden.” Ze streek zenuwachtig de sliert haar, die uit haar, altijd zo nette, strakke knot was gegleden, uit haar ogen, en zette hem met een haarspeld weer vast. “Maak je geen zorgen, meid, het komt met pa wel goed, je moet nu alleen maar aan de opvoering denken en het tochtje over de Rijn.” “Dan ga ik nu maar,” zei Marie. Bij de deur draaide ze zich om, liep naar haar moeder toe en gaf haar een kus op allebei haar wangen. “Ik ga een rok en een blouse terug brengen.” “Dat is helemaal niet nodig. Ik heb een spaarpotje voor onvoorziene omstandigheden. Dat klinkt mooi. Er moest alleen wat meer in zitten. Ga nou maar gauw, anders kom je te laat op de repetitie.”

Aleida hoopte dat ze Marie gerustgesteld had over haar vaders toestand. Ze liep zo zachtjes als ze kon de trap op, probeerde de treden niet te laten kraken, stapte over de meest krakende heen en luisterde aan de deur of ze iets hoorde. Het was stil. “Ik moet niet naar binnen gaan. Hij mag niet wakker worden.” Voorzichtig, de krakende tree weer mijddend, kwam ze beneden. “Hoe moest het verder gaan? Kon ze hem maar overhalen weer terug te gaan. Naar Heel ging hij vast niet meer. Het zou dan een andere instelling moeten zijn.” Opeens kreeg ze een idee.

De pastoor zou misschien raad weten. “Het is al weer drie weken geleden dat ik te biechten ben geweest. Morgen. Na de Mis van acht uur is hij meestal in de kerk. Dan zeg ik dat ik graag wil biechten. In de biechtstoel is het donker en stil, dat praat makkelijker.”

Ze luisterde gespannen of ze Andries hoorde. “Ik ga vannacht op de sofa slapen. Dat lijkt me het beste. Hoe zou het met hem zijn? Ik ga eens kijken.” Aleida ging weer zachtjes de trap op, deed de deur een stukje open en zag dat Andries wakker was. “Hoe is het er mee, wil je iets hebben?” “Alleen een beetje water en dan wil ik weer slapen.” Aleida gaf hem water met een slaapmiddel dat de dokter had voorgeschreven. “Als er iets is, stamp je met de wandelstok op de grond. Hij staat tegen je nachtkastje. Je kunt er zo bij.” Ze legde zachtjes haar hand op de zijne die op het dek lag. Het was een mooie hand met goedgevormde nagels als van een heer. Andries zag er altijd uit als een heer. Hij wilde dat ook zij deftig gekleed was. Op een dag was hij thuis gekomen met een muts en jas van zwart mollenbont. Het was precies haar maat. Ze had gevraagd hoe hij er aan kwam. “Uit een failliete boedel.” Hij diepte uit de linnen zak die naar mottenballen rook een mof op aan een zwart koord. “Die was er ook bij.” Aleida zag het lachende gezicht van Andries nog voor zich, toen ze de bontjas aan had gedaan, de muts opgezet en de mof omgehangen. Ze had zichzelf haast niet herkend in de slaapkamerspiegel. Wat chic

zag ze er uit, alleen op de pantoffels na dan, die onder de bontjas uitstaken. Ze hoorde de voordeur. Dat was Marie. “Hoe is het met Pa?” riep ze. “Ssst, niet zo hard kind! Ik hoop dat hij slaapt. Het is het enige wat hij wil en dat is ook het beste voor hem.” “Ik ga eventjes naar hem kijken, Moeder.” “Doe dat nou niet, Marie. Hij heeft echt rust nodig.” “Wat jammer, dat het na die gezellige middag zo moest gaan met Pa.. Zou het lang duren voor hij weer is opgeknapt?” Aleida dacht na of ze Marie volledig zou inlichten over haar vaders toestand.

EPILOOG

De laatste jaren van haar leven had Ciel het plan opgevat om de herinneringen uit haar verleden, waarover ze ons zo dikwijls verhalen vertelde, op schrift te stellen. Het ging daarbij ook om herinneringen die zij weer van anderen (bijvoorbeeld haar moeder, haar grootmoeder) had gehoord en die een tijd betroffen van voor haar geboorte.

Aanvankelijk schreef ze op losse vellen papier in haar soms lastig leesbare handschrift. Maar de techniek van de moderne tijd hielp haar: zij riep Jan te hulp die met behulp van de typemachine en vinger voor vinger elke letter van de handgeschreven tekst wist over te brengen naar een leesbare vorm. Ciel corrigeerde deze tekst, strepte door en voegde handmatig toe. En toen de computer zijn intrede had gedaan, werd het nog eenvoudiger: ik mocht de getypte vellen in het digitale medium inlezen en Ciel (maar meestal toch Jan, denk ik) bracht nieuwe hoofdstukken en passages via het toetsenbord over op de computer.

En zo is dit boekje langzaamaan ontstaan, waarin werkelijkheid en fictie vloeiend in elkaar overlopen, maar de verleden werkelijkheid toch het meest dominant aanwezig is. Ciel heeft van begin af aan voor alle personages die erin voorkomen, een pseudoniem bedacht, omdat zij “toch niemand wilde kwetsen,” zoals ze me zei. Uiteindelijk besloot ze dat het toch beter was de echte namen in te vullen.

Als geen ander wist zij, met haar ijzersterke geheugen, wie wie was. Maar de afspraak dat ze een lijst van pseudoniemen zou aanleggen, zodat ik deze in de tekst kon vervangen, is ze niet meer na kunnen komen. Een aantal heb ik nog wel kunnen achterhalen en de hoofdpersonen in dit boekje hebben dan ook hun eigen naam gekregen, maar anderen zullen enkel onder pseudoniem herinnerd blijven.

Het is Ciel niet gelukt haar plan volledig te realiseren. Zij had haar verhalen over de 'oude tijd', d.w.z. de tijd die zij zelf niet heeft meegemaakt, bijna afgesloten en stond op het punt geboren te worden in haar verhalen over de 'nieuwe tijd'. Maar haar eigen geboorte als dochter van Marie en Marius, heeft zij niet meer kunnen beschrijven. Dat is ook de reden, waarom het laatste hoofdstuk zo abrupt eindigt.

In Ciel's tekst heb ik nauwelijks ingegrepen. Alleen plaatsen die onduidelijk waren of apert onjuist taalgebruik hadden, heb ik gewijzigd. Dit boekje is immers bedoeld als herinnering aan haar en ook daarom in zeer beperkte oplage uitgebracht.

Michiel Angenent

5 juni 2002

Zo is een historisch document ontstaan ...



- Aleida Erst en Andries Jansen -



- Marius 1883 -



- Marius en zijn broer Willem -



- Egmond Aan Zee, 1913 -



- Marius 21 maart 1916 -



- Ciel 1920 -



- Ciel -



- Aleida en Dochter Marie 21 mei 1923 -



- Ciel en Aleida, februari 1923 -



- Marius en Marie, 23 juli 1926 -



- Ciel, Marie en Marius -

Oude Verhalen

Vervolg

Inhoudsopgave

VOORWOORD	100
KLINIEK	102
REISJE OP DE RIJN	108
KAMERVERHUUR	112
SCHOOL	119
OORLOGSHERINNERINGEN	124

VOORWOORD

17 jaar later zijn Luuk en ik bezig een eigen uitgeverij-site op te zetten. Om die reden blader ik het boekje met Ciel's herinneringen door en word in mijn overtuiging gesterkt dat natuurlijk ook Oude Verhalen op deze site moet komen. Maar ik beschik alleen over het papieren boekje en Luuk heeft geen drukproef meer. Wel heb ik nog de word-versie van de verhalen in een mapje in de pc. Terwijl ik erdoorheen blader tref ik nog een paar verhalen aan, die niet in het boekje zijn opgenomen. Niet, omdat Ciel dat niet gewild zou hebben, maar alleen omdat we ze destijds niet selecteerden.

Vandaar dit vervolg: nog vier verhalen die Ciel nagelaten heeft en oorlogsherinneringen die ze op papier schreef vanwege een spreekbeurt van een van haar kleinkinderen over de oorlog.

Michiel Angenent
23 september 2019

Zo groeit een historisch document.

KLINIEK

Zij had twee dagen, voor hij die aanval had, een brief uit de inrichting van Heel ontvangen, waaruit bleek dat Andries op eigen gelegenheid was weg gegaan en men dus voor hem geen verantwoordelijkheid meer nam. Aleida had zo'n brief wel verwacht. Ze wist ook heel goed dat hij niet beter was, omdat de behandeling zeker nog drie weken had moeten duren. Ze bleef bij haar besluit naar de kerk te biechten te gaan en de hele toestand aan de pastoor te vertellen. Marie hoefde dat niet te weten. Ze zou anders wel eens geen zin hebben om op reis te gaan met het operagezelschap en uitvoeringen te geven, waar ze zo hard voor gestudeerd had. “Moeder, ik moet straks naar juffrouw Francien om mijn Duitse uitspraak nog beter te maken. Die is niet slecht, maar moet perfect zijn. Het gaat eigenlijk om een paar woorden, die ik vereerd uitspreek. Zij zegt ze voor en ik zeg ze dan na, net zolang totdat ze tevreden is. Ik krijg van haar, want dat heeft ze mij beloofd, een briefje mee met die lastige woorden in fonetisch schrift. Dat is een manier van woorden opschrijven met tekens, waarbij iedere klank zijn eigen teken heeft. Ik kan dus thuis zelf oefenen. “Hoe laat moet je bij haar zijn?” vroeg Aleida. “Zeven uur. Om acht uur zal ik wel weer thuis zijn.” “Dek je even de tafel, Marie? We kunnen nu eten. Dan ben je om zeven uur op tijd voor je les.” “Wat heeft U toch weer heerlijk gekookt, Moe.” “Gelukkig dat het je goed smaakt, kind. Ik heb extra mijn best gedaan om een lekker maaltje voor je vader te maken, nu

hij weer bij ons is. In de rusthuizen met zoveel mannen wordt het eten gestoomd en heeft het niet veel smaak. Je weet hoe hij op lekker eten gesteld is.” “Aan mij is het ook besteed, hoor. Zo'n mals kippetje, gebakken aardappeltjes, gestoofde pruimen en chocoladepudding met slagroom toe. Jammer voor Pa dat hij nu net ziek is en ook voor alle moeite die het koken U gekost heeft.” “Ik ben blij dat jij er in ieder geval van genoten hebt, Marie. Ik was van plan vanavond naar de kerk te gaan om te biechten. Dat kan dus niet. Ben je morgenochtend thuis?” “Ja hoor.” “Mooi zo, dan kan ik voor de Mis van acht uur te biechten gaan en ben jij bij Pa, als hij wakker is. Wanneer je thuis komt, drinken we samen nog een kop koffie. Ik wil graag horen hoe het op je les gegaan is.” “Ja gezellig. Dan ga ik nu maar, anders is de tram weg. Tot straks.” Aleida keek naar het volle aanrecht met vuile vaat. Ze was moe, maar die vaat moest gedaan worden; het was te veel om tot morgen te laten staan. Ze zette de grote boordevolle waterketel op het hete kolenfornuis, ordende pannen en serviesgoed op het aanrecht, pakte de afwas-
teel, en deed een klodder groene zeep, waarvan ze met de garde schuim klopte, in het inmiddels gloei-
end hete water. Na een uurtje blonk het keukentje weer als een spiegel.

In de kamer plofte Aleida in de leunstoel, legde haar zwarte kousenvoeten op het taboerretje en pakte de krant, die daar op lag. De krant gleed al gauw uit haar handen en haar hoofd zakte met kleine schokjes naar omlaag. Ze knikkebolde. Het duurde niet lang meer of ze sliep. Het werd acht uur, het werd negen uur, om half tien schrok Aleida wakker. Half tien! Marie was er niet. Koffie drinken kon niet meer. Dat was te laat. “Waar zou ze zijn? Ongerust keek Aleida door het raam naar buiten. Het was al bijna donker. Ze liep zenuwachtig de kamer op en neer. Hoorde ze daar geen stemmen? Er werd een sleutel in het slot van de voordeur omgedraaid. De deur ging open en daar stond haar dochter met een rode bloes op haar wangen en een paar stralende ogen. Een lange magere man met een streng gezicht was bij haar. Hij nam zijn hoed af. “Ik bied U mijn verontschuldiging aan dat het later geworden is dan ik gedacht had.” Aleida was met stomheid geslagen. Ze snapte er niets van. “Bedankt voor het wegbrengen meneer, goedendag.” “Wat deed U raar! Ik schaamde me dood. Zo doe je toch niet als iemand zijn excuus aanbiedt,” barstte Marie los, zodra ze binnen was. “Nou nog mooier. Komt me de juffrouw in plaats van, zoals afgesproken om acht uur, om bij tien thuis, begeleid door een onbekende heer. En dat moet ik heel gewoon vinden. Je snapt hoe ongerust ik was, toen je maar niet kwam. Wie is die heer die je thuis bracht, eigenlijk?” “Ja, moeder, u heeft het goed gezien. Hij is een echte heer en van goede familie. Zijn vader is een hoge militair. Ik geloof eerste luitenant.” “Het interesseert me niet wie en wat zijn vader is, maar ik wil wel weten, met wie je samen zo laat thuis komt. Het deed je erg veel plezier zo te zien. Gelukkig dat pa nog niet wakker is. De slaap zal hem wel goed doen. Ik ga nu naar bed. Morgen moet je me maar vertellen wat er gebeurd is.” Het kan zijn, dat ik er vannacht nog uit moet.”

“Nee hoor, ik sta wel op als pa wakker wordt, om te vragen of hij wat nodig heeft. U wilde toch naar de vroegmis? Ik maak het ontbijt klaar, zodat U niet zo lang nuchter hoeft te blijven. Morgen is er geen les en dan zal ik vertellen hoe alles gelopen is en waarom het zo laat is geworden.” Marie had

spijt van haar uitval. Ze had geen idee hoe haar moeder morgen zou reageren, als ze wat meer vertelde over de kennis die haar had thuis gebracht. Ze moest inwendig lachen. Een kennis!

De klokken van de Westerkerk luidden al. “Als ik er niet de pas in zet, kom ik net te laat om de pastoor te treffen en staat hij al op het altaar.” Aleida kwam op tijd en had geluk. De kapelaan deed de Mis. De pastoor liep te brevieren. Zijn lippen bewogen in sneltreinvaart. De woorden werden uitgesproken zonder geluid. Dat was voorschrift. Iedere dag, op bepaalde tijden, moesten er stukken gelezen worden, o.a. psalmen, heiligenlevens, lauden, metten of stukken uit de Bijbel. Aleida had dat op de zusterschool geleerd. Het was moeilijk hem nu lastig te vallen. Ze ging in een bank zitten, maar in plaats van aandachtig de kapelaan op het altaar bij de Heilige Mis te volgen, lette ze op de pastoor, wanneer hij zijn brevier zou dichtklappen. Opeens zag ze hem niet meer. Er ging wel iemand zijn biechtstoel binnen. Er waren verder geen mensen. Het duurde lang. Die had zeker veel te vertellen. Aleida had klamme handen. De deur ging open. Een vrouw kwam naar buiten, zij droeg een grijze tailleur en had een zwarte toque met pailletten op.

“Nu ben ik aan de beurt!”

Na het gewone rijtje zonden gebiecht te hebben, probeerde ze zo duidelijk als ze kon uit te leggen, hoe het met Andries was. Dat hij drie weken te vroeg was thuisgekomen en in die inrichting niet meer welkom was. Dat had de arts haar geschreven.

De pastoor luisterde en hij zei: “Juffrouw, dit is geen onderwerp om tijdens het biechten te bespreken. Ik stel voor U morgenochtend om een uur of elf te bezoeken. Het zou goed zijn, als uw man en ook uw dochter bij dat gesprek zouden zijn.” Dat had Aleida niet gedacht. Ze had alleen hulp van de pastoor verwacht en een aanbeveling voor een andere zenuwinrichting. Ze piekerde er niet over Marie er bij te betrekken. Die had haar trouwens nog wat uit te leggen.

In de afgelopen nacht, die voor haar kort was geweest, had ze Andries niet gehoord. Ze vroeg zich af of Marie nog naar haar vader was gegaan.

Langs de gracht, waar de bomen al volop groen waren, haastte ze zich naar huis. De hemel was strak blauw, geen wolkje te bekennen. Een dag om je blij en gelukkig te voelen in de lentezon. Het bracht Aleida in een hoopvolle stemming.

Thuis vond ze Andries en Marie, vrolijk babbelend met elkaar, nog aan de ontbijttafel zitten. Andries zag er goed uitgerust uit. “Morgen komt de pastoor ons bezoeken,” zei Aleida plompverloren, terwijl zij haar jas uittrok. “Waarom dat,” verbaasde Andries zich. “Nou hij vond het fijn dat je weer zo vlug beter was.” “Wat heb je hem verteld?” “Niets,” zei Aleida, “maar hij had je gezien toen jullie kleren gingen kopen in de winkel van Sinkel.”

“Ik vind het vreemd, dat hij zo'n belangstelling toont,” ging Andries verder met wantrouwen in zijn stem. “Wat is er toch? Is het niet goed met je pa?” “Jawel hoor, maar wat ik je zei over die snee in mijn neus, dat het kwam omdat ik tegen de post van de deur was gelopen, dat was niet de oorzaak hoor!” En toen kreeg Marie de ware toedracht te horen, hoe het werkelijk gebeurd was, en dat hij

daarom was weggelopen uit de kliniek. “Waarom mocht ik dat niet weten?” vroeg ze kwaad.

“We wilden jou niet belasten met onze moeilijkheden. Je moet zoveel repeteren en hebt al je tijd hard nodig voor het aanstaande tournee in Duitsland.” “Nu weet ik het toch. Het is dus niet goed met U, pa.” “Nou ja, niet goed is te veel gezegd, maar ik zou de laatste maand van de rustkuur af hebben moeten maken.”

De volgende dag om precies elf uur belde pastoor Oosterman aan bij de familie Janssen. “Komt u binnen,” zei Aleida wat zenuwachtig. “Geef u mij maar uw jas en hoed.” Ze hing de zware, zwarte jas aan een hangertje, dat er bijna onder bezweek, en legde de ronde pastoorschud op de plank boven de kapstok. Goddank rolde de hoed er niet af; de plank was namelijk wat scheef. Andries was vast van plan geweest hem recht te zetten, maar het was bij het plan gebleven.

In de kamer zaten Marie en Andries recht op hun stoelen als op salet. De pastoor gaf Andries een hand en keek hem onderzoekend aan. Daarna groette hij Marie, die hij lachend een tikje op haar wang gaf. De gespannen sfeer werd wat losser. “Mag ik u een kopje koffie aanbieden?” vroeg Aleida. “Ik zeg niet nee, hoor” zei de pastoor. “En Marie, hoe gaat het met de zangstudie?” Enthousiast geworden door die vraag, vertelde zij over het contract in Duitsland, waar de opera-afdeling van de school gevraagd was voor een uitvoering van de Freischutz. De pastoor luisterde vol aandacht. Aleida had onderhand de koffie (de beste had ze gekocht) ingeschonken, en een koekje (van de banketbakker) gepresenteerd. Toen vroeg de pastoor aan Andries: “Hoe gaat het met je?” Het was net of Andries wat vermoedde. “Goed,” zei hij. “Je bent dus ontslagen. Dat is fijn.” “Nee,” zei Aleida, “vertel het zelf maar, Andries.” Andries, altijd een vlotte prater had het er nu duidelijk moeilijk mee de pastoor in te lichten over wat er gebeurd was in de kliniek.

De pastoor had aandachtig geluisterd naar zijn verhaal en maakte geen opmerkingen. “Misschien kan ik een ander verblijf voor je vinden. Ik heb een broer, die frater is in een klooster in Brabant. Daar kan ik eens informeren of er een plaats voor je is.” “O, pastoor, als U dat zou willen doen,” onderbrak Aleida hem. Andries stond op het punt uit te vallen met een “Hou je mond, Aleida,” maar hield zich in. “Ja, ik zal er morgen direct werk van maken,” ging de pastoor onverstoort verder. “Het klooster ligt bij Vught in een bosrijk gebied. Het is er heel rustig en de fraters zijn aardig en weten goed met mensen, die wat overstuur zijn, om te gaan. Het zou daar voor U, als er plaats is, een voortreffelijk herstellingsoord zijn. Ik neem schriftelijk contact met mijn broer op en dan horen jullie van mij. Zo gauw als ik weet of U komen kunt.”

“Ik ga nu maar, want ik moet nog twee huisbezoeken afleggen. Bedankt, juffrouw Janssen, heerlijke koffie en de lekkere koekjes. Zo krijg ik die niet vaak van mijn zuster.” Aleida wist dat de huishoudster van de pastoor een juffrouw Oosterman was en zijn zuster. Het was meestal de taak van de oudste dochter, als ze ongetrouwd was, om als huishoudster haar broer te helpen. Dat was de gewoonte vooral in het zuiden bij grote boerengezinnen. In de gang vroeg de pastoor: “Heeft U nog iets op uw hart, juffrouw Janssen?” “Eigenlijk wel, maar dat is nu nog niet aan de orde.”

Er kwam een brief met het bericht dat er plaats was voor Andries. Het was erg prettig en rustgevend dat de gastenbroeder Andries zou komen halen om dan samen naar Vught te gaan met de trein en van daar naar het klooster te wandelen. "Hij zou over twee weken omstreeks een uur bij hen zijn," dacht Aleida. "Dan heb ik nog volop de tijd om zijn kleren in orde te maken, zodat zijn koffer gepakt staat als de gastenbroeder komt." Twee weken later, het regende pijpenstelen, werd er gebeld. Aleida keek door het spionnetje en zag een kleine dikke man in een lange zwarte jas, die tot zijn voeten reikte, onder zo'n grote paraplu, dat ze zijn gezicht niet kon zien. "Zou het de gastenbroeder zijn?" Hij was het. "Ik kom uw man halen." Hij had een vollemaansgezicht, met rode appelwangen en, ondanks de bescherming van de paraplu, een natte blonde haardos. De broeder kwam binnen, zijn modderige schoenafdrukken in Aleida's witte, pas geschrobde gangetje achterlatend. Ondanks dat het verblijf van hun man en vader in Vught niet zo lang zou zijn vielen er tranen. De broeder, die zei dat hij Leo heette, legde zijn hand op Andries' arm. "Het is gezellig bij ons en toch rustig, meneer. Komt U maar mee." En zo vertrokken ze.

Andries was wel meer in een klooster geweest, maar dan alleen in de kapel, wanneer hij met het zangkoor waar hij lid van was geweest, een uitvoering had gegeven.

"Hoe zou het in dit klooster zijn?" Aleida las dat in de brief, die ze een week later kreeg. Hij schreef: "Het is een soort kasteel, helemaal ommuurd. Als je de poort binnen gaat, kom je in een grote tuin. De hyacinten, geel, paars, rood, staan er al in bloei en de kleuren van de tulpen kun je door de groene schutbladeren zien. Die komen gauw uit, want de zon is warm. Achter de tuin ligt een bos, daar kan je wandelen. Ik ben er al geweest; er zijn ook bankjes. Het klooster heeft twee afdelingen, de ene is het rusthuis voor de gasten en de andere het eigenlijke klooster. Daar wonen de broeders. Er zijn onderwijzers bij, die lesgeven in Vught, dan voor de huishouding een kok met de hulp, een tuinman, een koster, een gastenbroeder en een verpleger. De twee laatste zijn overdag in het rusthuis, maar 's nachts om beurten bij ons. Ik slaap goed. Het eten is smakelijk, wel eenvoudig en hetzelfde als in het klooster, en alles vers uit de tuin. Alleen mis ik jou en Marie. Wil je me schrijven hoe Marie haar rol als Änchen heeft gedaan en hoe ze de reis en de beettocht heeft gevonden?"

Aleida was heel blij met de brief. Nooit vlot geweest met de pen, schreef ze een kort berichtje terug: "Ik kan nog niets vertellen, Marie is pas twee dagen weg. Rust daar maar goed uit. Ik red het hier wel. Hartelijke groeten van je liefhebbende vrouw Aleida."

Er kwamen ineens twee natte plekken op de brief.

"Ik moet het overschrijven," dacht ze, "Zo gevlekt kan ik het niet opsturen."

REISJE OP DE RIJN

Het was een mooie, warme dag, toen het beloofde reisje op de Rijn zou plaatsvinden. De mannelijke collega's verdrongen zich op de plezierboot, met complimentjes om het zangeresje in het witte voile japonnetje. Marie probeerde aan hun aandacht te ontsnappen. Daar klonk de bel voor het diner. Zo kreeg ze de gelegenheid om naast Marius te gaan zitten, die vlug een plaats voor haar had weten vrij te houden. Ze was nu vertrouwd met die oudere man, met zijn strenge gezicht, waarin de grote grijsgroene ogen zo in tegenstelling waren met zijn afstandelijkheid. Marie vertelde honderduit over haar rol als Änchen, hoe nerveus ze was geweest, maar dat ze tevreden was en als hulp van Agathe niet beter had kunnen spelen en zingen. Ze had moeten lachen om het te laat opkomen van een lid van het jagerskoor. "Gelukkig was jij dat niet, Marius. Ik vond in de hotels de slaapkamers zo mooi: met een zijden sprei op het bed en die grote spiegel. Je kon je er ten voeten uit in zien en wat een luxe eten 's morgens. Allerlei broodjes, bij de koffie gebak, en dan, net als nu, al die mooie opgemaakte schotels. Het waren echte diners. Ik had nooit gedacht, dat het op deze boot ook zo zou zijn." "Dit is ook een salonboot," legde Marius uit, "zoals thuis de salon is."

Marie ging verder. "Ik ben blij, dat ik mijn wollen, zwarte rok niet heb meegenomen. Mijn moeder had het me afgeraden, want het zou warm weer worden. Ik heb voldoende kleren in mijn koffer. Mijn bruine mantelpak is genoeg, als het wat koeler wordt." Marius luisterde maar met een half oor. Hij was thuis diners wel gewend. Dan kwam er een kok met zijn moeder overleggen wat voor soort menu het

moest worden. Zijn moeder zorgde dat het tiptop was. Twee dienstertjes werden ingehuurd om te bedienen. Ze waren in het zwart gekleed, met witte kanten schortjes voor en een gesteven wit mutsje op, waaraan van achteren twee banden zaten, die op hun rug bengelden. Zilveren kandelaars met brandende kaarsen verspreidden een zacht licht op de feestelijk met een damasten kleed gedekte tafel. Ook ontbraken er de kleine smaakvolle bloemstukjes niet, - dezelfde dag nog gebracht door de bloemist. Ze bestonden naar gelang het seizoen uit roosjes of viooltjes. Dit waren dan de etentjes voor familie, vrienden, of als afscheid bij het slagen van de jonge officieren, opgeleid door zijn vader.

Maar zijn moeder had het land aan de officiële diners, waar koning Willem III ook aanwezig was en haar man uitgenodigd werd als regimentscommandant. Het voorschrift gold dat de dames een decolleté van een flink aantal centimeters hadden. Zij wilde zich niet aan dat voorschrift houden en ging nooit mee.

“Ach Willem,” had Marius haar eens horen zeggen, “Denk toch niet dat ze je om je persoon vragen, maar die gouden kraag van je geeft cachet aan het diner.”

De oude heer Lansdorp, Marius' vader, had in Kampen zijn militaire opleiding gehad. Hij had alle rangen doorlopen en eindigde als kolonel van de infanterie. Hij was een vriendelijke, rustige man, hield van een borreltje en dampte gezellig uit zijn lange, witte, Goudse pijp, waarop een dopje zat tegen het vonkenspatten. Hij had als devies: “Eerlijk tot mijn laatste snik.” De jonge officieren in spe, die hij opleidde, mochten hem graag en als dank voor hun slagen kreeg hij een grote bronzen schutter cadeau. Zijn twee zonen, waren elkaars tegenpolen. Willem, de oudste, was een vrolijke gast, een flie-refluiter, maar Marius een ernstige, in zichzelf gekeerde jongen en de lieveling van zijn moeder. Het was zo duidelijk te merken van wie zij het meeste hield, dat Willem dacht “Misschien ben ik een aangenomen kind.” Het was te begrijpen dat ma Lansdorp moeite met hem had, want hij was een plaaggeest en deed alleen wat hij leuk vond. Hij was een gezellige vent. Vrienden en kennissen mochten hem graag. De twee broers konden het samen heel goed vinden, ofschoon ze in hun jeugd wel met elkaar gevochten hadden. Vooral als de liefde een rol speelde, werden zij elkaars rivalen en werd er gevochten wie met nichtje Tilly uit zou gaan. Het lieve charmante meisje, enig kind, zag de jongens vechten. Ze had zoiets nooit meegemaakt en riep: “Tante, tante, kom toch gauw. Ze vermoorden elkaar..”

Wanneer zijn broer later in moeilijkheden zat, gaf Marius zich veel moeite hem te helpen en dat zou hij zijn hele leven lang doen.

Hij was aan het denken: “Hoe zou zijn familie reageren, wanneer hij Marie als zijn toekomstige verloofde aan hen voorstelde? Zijn vader zou zeggen: “Je bent volwassen. Ik hoop dat je goed hebt nagedacht.” Hij kwam zelf uit een gezin van vijf kinderen. De oudste, Jacob, had de zorg en opvoeding van zijn broers en zussen op zich genomen, nadat zijn vader gestorven was. Hij had de kruideniers- en toebacswinkel in Scheveningen, *Lansdorp en Binnenwijzen*, beheerd en ook die in Amsterdam, waar hij een zetbaas in had gezet. De kinderen vonden Jacob een onontwikkelde en beetje simpele man en

maakten graag flauwe grapjes over hem, ondanks dat hij zich alle moeite gaf hen iets te laten worden in de maatschappij. De twee zussen waren onderwijzers geworden. Hij, Marius, had oom Jacob niet gekend. Wel oom Chris, de dokter, die tevens apotheker was. Hij zag hem nog in zijn koetsje stappen, terwijl hij zijn zwarte, hoge hoed opzette. Want zo ging hij zijn zieken bezoeken. Marius had een baantje als pillendraaier bij hem gehad, toen hij met zijn wiskundestudie was opgehouden. Bij zijn tante Janet, een deftige Amsterdamse uit een rijke koopmansfamilie, had hij vaker als jongen gelogd in het mooie doktershuis op de Prinsengracht.”

Aan dit alles was hij aan het denken, terwijl hij met een half oor naar Marie zat te luisteren.

“Wat zeg je weinig, Marius.” “Ik geniet van de heerlijke dag samen met jou!”

Met een schok meerde de boot aan. Niet erop verdacht, schoven de twee naar voren, nog net niet van de roodfluwelen canapé af. Marius sloeg vlug zijn arm om het meisje. Zij ging rechtop zitten en trok zich wat terug. Een van de violisten die het zag, moest lachen.

Iedereen ging nu van boord. De leden van het operagezelschap zochten elkaar op en toen de groep voltallig was, moest er nog op Cato gewacht worden, die de kapitein en het personeel van de boot eventjes wilde bedanken voor de aangename reis en goede zorgen. Dat ‘eventjes’ werd nog langer dan ‘even’, misschien niet tot onverdeeld genoegen van de bemanning, maar ja, dat had iedereen kunnen voorspellen en bovendien konden de artiesten (wat hun gewoonte is) niet uitgepraat komen over hun rol en de goede of slechte kritiek erop.

KAMERVERHUUR

Het was zomer en warm, maar nog niet zo heet dat je kon zeggen, de mussen vallen van het dak. Aleida zat in moeilijkheden. Het zag er naar uit dat Andries niet zo gauw uit de inrichting - want zo kon je het rusthuis wel noemen - thuis zou komen. Het geld raakte op. Haar spaarpotje wilde ze nog niet aanspreken. De inkomsten die Marie had van de opera-uitvoeringen stopten zomers.

“Nu Andries er niet was, kon ze hun slaapkamer verhuren. Nee, dat deed ze in geen geval. Het zou lijken of hij nooit meer thuis kwam. De kamer van Marie. Dat was een goed idee. En zij dan samen in de grote slaapkamer. Ze moest maar eens een advertentie zetten.” Elke avond keek ze de krant na of iemand een kamer zocht met de kost. “Maar ja, je wist nooit wie je binnen haalde.”

Op de zaterdagse groentemarkt stond ze vlak naast mevrouw Bavelaar oftewel juffrouw Babbelgraag. “Wat heb ik U lang niet gezien.” “Hoe gaat het met U, juffrouw Janssen?” “Goed hoor, dank U wel.” “Met uw man ook? O gelukkig dat hij weer opgeknapt is.” Aleida dacht: “Laat ik haar nou niet afpoeieren. Ik vind het een vervelend mens met haar geklets over iedereen. Ze is net een wandelende krant en daarom kan ze me wellicht helpen.” “En, juffrouw, wat kan ik voor U betekenen? De sla is knapperig fris en een duppie twee kroppen. Of een bloemkooltje?” “Nee,” zei Aleida, “Weeg maar drie ons sperziebonen af en een kilo sterappelen.” “Is dat het? Reken jij even af, meid. Ja, me dochter

komt later in de zaak en nou ken ze bij mijn alvast het vak leren." "Geef mij maar twee sla. Ja die twee die daar leggen! Nee die niet. Ja, die daar achter die bos wortels. Wat ik je nog wou zeggen, groenteman, die aardappels de vorige week waren niet best. Er zaten vijf rotte bij!" "Nou, juffrouw Bavelaar, hier hè je vijf andere. Tot ziens." "Hij moet mij niet te grazen nemen, vindt U ook niet, mevrouw Janssen?" "U heeft gelijk," zei Aleida. "Maar nou moet u me toch eens vertellen van wie en wat U over mijn man hebt horen vertellen." "Van wie weet ik niet meer, maar hij zou niet meer thuis wonen omdat hij ernstig ziek is." "Wat een onzin! U moet zich niet van alles op de mouw laten spelden. Hij is niet meer thuis dat is waar, maar dat heeft een reden en ik wil U dat ook best zeggen. Ik heb liever niet dat het verder verteld wordt en zeg U dit dus in vertrouwen." „Ik hou mijn mond, met mijn hand op mijn hart. U kent mij." "Juist daarom," zei Aleida, "Mijn man zit op het ogenblik ver weg. Hij is in Indië. Hij heeft een belangrijke opdracht: het inkopen van batik stoffen. Meer weet ik er ook niet van. Het is heel vlug gegaan. Hij kon nog net met de boot mee. Wanneer hij weer terug zou zijn, dat kon hij nu nog niet zeggen, schreef hij me." Met open mond stond juffrouw Bavelaar haar aan te staren. "Ja, het valt niet mee je man wellicht een paar maanden te moeten missen," ging Aleida verder, "toevallig dat ik U hier vandaag moest treffen. Ik heb eens nagedacht en kreeg toen het idee om een kamer te verhuren. Er zijn vandaag de dag best mensen die een kamer zoeken. Ik wil, en dat kunt U begrijpen, niet iedereen in mijn huis onderdak verlenen." "Nee, natuurlijk niet," zei de nog steeds stomverbaasde juffrouw Bavelaar. "Ik weet dat U veel mensen kent. Er kan misschien iemand bij zijn, die op zoek is naar een kamer." "Ik wil u daarmee graag - nu ik in de gelegenheid ben - helpen; desnoods met de kost inbegrepen. Maar dat moet dan een uitzondering blijven." "Nou moet ik eens even denken," zei juffrouw Bavelaar, en ze legde haar wijsvinger langs haar neus. "Ik hoorde iets over een mevrouw uit Indië, die hier is aangekomen met een zwarte jongen, een bediende. Ze woont in hotel De Leeuw, maar dat wordt haar te duur. Van wie hoorde ik dat ook al weer? Weet U wat? Ik doe navraag en dan kom ik uitsluitsel geven. Ik weet waar U woont." "Graag," zei Aleida, "Alvast bedank." "Ik doe mijn best." Ze pakte haar mand met groenten en schommelde de markt af op haar platte zwarte muilen.

Vier dagen later belde er bij Janssen een dame aan. Achter haar stond een kleine, Javaanse jongen met een grote koffer die tot aan zijn middel reikte. De dame, - het was echt een dame uit gegoede stand; Aleida had dat gauw gezien - droeg een lange, crèmekleurige japon van zijden chiffon met blauwe nopjes en op haar blonde haar een strooien hoedje met kanten voile.

"Ben ik hier terecht bij de familie Janssen?" Ze zag de verbouwereerde uitdrukking op Aleida's gezicht. "Jazeker, maar zo gauw had ik U nog niet verwacht. Iemand zou mij komen zeggen of er belangstelling bestond voor de kamer die ik wilde verhuren. Maar komt u binnen dan kunnen we verder praten." "Bawa di dalam." De kleine Javaan sjouwde met moeite de koffer naar binnen. "Neemt U mij niet kwalijk dat ik zo incens uw huis binnen val. Ik ben Mevrouw Riemersdaal en ben al zo lang bezig iets geschikts te vinden." Aleida zag dat ze flets uit haar ogen keek en haar gezicht een gelige wasach-

tige tint had. “Kan ik U dienen met een kopje thee? Ze is net gezet.” Ze had medelijden met de jonge vrouw, die er doodmoe uitzag. Nadat ze samen thee hadden gedronken en Mevrouw Riemersdaal in Andries' leunstoel was uitgerust, vroeg ze Alcida: “U wilt zeker wel weten wat de reden is dat ik een onderkomen zoek voor mij en mijn bediende. Mijn man is arts in Nederlands Oost-Indië op Java. Hij vond dat het voor mij beter was naar Nederland terug te gaan om op te knappen. Ik kon slecht tegen de hitte daar en had dikwijls malaria. In Amsterdam aangekomen, nam ik mijn intrek in hotel De Leeuw. Ik vond het daar niet prettig. Iemand van het hotelpersoneel kende een zekere juffrouw Bavelmans en gaf mij haar adres.” “Juist,” zei Alcida, “juffrouw Bavelaar.” “Die verzekerde mij dat ik wel bij U terecht zou kunnen als ik een kamer wilde huren en dat u geen bezwaar zou hebben tegen Midin.”

Mevrouw Riemersdaal keek vanuit haar stoel de goed onderhouden kamer eens rond. Ze zag een mooie mahoniehouten penantkast, de bloeiende paarse cyclamen op de vensterbank, en een vaas met rode rozen op de tafel gaven een sfeer, waardoor ze zich thuis voelde. Het was jammer dat er een lelijk gipsen beeldje van een roze, dikbuikig mannetje op de zwarte, marmeren schoorsteenmantel stond. Het diende als houder voor een lucifersdoosje. Alcida was aan het nadenken. Bavelaar had haar best gedaan, alleen het uitsluitsel had zij vergeten. Wat moest ze nou doen met die zwarte jongen? Ze zei dus: “Wat U aangaat, mevrouw, wil ik U de kamer verhuren; desnoods met maaltijden, maar ik weet niet hoe het moet met Midin. Zo noemde U hem toch? Wat zei U eigenlijk tegen hem toen hij achter U op de stoep stond?” “Breng naar binnen,” zei ik, “je moet inlands personeel bevelend en op harde toon toespreken anders nemen ze een loopje met je. Midin is heel hulpvaardig en doet alles wat ik hem vraag. Hij zal U best willen helpen.” Alcida nam het als kennisgeving aan. “Ik zal U de kamer laten zien die ik wil verhuren. U moet de trap op.” “Dat is voor mij geen bezwaar,” zei de toekomstige huurster. Ze gingen naar boven. De trap was smal. Mevrouw Riemersdaal hield haar japon met een hand wat omhoog om er niet op te trappen. De kamer die boven de keuken lag was licht en vrij groot.

Alcida vertelde mevrouw Riemersdaal niets over Andries. Wel zei ze dat ze een dochter had, die zangeres was en verbonden aan de Opera.

Opeens kreeg ze een idee: “Er is nog een vliering. Daar kan een bed staan als U dat geschikt vindt voor uw bediende.” “Dat is uitstekend. Wanneer heeft U de kamer klaar, zodat ik kan komen?” “Ik denk aanstaande donderdag. De vliering is het meeste werk, omdat ik daar niet op gerekend heb. Die moet opgeruimd worden. De koffer kunt U wel hier laten. Misschien kan Midin die alvast op uw kamer zetten.” “Ik moet dus tot donderdag terug naar het hotel en vandaag is het pas dinsdag.” Alcida zag de bedrukte uitdrukking op haar gezicht. “Nou ja, U kunt wel blijven dan. Zoals U gezien heeft, is de kamer eigenlijk wel klaar. Ik had alleen nog de ramen willen wassen. Wilt U dan aan Midin vragen of hij mij helpt de vliering op te ruimen? Voor mij is het moeilijk het hem te vragen. Ik spreek wel wat Engels, maar zijn taal niet.” “Hij kent wat Nederlandse woorden en begrijpt vlug wat je bedoelt, als je hem tekens geeft. Ik ben heel blij dat U het heeft kunnen regelen, zodat ik al kan blijven. Moet U nog op de kamer zijn? Nee? Dan ga ik nu naar boven om mijn koffer uit te pakken.” “Ik kom met u mee,

misschien wilt U iets veranderd hebben, bijvoorbeeld het bed op een andere plaats?" "Nee, het staat goed zo." "U kunt, als u zin heeft, mee eten om 6 uur. Ik ben alleen. Mijn dochter Marie komt vanavond pas thuis." "Dat is fijn, maar Midin eet nooit mee aan tafel. Dat is hij niet gewend. In Indië eten de bedienden buiten. Ze zitten tegen een boom of muur en eten hun rijst uit een als kommetje gevouwen pisangblad. Hij kan in de keuken vast wel een plekje vinden." "U kunt natuurlijk ook op uw kamer eten, als U dat liever doet." "Nee hoor, dekt U de tafel maar beneden. Het was in het hotel moeilijk, omdat ik Midin bij me had. Hij werd, als zwarte boy, niet geaccepteerd door de gasten, maar ook niet door het personeel.

De vliering werd stofvrij gemaakt en gedweild. Mevrouw had haar bediende daartoe opdracht gegeven. "Saja Nonja," had hij gezegd. Aleida stond te kijken of het goed gebeurde. De slaappleats was goed schoon. Het bed werd opgemaakt. Aleida hing een gordijn op, zodat de dozen, koffers, en andere spullen crachter niet te zien waren. Ze had nog een klein, trippen vloerkleedje gevonden en legde het voor het opgemaakte bed. 's Avonds, toen ze doodop zat uit te rusten van de inspanning, overdacht ze nog eens alles wat er gebeurd was. Ze had er een goed gevoel over en was blij dat het geregeld was, al had het in het begin niet in haar bedoeling gelegen. De volgende morgen ging ze naar de vliering. Midins bed was onbeslapen. Hij had op het vloerkleedje gelegen, omdat hij in Indië gewoon was op een kokosmatje te slapen.

Aleida kon het nu wel redden met de inkomsten die ze kreeg van haar huurster. Bovendien kreeg ze nog geld voor de stoffen, die Andries, voor hij wegging, geleverd had aan winkels en kleermakers. Gelukkig had ze de rekeningen met de namen en adressen in zijn kasboek gevonden. De bijdrage van Marie hield op tijdens het zomerseizoen. Zij hadden afgesproken dat ze samen het huishouden zouden doen, wanneer de kamer verhuurd was. Marie het lichte werk, zoals tafeldekken, boodschappen doen, afwassen, en stoffen. Aleida koken en de kamers in orde houden. Maries hulp was niet direct nodig, want Midin hielp Aleida met plezier. Maar ze moest het wel vragen. Hij had dagen dat hij uit het raam stond te staren en leek weg te dromen. Misschien verlangde hij naar Java. Naar de zon, door de blanke kolonisten de koperen ploert genoemd. Naar de klapper en bananenbomen, de altijd groene palmen. Naar de desa, waar zijn familie woonde. Hij praatte er nooit over, bleef gediensstig en beleefd. "Hij heeft heimwee," zei Marie.

De brieven uit Vught kwamen ongeregeld, waren soms verward en gingen dan over geloof, de tien geboden, en steeds kwam de Apocalyps er in voor. Er waren ook vrolijke brieven bij met leuke verhalen, waarin Andries vertelde dat broeder Lodewijk, toen hij de tuin wilde sproeien, de tuinslang op zichzelf richtte en zich moest gaan verschonen. Hij schreef dat het niet lang meer zou duren, of hij zou weer thuis zijn.

Het grote tweepersoonsbed deelden moeder en dochter nu samen en, of het daardoor kwam, ze wisselden vertrouwelijkheden met elkaar uit, waartoe ze anders wellicht niet gekomen waren. Marie

vertelde over de verhouding tussen haar en Marius. Aleida haalde herinneringen op uit haar jeugd: hoe ze haar tweelingzusje Christien benijd had omdat die geen ruwe handen van het werken kreeg en een dame leek, omdat ze naaister was. Maar wat had ze Christien gemist, toen ze met haar moeder en zusjes naar Amerika was geëmigreerd. Over Andries zei Aleida alleen dat zij het samen de eerste tijd van hun huwelijk zo goed en gezellig hadden gehad, maar dat het nu een moeilijke tijd voor hem was. Ze hoopte zo dat hij volledig op zou knappen. “Ja,” zei Marie, “ik vind het voor U evengoed erg. Het huis is leeg zonder Pa. Was hij maar weer thuis. Hij maakte het gezellig; bracht, als de zaken goed waren gegaan, iets lekkers of wat moois mee. Weet U nog die gitten ketting, Moe, die staat U zo chic. Het was altijd een verrassing waar hij mee thuis kwam. Pa en ik liepen eens te wandelen door de Kalverstraat wat winkels te kijken. Ineens stapte hij de juwelierszaak binnen, waar we voor stonden, en vroeg of hij de cassette met ringen uit de etalage mocht zien. Pa zag er altijd uit als een heer van stand in zijn lakense jas met bontkraag. Dus vertrouwde de eigenaar hem wel en haalde de cassette. Pa bekeek nauwkeurig elke ring. “Mag ik deze eens van dichtbij zien?” zei hij. Het was de ring met die bruine briljanten.” “Ja, dat weet ik, die kocht hij voor jouw twintigste verjaardag. Het ging toen goed met de zaken. Jammer dat het nu zo met hem gesteld is dat hij elke keer aan een rustkuur toe is. We moeten maar afwachten hoe lang hij daar nog moet blijven. Je weet, Marie, als je vader geen zin meer heeft, omdat die rustkuur hem te lang duurt, is hij zo vertrokken.” Marie zuchtte, “ik wil eigenlijk wat meer over Marius vertellen.” “Dat is toch die oude man, die jou s' avonds laat thuis bracht. Ik heb je daar altijd over willen vragen, maar door de toestand met Pa, is het me door mijn hoofd gegaan. Je zegt dat je met hem wilt trouwen. Ik schrik ervan! Hij is zeven jaar ouder dan jij. Hij mag dan wel van goede komaf zijn, maar als jullie van de muziek moeten leven, zal het geen vetpot zijn. Hoelang ken je hem al?”

“Bijna twee jaar. Het heeft nog een hele tijd geduurd, voordat ik het met me zelf eens was dat ik echt veel om hem gaf. Pas een paar maanden geleden heeft Marius gezegd dat hij al zo lang van mij hield maar zich, zoals U ook daarnet zei, te oud voor mij voelde. Ik heb toen mijn armen om zijn hals geslagen en geroepen: “Ik wil met je trouwen!” Het was op een stil plekje. Niemand heeft ons gezien of gehoord.” “Dat hoop ik dan maar,” zei haar moeder. “U heeft gelijk wat U zegt over muziek als beroep en zeker zoals wij die beoefenen, daar kun je nog geen droog brood voor kopen. Ik verdien in de wintermaanden wel aardig, omdat ik soliste ben. Marius zingt in het koor en geeft wat bijlessen wiskunde. Hij heeft wel een aardige tenorstem, maar niets bijzonders. Zijn vrienden hadden hem aangeraaden van zingen een beroep te maken. Hij had blijkbaar wel eens bij feestelijke gelegenheden wat gezongen. “Marius, je hebt goud in je keel. Je moet ermee doorgaan,” zeiden ze. Ik ga met hem praten. Hij moet weer gaan studeren. Als hij rechten doet, is hij in vier jaar klaar en heeft hij zo een betrekking als advocaat.”

Door al dat praten was het over drieën geworden. Geen wonder dat ze zich versliepen. Mevrouw

Riemersdaal was gewoon in Indië vroeg op te staan. Dan was het nog koel en smaakte het door de djongos op een zilveren blaadje gebrachte, vers gezette kopje koffie heerlijk. Die gewoonte had ze nog. Ook deze morgen zat Mevrouw om zeven uur in een blauwe, gebatikte sarong, waar overheen een witte, opengewerkte kabaja, net als in Indië te wachten op haar vers gezette kopje koffie, - nu gebracht door haar djongos Midin en niet op de galerij waar de naar jasmijn geurende melati bloeide, maar op het plaatsje voor Aleida's tuin.

SCHOOL

“Ik vond de kleuterschool niet leuk. In het speelkwartier moest de ene helft van 't klasje op de speelplaats en de andere in de zandbak. Het zand was koud en vochtig. Het boterhammetje met kaas dat moeder me meegegeven had, slechte eetster die ik was, begroef ik in het zand. De wc-tjes die stonken; daar ging ik niet op, zodat ik meestal met een natte broek thuis kwam.

’s Middag was slaap-uurtje; met je hoofd op je armen op het tafeltje slapen of je nou moe was of niet. Daarna zingen. “Heilige Jozef, klop, klop, klop.” De zuster had dan een dirigeerstokje en als een jongen zat te draaien of te vervelen, kreeg hij bij ‘klop’ een tik op zijn kop. Dat was zuster Candida. Maar er waren ook hele lieve zusters die mooie verhaaltjes konden vertellen, dat was fijn.

“Hoe gaat het met Cileke?” vroeg mijn moeder. “Ze is een lief kind, maar een droomster.” Ik kwam ook wel te laat, maar dat was omdat er boodschappen moesten worden gedaan in de tijd als ik naar school werd gebracht. “O, mevrouw, dat geeft niets hoor.” Maar als mevrouw weg was, zei de zuster: “Kun je niet wat vlugger doorlopen, je mag niet te laat komen.”

Het was 4 juli, ik was ziek geweest, maar weer zo opgeknapt dat ik naar school kon gaan. Ik vond het vreselijk. Ik had een hele trommel met zuurtjes om te trakteren. “Ik wil niet naar school” en trok moeder aan haar jas om weg te gaan uit school. “En je mag nog wel trakteren!” Ik trok nog harder.

“Nee, nee, weg, weg.” “Hier zuster, neemt U de zuurtjes maar om uit te delen.” Ik kan me nog levendig herinneren hoe blij, ja gelukkig ik me voelde, toen we de hoek van de straat omsloegen waar de school niet meer te zien was.

De eerste klas bij juffrouw Sluis (Kippeluis). De kleine kraaloogjes zagen alles. Altijd in het zwart met een boortje om haar hals. In de klas dronk zij melk, terwijl zij een stuk chocola at.

Alle namen weet ik nog. Vooraan zat ik, witte strik in het haar, ruitjesjurk met bruinfluwelen kraag erop. Zo lelijk als ik dacht dat ik was.

De allereerste herinnering van ons huis in de Anna van Burenstraat was er een van nieuwsgierigheid. Ik zal vier jaar geweest zijn en ik zie het nog duidelijk voor me. Daar zat onze kleine hond Dolly, maar de hond was voor mij niet belangrijk, alleen een klein dingetje (zijn staart) dat vlug heen en weer schoot langs de grond moest ik pakken. Ja hebbes, met twee kleine vingertjes kneep ik er hard in. Een sprong hoog en een woedend “waf.” Ik sloeg van schrik achteruit en holde, hard krijsend, weg. Iedere morgen kwam Jaantje, ons meisje, om moeder te helpen. Zij was een vrolijke meid. Op een morgen waren moeder en zij aan het gieren van het lachen. Ik snapte er natuurlijk niets van en voelde me buitengesloten. Ik werd zo kwaad dat ik Jaantje een flinke schop gaf. “Als jij zo stout bent, straft Lieve Heertje jou,” zei ze. Een paar dagen later zag ik dat Jaantje zich stevig stootte aan het ijzeren ledikant en ik zei: “Zo straft Lieve Heertje jou, stoot jij jou je neus aan ’t lieveckant!”

Het bovenhuis in de Admiraal van Gentstraat 45 bis, was revolutiebouw van na de 1^e Wereldoorlog. Het was een koud en vochtig huis. 's Winters joegen de sneeuwvlokken door de reten van de balkondeuren en lag er een witte laag in de huiskamer. Moeder liep op dikke pantoffels met wollen sokken erin en op de slaapkamers stonden de ijsbloemen dik op de ruiten. Alleen beneden en op de kamer waar vader en moeder sliepen en de twee jongens Bennie en Paultje, was een kachel en natuurlijk ook beneden. 's Avonds wreef ik mijn ijskoude voeten tegen elkaar en sliep gelukkig toch in. Het uitzicht was prachtig over het water van de Ezelsdijk tot aan het fortgracht, waar we 's winters leerden schaatsen. Ik weet nog dat er een jochie onder het ijs schoot. Geen moment bedacht een mevrouw zich. Zij dook tot twee keer toe onder het ijs en greep hem. Zij kreeg hiervoor een medaille. Tijdens de oorlog van '40 werden zij en haar man als NSB-ers opgepakt en in een kamp gestopt.

Wij speelden veel op straat, touwtje springen, krijgertje en 's avonds na het eten speelden we met vader uitdrijvertje. De moeder van een vriendinnetje had commentaar: “Ik vind het heel bijzonder dat je vader die toch Meester in de rechten is, op straat speelt.”

Toen ik naar school moest, ging mijn moeder naar de Deken Roestraat. De zuster vroeg: “Wat heeft uw man voor een betrekking?” Er waren namelijk drie scholen; op de Pallaczstraat voor de gegoede stand; op de Deken Roestraat voor kleine winkeliers en ambachtslieden en de klompenschool voor de arbeiders. Wij moesten “soeur” zeggen, terwijl ze op de andere twee scholen “zuster” zeiden.

Van de kleuterschool naar de lagere school. Dat was een verschil! Leren lezen, van school naar huis.

“Bis, bis,” las ik op de nummers van de bovenhuizen. Ik verveelde me in de leesles: stickem verder lezen in het leesboekje dan we waren, wat niet mocht. Ik had het boekje allang uit.

Achter je stond een levensgroot witstenen Heilig Hart beeld met een zegenende opgestoken hand. Op de stenen trap in de hal, die naar de hogere klassen leidde, stond juffrouw Kraai die zangles gaf. Zij heette wel juffrouw Kraai, maar ze kraste niet. Ze kon werkelijk heel mooi zingen. Canons studeerde zij ons in, zoals “Kom mee naar buiten, allemaal, dan zoeken wij de wiclewaal.” Naar buiten ging ik wel, maar dan op de speelplaats, of in de Meimaand naar de Mariagrot in de kloostertuin, een nabootsing van Lourdes. We hadden reuze lol en zongen zachtjes: “Naar de grot, naar de grot, dat vinden we niet rot.”

In de tweede klas kregen we een nieuwe juffrouw. Die was zo mooi; daar moest ik steeds naar kijken. Ik staarde naar de jurken die zij droeg: blauw met een witte kraag en een gouden ketting om haar hals. Haar haar leek ook wel goud, als de zon er op scheen. Met haar gingen we echt naar buiten. Bloemen plukken en dan vertelde zij hoe die heette, want ze gaf. “natte his”-les.

Het ergste was de naailes. Dan kwamen twee zusters met de naaimandjes onder de arm en begon een uur van ellende. Zomen, naadjes stikken, een kous breien. Dan liet ik soms een steek vallen en die gleed dan zo ver naar beneden, dat hij bijna niet op te halen viel en er een gat ontstond. De draad werd hoe langer hoe zwarter van mijn zwetende handjes. Ieder jaar was er een handwerktentoonstelling. De handwerkjes waren, met roze lintjes versierd, op blauw katoen geplakt. Ik zocht het mijne. Ja, “Cilia Lansdorp,” daar stond het. Wat zag het er prachtig uit: gebreide kousjes, een tasje, een slabbetje. Alles van stralend wit katoen. De zuster had er dan ook heel veel werk aan gehad om van het zwarte gebroddel nog zoiets moois te kunnen fabriceren. Toen die zuster moeder zag, die de handwerktentoonstelling kwam bezichtigen, liep ze met de handen schuddend boven haar hoofd op moeder af en zei: “Mevrouw, het is onbegonnen werk met haar en ik kan haar dan ook geen goed punt geven. Ik laat haar dus nu maar tijdens de handwerkles voorlezen. Dat kan ze goed en dan is het ook rustig in de klas. “Ik ga niet meer naar de handwerktentoonstelling, Cileke,” zei mijn moeder. “Dat vind ik helemaal niet erg,” zei ik.

Tiny Gillen was mijn vriendinnetje. Het had gesneeuwd, en ik zat op de slee die moeder trok. Het was in de Kapelstraat. Moeder had mij van school gehaald. Daar stond Tiny Gillen: “Wil jij ook op de slee, ik trek hem wel?” “Dat gaat niet Cileke,” zei moeder. Maar ik trok toch, de slee viel om en Tiny viel in de sneeuw. En zo werd zij mijn vriendinnetje. In hun huis in de F.C. Donderstraat hing een heel groot portret. Als ik daar binnen kwam, zag ik eerst dat grote portret van een soldaat met een pet. Dat was haar vader, die dood was door de oorlog. Als wij zondags met de open tram naar Bunschoten gingen, mocht zij altijd mee, want het was betalen voor twee kinderen op een kaartje. Mijn moeder zong in het kerkkoor op de Biltstraatkerk en Tiny haar oom ook.

In de zesde klas had de non geen orde. Wat hebben we daar een keet getrap. Het was ook een rare non; zij leek wel een man. Een grote pluk zwart haar kwam onder haar kap vandaan. “Soeur, er komt

haar onder uw kap uit...” Vlug liep zij de klas uit, kwam weer terug, en weg was het haar.

OORLOGSHERINNERINGEN '40-'45¹

Oorlogsfilms zie ik niet graag, er komt zoveel geweld in voor. Onnodige slagpartijen veroveringen van steden, verraad enz. De films die vlak na de oorlog in de bioscopen draaiden over concentratiekampen waarin je de massagraven met geraamten. De uitgemergelde lichamen van de mensen, halfdood van honger en martelingen met hun gestreepte gevangenskleren aan, dat was afschuwelijk om te zien. Het waren films die gemaakt waren door de Amerikanen, die de gevangenen uit de concentratiekampen bevrijdden. "Het meisje met het rode haar," "De aanslag" en "Soldaat van Oranje" heb ik wel gezien. Je herkent daarin de stukken uit je eigen leven in die oorlogstijd, evenals de boeken die in de tijd 40-45 spelen zoals van Marga Minco

Ik was 22 jaar toen de oorlog uitbrak. Het was vrij plotseling al was er toch al dreiging vanuit Duitsland. Maar een dag voor de Duitsers ons land binnenvielen had minister Colijn nog gezegd door de radio "Ga maar rustig slapen alles is veilig."

10 mei, verjaardag van Jan. Ik stond klaar om met de trein naar Rotterdam te vertrekken. Aan de overkant bij ons, op de Willem Barendszstraat in Utrecht, woonde kolonel Bartels, die in dienst was. Hun

¹ Geschreven voor mijn kleindochter in verband met haar sprekkbeurt over de oorlog.

dienstmeisje Jaan zag mij en riep;” Waar ga jij naar toe?” “Naar Rotterdam want Jan is jarig” “Wat,” riep zij “er is oorlog, de Moffen zijn binnengevallen. Wim is doodgeschoten in Den Haag, door NSB-ers in Duits uniform en de kolonel is naar de Grebbeberg vertrokken.” Wim was hun oudste zoon die ook in dienst was. Ik kon eerst niet geloven wat Jaan zei. Gelukkig dat ik toen niet naar Rotterdam gegaan ben, want een paar uur later hoorden we door de radio dat het station in Rotterdam gebombardeerd was. Overal daalden Duitse parachutisten neer, uit gevechtsvliegtuigen. Er ontstond onder de bevolking paniek. Ik weet nog dat in onze straat een bakker zijn brood uitdeelde uit zijn kar, aan iedereen die voorbij kwam, want hij wilde zo gauw mogelijk thuis zijn. Een paard zonder berijder kwam de straat in galopperen de teugels zwierden over de grond. Door de radio kregen wij van de regering aanwijzingen over hoe wij ons moesten gedragen. Er werd ons duidelijk gemaakt dat wij ons aan de regels van de blokhoofden moesten houden.

De blokhoofden waren vrijwilligers die in geval van oorlog de mensen die in hun wijk woonden, moesten helpen bij evacuatie of bij noodtoestanden, veroorzaakt door de oorlog zoals brand of bom-explosie.

Wij hoorden toen dat Rotterdam gebombardeerd was, omdat Nederland zich niet over wilde geven en daarna zou Utrecht aan de beurt zijn. Wij moesten dus evacueren. Ons blokhoofd was echter pleite. Hij zat in een schuilkelder op de Maliebaan. Wat nu?

Om de Duitsers tegen te houden hadden onze soldaten de dijken doorgestoken. Al het water liep vanuit de fortgrachten (een fort is een vestingwerk) over het omringende land. Wij woonden vrij dicht bij de forten die rond Utrecht lagen, nl. het “Blauwkapelfort”. Onze tuin stond onder water tot aan het trapje van de serre. De mensen lieten hun vogels vrij, zoals kanaries en andere uitheemse vogels onder andere een papagaai zat op de takken. Wij moesten evacueren, want het water steeg nog steeds. Wij vertrokken, met een rugzak waarin een deken, een paar schoenen, en 2 maaltijden brood, naar het Janskerkhof (bloemenmarkt).

Wij moesten omdat het blokhoofd er niet was, alles zelf maar regelen. Het was de tweede keer dat ik echt bang ben geweest. De eerste keer was toen de Duitse vliegtuigen overvlogen. Het was tegen de morgen; een vreselijk gedreun! Het vliegtuig stortte brandend neer. Ik dacht, het is afgelopen met ons, want een stuk van de vleugel in de tuin en andere stukken lagen op het dak. Op het voetbalveld, schuin achter ons huis, waren Nederlandse soldaten gepost. Telkens als er een Duits vliegtuig overvloog stelden ze het afweergeschut in werking en als het raak was stonden ze te juichen. De tweede keer was bij de evacuatie naar het Janskerkhof. Onze hele wijk stond gepakt en gezakt klaar. Er waren ook oude mensen die niet goed konden lopen, en zieken die vervoerd moesten worden. Hoe moet dat nu? Ons blokhoofd had ons lelijk in de steek gelaten. Wij wisten wel dat er voor de ouden en zieke mensen gezorgd zou worden. Er was beloofd dat er een bus zou komen om ze naar het Janskerkhof te brengen, maar niks hoor. Toen heb ik voor de tweede keer de schrik van mijn leven gehad. Mijn grootmoeder, die bij ons inwoonde, was al een poos haar geheugen kwijt en snapte niets van de toestand en onze

buurvrouw was nog kort tevoren geopereerd. Ik liep met die twee mensen aan mijn arm voetje voor voetje de straat uit, terwijl de Duitsers vanuit de vliegtuigen aan het schieten waren. Alle mensen uit de straat waren al een heel eind verder. Ik had oma en de buurvrouw heel graag aan hun lot over willen laten om mijn hachje te redden. Mar goddank, daar was de bus en ik rende zelf naar het Janskerkhof. Het was natuurlijk heel dom om daarheen te evacueren, want als Utrecht gebombardeerd zou worden, zou dat natuurlijk de binnenstad zijn. Daar zaten we dan. We kregen limonade van het Rode Kruis. Het was een bloedhete dag. Overal dwarrelden zwarte snippers neer en de lucht zag rood, dat kwam van de gebombardeerde stad Rotterdam.

Toen was het afgelopen, de Duitsers trokken binnen. Nederland had zich na 5 dagen overgegeven. Toch werden we nog ondergebracht. Wij liepen door de Zadelstraat. Met onze verzetsgroep. Er kwam een mevrouw naar buiten, die riep: "Hier is nog plaats, met hoeveel bent U?" We waren met 8 man; vader, moeder, ik, Ben, Paul, Miep, Marius en Oma. Het was een drogisterij. We kregen thee en die mevrouw zei: "Nu zal het goed gaan, we zijn bevrijd." Onderhand hoorden we de Duitse tanks door de straten rollen. En de Moffen schoten voor de lol in de lucht. Je schrok je dood, want je dacht dat ze echt op de ramen schoten. Mijn moeder zei: "Ik vind het vreselijk, nu zijn we een bezet land." wat de vrouw van de drogist tegensprak. Opeens zei moeder: "Marius wat zit je me toch te schoppen?" Mijn vader wees alleen met zijn hoofd naar een groot schilderij achter mijn moeders rug. Het was Mussert in vol NSB-ornaat (NSB'ers waren de Nederlandse handlangers van de Duitsers en hielpen ze op allerlei manieren o.a. in het opsporen van verzetsmensen en Joden.) Wij zaten dus bij NSB'ers. "Ik wil weg," zei vader, maar dat ging zo maar niet. We moesten blijven slapen. Oma kreeg een bed en wij moesten op de zolder op de grond. Verstijfd gingen we de volgende dag naar huis. Het water was wat gezakt, maar in de kelder stond het water nog. De vogels waren weg. We waren een bezet land.

We kregen een stamkaart, waarop je bonnen voor het eten kreeg. Het was niet veel en het werd steeds minder. We begonnen echt honger te krijgen. Je kon je bonnen ook inwisselen voor gaarkeuken eten. Het waren vaak schoollokalen waar in grote gamellen (een soort grote melkbussen) het eten werd gebracht. In het begin van de oorlog was dit nog vrij goed; meestal iets van wortelenstampot met wat vlees erdoor. Het werd steeds dunner en op het laatst was het soep van wat aardappelen zonder vlees, of pap van gortvlokken met appelen. Jan ging op zijn fiets met houten banden het eten halen.

Tijdens de oorlog had hij in Rotterdam de HTS gevolgd en hij had een baan bij Frans Smulders gekregen. Hij was toen naar Utrecht gekomen en had een kamer in Tuindorp, maar hij at bij ons op de Willem Barentzstraat 85. Wij waren toen met negen man. Hij nam dus de bonnen mee. Nu was er een oude man die de bonnen moest natellen. Hij vroeg dan: "Hoeveel porties" en Jan zei "Twaalf" De oude man kon niet zo vlug meer tellen en dus kregen wij altijd 12 porties. Op een goede dag stond er een controleur bij. Hij telde de bonnen na "Het moeten negen bonnen zijn," zei hij. "Ja," zei Jan "maar ze vragen mij hoeveel porties ik wil en dan zeg ik 12." Van toen af aan kregen we dus maar 9 porties. Er werd aan tafel heel precies opgelet of iedereen evenveel kreeg. Ik moest opscheppen en mijn vader

dacht altijd dat ik Jan meer gaf. Hij nam het toen van mij over. De soeplepel ging in het prut-eten en werd met een lepel afgestreken. Het was een goede afslankkuur, maar voor sommige mensen werd het noodlottig. Zij stierven van de honger. Ook tuberculose begon steeds meer de kop op te steken. De mensen waren prikkelbaar en er was veel geruzie. Mijn broer, Ben, gaf nog vioolles in Vinkeveen en hij had van de leerling daar turven mogen komen halen, maar het karretje brak. (De turven gebruikten wij om ons noodkacheltje te stoken; dat was een pijp op de kachel. We verbranden later ook de oude schoenen, lappen enz. enz.) Jan zou dus naar Vinkeveen gaan om het karretje te maken en op te halen. Bij de boerderij aangekomen mocht hij zich even warmen in de bijkeuken, waar een groot fornuis stond. Het meisje zei: "Steek je voeten maar in de oven, want die is nog lekker warm." Op de kachel stonden soep, aardappelen met peertjes en een pan met vlees. Ja, de boeren hadden nog eten genoeg dat zij ruilden voor linnengoed, sieraden of andere waardevolle dingen. Daar werd vaak door hen misbruik van gemaakt. Je moest voor een stukje vlees van 4 ons veertig tot vijftig gulden betalen. Dat was dus clandestien, zonder bon. Je kon er melk krijgen, om vier uur 's morgens stonden de mensen al in de rij en als je dan eindelijk aan de beurt was, was de melk al vaak op. Maar om met Jan verder te gaan; toen het meisje weg was, tilde hij de deksel van de aardappelpan op en pikte een aardappel, doopte die in de jus en verbrandde zijn tong aan de gloeiend hete aardappel. Hij nam er nog een en toen nog een. Het meisje kwam terug en zei: "De boerin vraagt of U soms een bordje soep blijft, U ziet er wel niet uit als een bedelaar, dus neem mij niet kwalijk dat ik het vraag." Na de soep kreeg Jan nog een bordje met twee aardappels, vlees en peertjes. Hij vroeg: "Mag ik misschien nog wat aardappels?" De mensen die te eten hadden konden het hongergevoel niet begrijpen van iemand die op een sneetje brood, wat appels en dunne soep moest leven, (grijze muizensoep noemden we het.) Na de warme maaltijd kreeg Jan voor onderweg vier boterhammen met kaas. Hij vroeg nog om melk, want hij had hiervoor expres lege flessen meegenomen. Bij een volgende boerderij kreeg hij twee flessen melk. Dit waren dus geen profiteurs. Meer kon er niet af, want de moffen hadden de koeien gevorderd. De boer mocht van de 20 koeien die hij had, er 2 houden voor eigen gebruik. Nederland was voor de oorlog heel goed bevoorraad, de pakhuizen lagen vol voor als er soms oorlog zou komen, want de toestand in Duitsland rond de jaren '30 liet het wel aanzien dat er iets dreigde. De Joden werden al vervolgd. De zogenaamde "Kristallnacht". Toen werden de winkels van de Joden geplunderd en verwoest en veel Joden werden opgepakt. Velen van hen zijn toen gevlucht naar Amerika en ook naar Nederland.

De voorraden die Nederland had, waren genoeg voor vijf jaar, maar de Duitsers haalden alles weg voor hun eigen mensen in Duitsland en voor de soldaten aan het front. Ik weet nog dat de bezetters in ons land dol waren op Schlagzähne (slagroom). Ik zag ze, toen ze pas in ons land waren en de winkels nog van alles hadden, taartjes en ijs met slagroom eten. Voor hen was het hier luilekkerland, want het was in die tijd in het Duitsland van na de oorlog 1914-1918 erg arm. Duitsland had die oorlog namelijk verloren en had veel moeten betalen aan de overwinnaars. De koloniën die ze hadden moesten zij

afstaan (de vrede van Versailles) en daardoor was deze oorlog in 1940 uitgebroken onder leiding van Hitler die deze oorlog had voorbereid. Hij gaf de Joden de schuld van de slechte toestand in hun land. Het waren volgens hem woekeraars en afzetters, die zich verrijkten ten koste van de medemens. Zij hadden de grote winkels en de hele geldmarkt in handen. Door deze geruchten te verspreiden, begon de Jodenhaat. De Joden werden in de getto's opgesloten. (Een getto is een afgesloten wijk in een stad, door de overheid aangewezen). De Joden mochten van zonsopgang tot zonsondergang dit getto niet verlaten. Later mochten zij helemaal de wijk niet meer uit en werden ze getransporteerd naar de concentratiekampen Auschwitz, Bergen Belzen waar zij graafwerk moesten doen. Veel Joden stierven door ziekte (Dysenterie) honger of uitputting, of zij werden vergast. Van de zeven en een half miljoen Joden in Europa (Rusland niet meegerekend) waren er na de oorlog nog slechts anderhalf miljoen over. In Nederland werden er van de 140.000 Joden 106.000 vermoord.

Ondertussen werden in ons land officieren en soldaten bij mensen ingekwartierd. Veel mensen probeerden daar onderuit te komen. En ik ken niemand die een Duitser ingekwartierd heeft gehad. Ze vorderden wel grote huizen, villa's en gebouwen. Ik denk dat ze toch ook voorzichtig waren met inkwartiering met het oog op de wraak van de bewoners. NSB'ers wilden wel Duitse militairen ingekwartierd hebben.

Er waren veel mensen die Joden verborgen en vaak werden ze verraden door NSB'ers. De SS (Sicherheitsdienst) was belast met het opsporen van Joden en verzetsmensen. Voor de SS'ers waren we bang.

In de Hongerwinter '44 – '45 was de toestand vreselijk, er was bijna niets meer te krijgen. Het was bovendien een koude winter. Je trok alles over elkaar aan. Ik weet nog dat mijn moeder zei: "Wie komt daar nou aan?" Het was een man op klompen met een zwarte bolhoed op en een groene Poolse cape om, zoals de Poolse verkenners droegen. Het was mijn vader, die uit de kerk kwam. Miep ging met een buurmeisje op "hongertocht" op een oude fiets, met harde gummi slangen i.p.v. luchtbanden, en soms op de velgen. Ze gingen naar Nunspeet, Apeldoorn en zo naar Twente. Ze sliepen in het hooi op de boerderij. Ze kwamen thuis met wat aardappelen en 'n roggebroodje. 't Buurmeisje Gre, is kort daarop gestorven omdat zij zo verzwakt was.

Wij zijn in die Hongerwinter getrouwd. Onze trouwecadeau's bestonden hoofdzakelijk uit bloemen, boter en wat andere levensmiddelen. Wij woonden bij mijn ouders (Lansdorp) op de zolderverdieping. Jan ging vaak bij mensen klusjes opknappen, zoals een windmolentje op het dak plaatsen om elektriciteit op te wekken, zodat ze licht hadden. Er was namelijk geen elektriciteit meer. Bij onze burens moest er om de beurt iemand op de fiets trappen, die in de kamer stond, zodat de lamp van de fiets kon branden. Een kopje water met een laagje olie en 'n pitje van katoen, aangestoken, gaf ook wat licht. Ramen waren verduisterd, geen straaltje licht mocht er door komen anders werd je met een flinke geldboete gestraft. De Engelse vliegers zouden door dat licht de plaats van de stad kunnen bepalen en gericht hun bommen kunnen gooien. Maar de oorlog raakte toch op zijn einde. 5 mei was daar de

bevrijding. De Canadezen, Amerikanen en Engelsen trokken het land binnen. Het zuiden was al eerder bevrijd. Hevig werd gevochten in Arnhem (22 september '44; de slag om Arnhem). Het ene uur was de stad in handen van onze soldaten en de geallieerden en dan weer in handen van de Duitsers. Veel doden vielen daar.

Op Dolle Dinsdag dachten de mensen de oorlog is voorbij. De vlaggen werden uitgestoken, maar het was niet zo. De Duitsers hadden nog het heft in handen en vele mensen werden terechtgesteld.

Wij, d.w.z. Jan en ik waren rond Kerstmis naar Rotterdam vertrokken, naar de Leede, waar Jans ouders woonden, die hadden nog voorraad. Al in mei zou Erna geboren worden. Wij gingen naar Rotterdam met de boot want er liepen geen treinen meer. De boot had een houtgenerator en gaf een verstikkende rook af in de kajuit. De schipper zei tegen Jan: "Ga eens naar je vrouw kijken, misschien ligt zij wel bewusteloos." Nou dat was niet zo. Ik had alleen zware hoofdpijn. De boot ging tot Gouda. Ik kon met een veewagen meedrijven, waar gewonde Duitsers in lagen, tot de rand van Rotterdam. Jan moest lopen met 2 koffers en een rugzak en wij raakten elkaar kwijt, maar troffen elkaar weer op de Leede gelukkig.

Voor wij naar Rotterdam gingen waren er razzia's, dat waren politieke drijfjachten op onderduikers. De Duitsers gingen de huizen binnen en doorzochten ze van boven tot beneden. Op zekere dag toen Jan naar zijn werk ging bij Frans Smulders in Utrecht stond er op een aanplakbiljet dat alle mannen tussen 18 en 40 jaar zich moesten melden om in Duitsland te gaan werken. Twee dekens en eten voor twee dagen moesten zij meenemen. Jan liep vlug terug naar huis en Ben, die naar de kerk was, werd gehaald. Zij verstopten zich in de kruipruimte onder het huis en zij konden door het straatroostertje naar buiten kijken. Er werd gebeld. Er stonden twee soldaten die het huis wilden doorzoeken. Overal drongen de soldaten de huizen binnen om mannen te zoeken. Sommige jongens hadden zich op het dak achter de schoorstenen verstoppt. De Duitsers die hen zagen schoten op hen. Ben en Jan keken tegen de laarzen van de soldaten door het straatroostertje, de twee soldaten doorzochten alles en staken met de bajonet op het geweer, door een kast met kleren, die op de zolder stond en waar Jan zich eerst in had willen verstoppen. Wij kwamen er goed af. Maar in de Buys Ballotstraat, een straat die parallel liep met onze straat wilde een man, die eigenlijk niet gepakt zou worden omdat hij als 43 jaar was, over de schutting klimmen in de tuin van een huis in onze straat waar de Duitsers al geweest waren. Een Mof zag hem en schoot hem dood. Mijn vader nam een deken om over de man heen te leggen, maar de Mof zei: "weg, weg, sonst schiessen." Hieraan kon je merken dat de Duitsers aan de verliezende kant waren. Alle mannen, zelf jongens moesten naar het front en de mannen in de bezette gebieden moesten naar Duitsland om in de fabrieken te gaan werken voornamelijk in de oorlogsindustrie. Ook mijn broer Paul moest naar Küstrin in Oost-Duitsland in een papierfabriek werken. Alle studenten werden opgeroepen. Als zij niet gingen, zouden er tegen hun familie represaillemaatregelen genomen worden. Toen de Duitsers verslagen waren, kwamen de binnenlandse strijdkrachten, met Prins Bernard aan het hoofd, orde op zaken stellen. Het was een soort politiemacht. De mensen die

met de Duitsers geheuld hadden namen zij gevangen. De meisjes die met de Duitsers omgang hadden gehad, werden gepakt en in het openbaar kaalgeschoren.

Soms werden er onrechtvaardige dingen gedaan. Als iemand een hekel had aan een bepaalde man of een meisje had dan gaven ze hen aan bij de politie op beschuldiging van samengewerkt te hebben met de Duitsers.

Op Bevrijdingsdag 5 mei waren wij in Rotterdam. Het was groot feest. De Canadezen gaven chocola, blikken “Meat and vegetables” enz. De Zweden hadden ook al grote blikken voedsel uit de vliegtuigen gedropt. Een man had zo’n blik op zijn hoofd gekregen. Dood! Ook vielen er blikken kapot. Maar het was iets geweldigs na al die honger; dat Zweedse wittebrood en de chocola. Je moest oppassen om niet ziek te worden van teveel eten ineens. Er werd op straat gedanst. De meisjes klommen op de wagens van de Canadezen en hingen om hun hals. In de kerken werd het Wilhelmus gezongen. Koningin Wilhelmina kwam, terug uit Engeland, in Zeeland aan. Wij hadden tijdens de bezetting stickem naar Radio Oranje kunnen luisteren die de mensen aanspoorde tot verzet tegen de Duitsers en ook moed insprak vol te houden want dat de geallieerden het zouden winnen. Wij werden zo ook op de hoogte gehouden hoe de strijd verliep, want dat was volgens de Duitse zenders altijd gunstig voor hun kant. Wanneer je betrappt werd als je naar Radio Oranje luisterde, werd je ook opgepakt. Het was onze informatie vanuit Londen. Maar alle radio’s moesten worden ingeleverd.

De oorlog 1940-1945 was een schakel tussen twee tijdperken. Vóór de oorlog was de tijd nog Victori-aans; alles nog volgens regels en wetten. Na de oorlog kwam daar verandering in. De mensen hadden zo’n honger gehad en hadden zoveel ontbeerd, dat de vrijheid die zij teruggekregen hadden op allerlei gebied begon. Er zou een nieuwe tijd aanbreken, de mensen leefden in een euforiestemming. Nooit oorlog meer, alles samen opbouwen en delen. Geen vasten meer, er werd veel meer uitgegaan, maar ook hard gewerkt aan de opbouw van het land. Veel steden waren gebombardeerd en platgebrand door brandbommen, of kapotgeschoten. Ook in Duitsland: Aken, Hamburg, Berlijn. Ofschoon de Duitsers de oorlog verloren, hebben zij zich goed en snel hersteld; het z.g. “Wirtschaftswunder”.

Er is nog veel meer te vertellen over de oorlogstijd, maar dit zijn de persoonlijke indrukken van wat ik heb meegemaakt.

